

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
ZEKÂTIN TOPLANMASINDA İZLENEN YOL**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yahya DEMİRHAN

BURSA - 2006

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
ZEKÂTIN TOPLANMASINDA İZLENEN YOL**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**DANIŞMAN
Prof Dr. Yunus Vehbi YAVUZ**

Yahya DEMİRHAN

BURSA- 2006

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yahya DEMİRHAN'a ait Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanması İzlendi Yol adlı çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam İslam Hukuku Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye (Danışman): **Prof Dr. Yunus Vehbi YAVUZ**.....

Üye: **Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN**

Üye: **Yrd. Doç. Dr. Recep CİCİ**.....

TEZ ÖZETİ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

Yahya DEMİRHAN

Vergi, tarihi ve sosyal bir olgudur. Günümüz toplumlarında en gelişmiş haliyle görülen vergileme süreci ve kurumu, özellikle binlerce yıllık insanlık tarihinde, giderek gelişen toplumsal ve ekonomik nedenlere ve şartlara bağlı olarak bu güne kadar gelmiştir.

İnsanlık tarihinde ilk rastlanan vergi ödemeleri, bireylerin emeği ile katılma şeklinde toplumsal yaşamdan doğan genel ve toplumsal ihtiyaçları gidermesi şeklinde kendisini gösterir. Toplumda mülkiyetin genel esaslarının ortaya çıkmaya başladığı ikinci aşamada bireyler kamu hizmetlerinin görülmesine ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına mal ve ürün olarak ödemeler şeklinde katılmaktadırlar. Üçüncü aşamada ise bireyler ve topluluklar vergi niteliğindeki ödemelerini artık para ile yapmaktadırlar. Bu uygulama günümüzde de bu şekilde devam etmektedir.

İslâm vergi sistemi yaklaşık yirmi senelik bir düzenlemeye ve uygulamaya bağlı bir gelişim sonunda kurumlaşmıştır.

İslâm vergi sisteminde vergilerin isim ve nispetleri, vergi mükellefinin durumuna göre değişir. Bu da büyük ölçüde Müslüman devletin vatandaşı olan kişinin müslim veya gayr-i müslim olmasına bağlıdır. Bu bakımdan, İslâm dünyasında vergiler genel olarak; Müslümanlarla ilgili vergiler ve Gayr-i müslimlerle ilgili vergiler olmak üzere iki kategoride incelenir.

Hz. Peygamber devletin mali yapısının temel taşı olan verginin kurumlaşması ilgili olarak şu düzenlemeleri yapmıştır:

Müslümanların ödemek zorunda oldukları vergiler ile Müslüman olmayanların ödemek zorunda oldukları vergiler ayrılmıştır. Zekâta tabi olan malların Müslümanlara ait olan mallar olduğu, bu mallardan hangi oranda vergi alınacağı ve zekât yükümlülüğü gerektirecek olan nisap miktarları belirlenmiştir.

Zekât mallarının toplanma zamanı belirlenmiş, düzenli bir şekilde toplanması için görevliler atanmış, toplanan zekâtlar kayıt altına alınmış, titizlikle korunmuş ve Kur'an'da belirtilen yerlere dağıtılmıştır.

Hz. Peygamber vergi kurumu ile ilgili olarak her aşamada kurumlaşmanın temellerini atmış ve böylece toplanan vergilerle devletin mali yapısının temeli oluşturulmuş, kamu harcamaları karşılanmış, ordunun ihtiyaçları giderilmiş ve ihtiyaç sahipleri korunup gözetilmiştir.

Anahtar kelime: Vergi, Peygamber, İslam Hukuku, Zekâ

Danışman: Prof. Dr. Y. Vehbi YAVUZ

Sayfa:107

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
ISLAMIC JURISPRUDENCE
THE WAY OF COLLECTING ZEKÂT WHICH WAS IN
THE PERIOD OF HZ. MUHAMMED
Yahya DEMİRHAN

ABSTRACT

Tax is historical institution. The tax which we have been come across during the human society's occurred. The smallest part of the family occurred clan then it made tribe then it occurred different part of city states during in that time the tax got its changed in it self.

The most developed time of the tax process which has been seen in today's society has been changed during the human's history Which has been changed because of economical and social conditions.

The tax statement which has been constituted the personal labor participated firstly used for the personal and social necessities.

In the second term, the general conditions of the owner ships have been occurred In the society the persons have been joined their goods and products for the social and personal necessities in that time.

In the third term, the persons and the societies have given their tax by money. It has been carried on like that in our time.

In the time of the prophet Muhammed who has commanded the tax which has been required used for the new states necessities immediatly.

The prophet Muhammed occurred the corner stone of the tax in its all way. The collected taxes which have been occurred the cornerstone of the states economical situation and public's expenses and the armies expenses too.

The tax has been seperated in two pieces. The Müslims have been paid called distribution of one fortieth of one's income as alms and tithe and humus. The non Müslims heve been paid the others.

The prophet Muhammed has been reordered the tax which which has been the cornerstone of the state.

The goods which have been called distribution of one fortieth of ones income as alms seperated In the different parts.

The rate of tax has been designated how has been taken, The quality of tax has been designated how has been taken, the time of tax has been designated how has been taken.

The tax which has been taken was under controlled and saved and given for the people who were determined in Quran.

The defectiveness of the put into practice have been shown very meticulously by the prophed Muhammed and it has been controlled very tightly because the state hasn't been turned out to be In the wrong.

Key Words: Tax, Prophet, Islamic Law, Zekât
Advisor: Prof. Dr. Y. Vehbi YAVUZ

Page:107

ÖNSÖZ

İslam'da devletin ortaya çıkışı ve merkezi bir hükümetin kuruluşu ile iktisadi hayat temelinden değişmiş ve devletle beraber mecburi vergiler de ortaya çıkmıştır.

İslam'da bütçe gelirlerinin önemli bir kısmı, zekât gibi dinî nitelikte olanları da içine alan vergilerden oluşmaktadır. Bu vergiler Hz. Peygamber döneminden itibaren devlet tarafından toplanmış, Müslümanların ödedikleri vergiler ile gayri müslimlerin ödedikleri vergiler tamamen birbirinden farklı olarak düzenlenmiş ve ayrı ayrı ele alınmıştır.

Zekât, öşür ve humus ilk Müslümanların sorumlu tutuldukları vergilerdir. Ancak genel olarak Müslümanlar tarafından ödenen her türlü vergi, hangi isim altında olursa olsun sadaka tabiri ile ifade edilmektedir. Biz de bu çalışmamızda Müslümanlardan alınan ve vergi niteliği de taşıyan zekâtın, Hz. Peygamber döneminde nasıl toplandığını incelemeye çalıştık.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; tarihte vergi olayına değinip vergilemenin geçirdiği tarihsel aşamaların kısa bir değerlendirmesini yaptıktan sonra, verginin tanımı ve mahiyetinin ardından İslam ve diğer mevcut sistemlerde verginin önemi üzerinde durarak zekât, öşür ve humusun da tanımı yapılarak önemleri ve mahiyetleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Yine bu bölümde İslam'da sosyal dayanışmayı sağlayan diğer ibadetlere de kısaca temas ederek zekâtın kurumlaştırılmasının önemini, devletle ilişkisini ve bu kurumun zayıflamasının sebeplerini ortaya koymaya çalıştık.

İkinci bölümde ise tezimizin esas konusu olan Hz. Peygamber döneminde zekâtın toplanmasında izlenen yolu inceleyerek, bu dönemde uygulamanın nasıl olduğunu, uygulamada karşılaşılan problemleri ve bu problemlerin nasıl giderildiğini, vergilemenin kurum olarak hangi seviyede olduğunu göstermeye çalıştık.

Bu vesileyle, tezin seçiminden itibaren her zaman kendilerinden maddi ve manevi pek çok konuda destek gördüğüm başta çok değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ'a ve faküldeki diğer hocalarıma ve tüm emeği geçenlere teşekkürü bir bor bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
I- TARİHTE VERGİ OLAYI.....	2
II- VERGİLEMENİN GEÇİRDİĞİ TARİHSEL AŞAMALAR.....	4
A- SÜMERLER.....	4
B- BABİLLİLER.....	4
C- ASURLULAR.....	5
D- MISIRLILAR.....	5
E- AHD-İ ATİKTE VERGİ.....	6
F- ANTİK YUNAN VE ROMADA VERGİ.....	7
G- BİZANSTA VERGİ.....	8
H- SASANİLERDE VERGİ.....	9
İ- OSMANLI DEVLETİNDE VERGİ.....	10
J- TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE VERGİ.....	15
III- VERGİNİN TANIMI - MAHİYETİ VE ÖNEMİ.....	17
A- VERGİNİN TANIMI.....	17
B- VERGİNİN MAHİYETİ.....	17
C- VERGİNİN ÖNEMİ.....	18
1- Mevcut Sistemlerde Verginin Önemi.....	18
2- İslam'da Verginin Önemi.....	19
IV- İSLAM VERGİ SİSTEMİNDE ZEKÂT'IN YERİ.....	20
A- ZEKÂTIN TANIMI.....	20
B- ZEKÂTIN MAHİYETİ.....	20
C- ZEKÂT'IN ÖNEMİ.....	21
V- İSLAM'DA SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKAT.....	23
A- SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKÂT DIŞINDAKİ İBADETLER.....	23
B- SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKÂT VE SADAKALAR.....	27
1- Zekât.....	27
2- Sadakalar.....	33
I- HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE VERGİ.....	36
A- MEKKE DÖNEMİNDE VERGİ.....	37
B- MEDİNE DÖNEMİNDE VERGİ.....	39
II- HZ PEYGAMBER DÖNEMİNDE ZEKÂT'IN TOPLANMASINDA İZLENEN YOL.....	41
A- ZEKÂT MÜKELLEFLERİNİN BELİRLENMESİ.....	41
B- ZEKÂT-ÖŞÜR VE HUMUS MALLARININ BELİRLENMESİ.....	42
1- Hayvansal Servetin Zekâtı.....	42
2- Ticaret Mallarının ve Birikmiş Paraların Zekâtı.....	45
3- Toprak Ürünlerinin Zekâtı.....	46
4- Madenlerin ve Su Ürünlerinin Zekâtı.....	47
C- VERGİLERİN ÖNCEDEN TAHMİNİ.....	50
D- VERGİLERİN KAYIT ALTINA ALINMASI VE KORUNMASI.....	53
E- VERGİLERİN TOPLANMA ZAMANI.....	55
F- ZEKÂTIN VAKTİNDEN ÖNCE TOPLANMASI.....	56
G- ZEKÂTIN VAKTİNDEN SONRA VERİLMESİ.....	58
H- ZEKÂT VERMEYENLERE UYGULANAN CEZALAR.....	58
I- GÖREVLENDİRİLEN ZEKÂT MEMURLARI.....	60
J- ZEKÂT MEMURLARINDA ARANAN ŞARTLAR.....	63

III- ZEKÂT MEMURLARINA VERİLEN ADLAR.....	65
A- ‘ARİF	65
B- ‘ÂMİL	65
C- SÂ’İ.....	66
D- MUSADDİK.....	66
E- ‘AŞİR	67
F- HÂZİN.....	67
G- KÂSİM.....	67
H- KÂTİP.....	68
I- KÂBİZ.....	68
J- HÂRİS.....	68
K- VEZZÂN.....	69
L- HÂSİB- EMİN VE DİĞER MEMURLAR.....	69
IV- ZEKÂT MEMURLARININ YETKİLERİ.....	70
V- HZ. PEYGAMBERİN ZEKÂT MEMURLARINA TALİMATLARI VE ONLARI DENETİMİ	72
VI- ZEKÂT MEMURLARININ MAAŞLARI.....	76
VII- ZEKÂT MEMURLARININ HALKLA İLİŞKİSİ	78
A- MÜKELLEFLERE GÜVENİLMESİ	78
B- ZEKÂT MEMURLARININ RUŞVET ALMAMASI	79
C- ZEKÂT MEMURLARININ HALKA ZULM ETMEMESİ.....	80
VIII- ZEKÂT ALINIRKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR.....	83
A- ÖDEMEDE KOLAYLIK.....	83
B- EN İYİYİ VE EN KÖTÜYÜ ALMAMA	84
C- ZEKÂT ÖDEYENE DUA EDİLMESİ	85
IX- ZEKÂT TOPLANMASI VE DAĞITILMASI ESNASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER	88
A- ZEKÂT VERMEYİ REDDEDENLER.....	88
B- İHTİYAÇ SAHİPLERİNİN TESPİTİ	89
SONUÇ	91
BİBLİYOGRAFYA	93

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
b.	:	Bin
by.	:	Baskısı yok
c.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	:	Hicrî
Had. No.	:	Hadis No
Hz.	:	Hazreti
İ.S.A.V.	:	İslamî İlimler Araştırma Vakfı
İ.Ü.H.F.	:	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
M.Ö.	:	Milattan Önce
M.Ü.İ.F.	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm
r.a.	:	Radiyallahuanh
s.	:	sayfa
s.a.v.	:	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
T.D.V.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	:	Tahkik
ty.	:	Tarih yok
v.	:	Varak
vb.	:	Ve benzerleri
vd.	:	Ve diğerleri
vs.	:	Vesaire
Yay.	:	Yayımları

BİRİNCİ BÖLÜM
VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ
TANIMI–MAHİYETİ VE ÖNEMİ

I- TARİHTE VERGİ OLAYI

Türkçe "vermek" kelimesinden türemiş bir kelime olan vergi terim anlamı olarak; devletin veya mahalli idarenin ihtiyaçları için harcanmak amacıyla, kanunlara uygun olarak halktan doğrudan doğruya veya bazı maddelerin fiyatlarına eklenerek alınan para anlamındadır.

Vergi, tarihi ve sosyal bir müessesedir. İnsan topluluklarının ortaya çıkışından itibaren vergi olayına rastlamaktayız. En küçük sosyolojik ve toplumsal birim olan aileden klan, kabile, aşiret, şehir ve devlet şeklindeki topluluk ve toplumlara gelindikçe vergi de kendi yapısı içinde değişimler ve farklılıklar göstermiştir.

Günümüz toplumlarında en gelişmiş haliyle görülen vergileme süreci ve kurumu özellikle binlerce yıllık insanlık tarihinde, giderek gelişen toplumsal ve ekonomik nedenlere ve şartlara bağlı olarak bu güne kadar gelmiştir. Bu gelişme temelde üç ana aşama şeklinde ele alınabilir.¹

a- İnsanlık tarihinde ilk rastlanan vergi ödemeleri, bireylerin emeği ile katılma şeklinde toplumsal yaşamdan doğan genel ve toplumsal ihtiyaçları gidermesi tarzında kendisini gösterir. Bu aşamada birey henüz mal mülk sahibi olmamıştır. Yegâne serveti emeğidir. Bu durum çok uzun süre devam edip gitmiştir.

b- Toplumda mülkiyetin genel esaslarının ortaya çıkmaya başladığı ikinci safhada birey, mülkiyet kavramını tanımaya başlamış ve ekonomik değişim aracı bizzat eşya olmuştur. Bu devir takas yoluyla alışverişlerin yapıldığı devirdir. İşte bu devirde bireyler kamu hizmetlerinin görülmesine ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına mal ve ürün olarak ödemeler şeklinde katılmaktadırlar.

c- Üçüncü aşamada ise bireyler ve topluluklar vergi niteliğindeki ödemelerini artık para ile yapmaktadır. Bu aşama günümüzde de devam etmektedir.

Şunu hemen belirtmek gerekir ki; bu şekilde üçlü bir ayırım tarihsel yönden birbirinden kesin sınırlarla ayrıldıkları ve birbirlerini izlemeleri gerektiği anlayışını beraberinde getirmez. Yani birinin ortaya çıkmış olması ile diğeri tarihe karışmış, ortadan kaybolmuş değildir.

¹ Falay, Nihat, *Maliye Tarihi* (Ders Notları), Filiz Kit., 1989, İstanbul, s. 8

Toplumların ekonomik sosyal gelişim seviyesi birbirlerine göre azalan ve çoğalan oranlarda bu üç şekilde ödenen verginin her dönemde varlığını devam ettirmesini sağlayabilmektedir.

Tarih boyunca toplumların gelişimi, sosyal olayların gitgide girift ve mükemmele doğru akıp gitmesiyle bu tarz vergiler, toplumlarda geçerlilik kazanabilmektedirler. Eski vergilerin mahiyetinin farklı oluşu ve nakit dışı mübadele vasıtalarının yürürlükte oluşu işin aslını değiştiremez.²

Vergileme olayının Toplumdan topluma değişiyor olmasına karşılık, bazen toplumun başında bulunan yöneticinin mutlak kuvvetine dayanan kişisel arzusunun, bazen bir grup veya topluluğun diğerine üstün gelmesinden, bazen dinsel topluluklarda ruhani veya dinsel otoritenin koyduğu kural veya gereklerden, bazen vergiyi veren veya ödeyenin kişisel rızasına dayanmasından ve son olarak bazen günümüzde olduğu gibi, devletin toplumsal mal ve hizmetlerin gerçekleştirilmesi için koyduğu kurallardan doğmuş olsun, hemen her toplumda vergileme olayı söz konusudur.

Bu duruma Babil, Asur, Mısır, İran, Arap yarımadası, Antik Yunan, Roma ve nihayet Çin gibi devletlerde belirgin bir şekilde tanık olmaktayız.³

İlk çağlarda yaşamış olan bu devletlerin yapısı genelde dini idi, bütün kuvvet ve hayatiyetlerini dinden alırlardı. Bu durum göz önünde tutulacak olursa gerek ilahlar gerekse ilah adına mabet veya hükümdarlara yapılan muhtelif ödemelerin de dini gayelere hizmet etmeyi kendine esas ilke edinerek devlete ödenen vergiden başka bir şekilde düşünmek yanlış olur.⁴

Her ne kadar bunlar, kurbanlar ve mabetlere verilen hediye ve sunuşlar, ya da kabile reisleri yahut devlet başkanlarına çeşitli vesilelerle hediye edilen armağanlar özelliğinde ise de, devletin o devirde sahip olduğu dini yapı göz önüne alınıp, mesele siyasi yönden düşünülecek olursa bunlar kolaylıkla vergi olarak adlandırılabilirler.⁵

Bu kısa değerlendirmeden sonra sırasıyla aşağıda bu devletlerin vergileme düzenini inceleyeceğiz.

² Tuğ, Salih, *İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı*, M.Ü.İ.F.Vakfı Yay., İstanbul, 1982, s. 2

³ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 10

⁴ Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 2

⁵ Tuncer, Selahattin, *Kamu Maliyesi*, Yalçın Matbaacılık, İstanbul, 1969, s. 141

II- VERGİLEMENİN GEÇİRDİĞİ TARİHSEL AŞAMALAR

A- SÜMERLER

Sümerler, Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı havzasında; zirai hayatı düzenlemiş, şehirler kurmuş ve çeşitli istikametlerde ticari ilişkilere girişmişlerdir.⁶ Buldukları coğrafyanın verimli oluşu onları daha çok tahıl üretimine sevk etmiştir. Sümerlerde şehirleri yöneten rahipler, kendilerini tanrının topraklarını işleyen kiracı-çiftçi anlamında İshakku diye adlandırmışlardır. Kabile tanrısının temsilcisi olarak İshakku, toprakların en büyük parçasını alırdı.

İshakkular bu tarlalarda işçileri çalıştırıyor elde edilen ürünün bir bölümünü kendileri alıyor, bir bölümünü tapınakta çalışan işçilerin beslenmesi için harcıyor geri kalan kısmı da toprağı işleyen çiftçilere kalıyordu.⁷

O devirde bir barbar ülke yöneticisine çoğu zaman dini vesilelerle ve çeşitli sebeplerle verilen geleneksel nitelikteki armağan olan harçların uygarlık devirlerindeki karşılığı olarak vergileri topluyorlardı.⁸

B- BABİLLİLER

Sümerlerin mirasına Babil ve Ninova merkezleri etrafında gelişen Babilliler ve Asurlular sahip oldular.⁹

M.Ö. 1750 dolaylarında yönetimi ele geçiren Hammurabi, krallığını sağlamlaştırmak için, kendisini imparatorluğun bir tanrısı olarak kabul ettirdi, ayrıca her şehirde uygulana gelen ayrı-ayrı geleneksel yasalar yerine tüm ülkede yasa birliğini sağlayan ünlü Hammurabi Kanunlarını derledi. Bu kanunların, temelde, kral veya tapınak'ın alacaklıyı borçluya karşı güven altına aldığı ve küçük üreticinin para sahibi tarafından sömürülmesini kutsadığı söylenebilir.¹⁰ Çünkü bu yasalarla borçlu, borcunun karşılığı olarak hem topraklarını ipotek ettiriyor hem de çocuklarını, karısını ya da kendisini de rehin gösterebiliyordu. Yani borca dayalı köleleştirme yasalarla kabul ediliyordu.

Krallık toprağının bir kısmı rahipler, savaşçılar, zanaatçılar vb. krallık yönetim temsilcilerine ayrılmış, diğer kısmı da doğrudan üretici olan İşşakumlara ayrılmıştır.

⁶ Trak, Selçuk, *İktisat Tarihi*, İstanbul, 1973, s. 17

⁷ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 18-19

⁸ Tuncer, Selahattin, *a.g.e*, s. 141

⁹ Trak, Selçuk, *a.g.e*, s. 18

İşşakumlar topraktan başka tohum, çekim hayvanı, avadanlık alacaktır ve bunun karşılığında ürünün bir bölümünü teslim edeceklerdir.¹¹

Daha önceki uygulamaların uzantısı olarak, topluluğun üyeleri köleci devletin sömürü konusu oluyordu. Köleler, çok fazla emek harcamayı gerektiren barajlara, su setlerine ve kanallara bakıyorlardı. Eskiden olduğu gibi yine tohum ekiyorlar hasat yapıyorlar ama ürünün büyük bir bölümü krala, rahiplere veriliyor ya da koruma birliklerinin muhafazasına ayrılıyordu.

Hammurabi'den yaklaşık olarak yüz yıl sonra yaşamış olan Ammi Şaduka'nın çıkardığı fermanın konusu vergilendirme yüzünden toplumda var olan hoşnutsuzluk ve huzursuzluğu ortadan kaldırmak için halkın bir kısmının bazı vergilerinin affedilmesi oluşturmaktadır.

Ayrıca Babil kralları, özellikle Buhtunnasr'dan itibaren sınırlardan giren ilk ticari mallardan 1/10 oranında gümrük vergisi almışlardır.¹²

C- ASURLULAR

Asurluların siyasi hâkimiyetleri M.Ö.1250 tarihinde başlar. M.Ö 470 tarihinde ise doğu Anadolu'dan Mısır'a Tarsus ve Kıbrıs'tan Basra körfezine kadar geniş bir coğrafyada hâkimiyetlerini kabul ettirmiş, Sümerlilerden ve Babillilerden uygarlığın tüm donatımını; yalnızca tekniklerini ve silahlarını değil, aynı zamanda yazılarını, bilimlerini ve ideolojilerini almışlardır. Sümerler ve Babillerden alıp geliştirdikleri bu medeniyeti etrafa yaymışlardır.¹³

Asurlular, egemenlikleri altına aldıkları ve haraca bağladıkları ülkelerin maddi zenginlikleriyle ve imparatorluğun sağlamış olduğu olanaklarla uygarlığın kültürel mirasını saray ve tapınak arşivlerinde biriktiriyorlardı. Öyle ki, kral Asurbanipal bulunabilen tüm tabletlerin birer kopyasını çıkartıp sarayın kitaplığına koydurtmuştur.¹⁴

Asurlular devrinde ön Asya'da canlı bir ticaret hayatı gelişmiştir.¹⁵

D- MISIRLILAR

Mısırdaki vergiler emek ve mallar ya da altın ve gümüş para olarak ödeniyordu. Ancak eskiçağ dünyasının diğer yerlerinde para veya aynı olarak ödenebilen Baş

¹⁰ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 22

¹¹ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 22

¹² Giray, Filiz, *Maliye Tarihi*, Ezgi Kit. Bursa, 2001, s. 12

¹³ Trak, Selçuk, *a.g.e*, s. 19

¹⁴ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 25

Vergisi gibi vergilerin, dereceli olarak emek şeklinde ödenen vergilerin yerini aldığı görülürken, Mısırda 17. yy.ın sonuna kadar emek karşılığı vergilerin ödendiği görülmektedir. Bu durum 18. yy.la kadar devam etmiştir. Bu uygulamaya sadece Süveyş Kanalı'nın kazma faaliyetlerinde işgücü sağlamak ve bazı kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesinde rastlanmaktadır.¹⁶

Tüm Mısır tarihi boyunca, özellikle varlıklı olmayan kişilerin vergi borçlarını emekleriyle ödediği görülür.¹⁷ Ayrıca her bir arazinin ürünü üzerinden alınacak vergiler, toprağı işleyenlerin statülerine, ekilen ürüne, Nil nehrinin düzeyine göre belirleniyordu.

Mısırda ortaçağ krallık dönemine kadar vergiler yılda iki kere toplanıyordu.

Vergi idaresi başlangıçta âdemi merkezîyet esasına dayalı iken daha sonra merkezîleşme görülmüştür. Bireylerin vergi yükümlülüğünü muhasebe tekniği ile tam olarak belirleyen bir memur kadrosu oluşturulmuş ve vergi için düzenlenen kadastro ve nüfus sayımları arıcılığıyla çeşitli vergi konuları belirlenmiştir.¹⁸

E- AHD-İ ATİKTE VERGİ

Ahd-i Atikte gerek bağlar ve türlü ekinler gibi toprak ürünlerinden ve gerekse hayvan sürülerinden 1/10 oranında olmak üzere İbranilerin değişik türde vergiler tahsil ettiklerine dair açık bilgiler bulunur.¹⁹

Bunlardan ayrı olarak, topraktan alınan ilk turfanda ürünün Yahova'nın evine verilmesi kuralı getirilmiştir.²⁰ Yine Ahd-i Atik, Genesis 14/20 de Hz. İbrahim'in ganimetin 1/10 unu galip gelen taraf için tahsis ettiği belirtir.²¹

Yine Hz. Musa'nın, gerek ruhban sınıfının ihtiyaçları, gerekse mabetlerde görülen hizmetlere karşılık 1/10 oranında çeşitli konular üzerine (doğum fidyesi, turfandalık, ilk doğan hayvan, öşür v.b.) değişik adlarla vergilerin verilmesini emrettiğini görüyoruz.²²

İlk İbrani kralları mısır tarlalarından, bağlardan ve sürülerden 1/10 oranında bir vergi almaktaydılar.²³

¹⁵ Trak, Selçuk, *a.g.e*, s. 19

¹⁶ Giray, Filiz, *a.g.a* s. 13

¹⁷ Kolçak, Meşhure, *Türk Vergi Sistemi*, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum, 1994, s. 4

¹⁸ Varcan, Nezih, *Maliye Tarihi*, Eskişehir, 1993, s. 8

¹⁹ Tevrat, Tesniye, 14: 22, 29, Tekvin, 18: 22

²⁰ Tevrat, Çıkış, 34: 19, 26

²¹ Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 3

²² Tevrat, Tesniye, 14: 28, 29

²³ Tevrat, I. Samuel, 8:15, 17

Bu 1/10 oranındaki dinsel vergiler, diğere toplumlar tarafından da dikkate alınmıştır. Nitekim bu vergiler 1789 Fransız ihtilaline kadar hemen-hemen tüm Avrupa ülkelerinde yürürlükte kalmıştır.²⁴

F- ANTİK YUNAN VE ROMADA VERGİ

Gerek Yunan ve gerekse Roma'da temel faaliyet alanı tarım idi. Geçimlik üretim söz konusu idi. İş gücünü ise köleler oluşturuyordu. Her iki medeniyette de ağırlığın dolaylı vergilerde olduğu görülmektedir.²⁵

Başlıca dolaylı vergiler, limanlardan alınan gümrük vergileri, ithal edilen mallar üzerinden alınan pazar vergileri ve toprak ve köle gibi kişisel servetin satımından alınan özel vergilerden oluşmaktaydı.²⁶ Dolaysız verginin vatandaşın özgürlük hislerini yaralayacağı düşünülürdü. Özellikle elit gruplar (din adamları gibi), vergiden muaf tutulurken tüccar sınıfı ağır şekilde vergilendirilmiştir.

Yunan'da olduğundan daha geniş ve gelişmiş vergiler, Roma hukuki düzenlemelerinde daha belirgin bir nitelik kazanabilmiştir.

Şöyle ki; Romalılar İtalya arazisini, diğere fethedilen topraklardan ayrı tutup bunun üzerindeki bireylere mülkiyet hakkı tanıyarak onları arazi vergisinden muaf tutmuşlardı. İkinci tür arazideki insanlar ise sadece kullanma hakkına sahip idi ve arazi vergisi ödemektedirler.²⁷

Önceleri vergiler iltizam usulü²⁸ ile toplanıyordu. M.Ö. 27 yılında başlayan Roma'nın imparatorluk döneminin başlangıcında mali alanda düzenlemeler yapılmaya çalışılmış ve vergi kaynaklarının kapasitesini, verimlilik durumlarını dikkate almayan iltizam usulü kaldırılmış, yerine devlet memurlarının sabit bir para karşılığında vergi toplaması yoluna gidilmiştir.²⁹

Ancak daha sonraları Romanın madeni parası değerini kaybetmiş, buda ülkede enflasyona neden olmuştur. Paranın değerindeki düşüş vergi gelirlerini azaltmıştır. Bu durum karşısında devlet tekrar vergileri iltizam usulü ile toplama yoluna gitmiştir.³⁰

Yunan Vergi sisteminin önemli bir özelliği, verginin gönüllü olarak ödenmesidir.³¹ Çünkü Yunan halkı aşırı vergi ödeme eğilimi içindeydi. Varlıklı kişiler

²⁴ Falay, Nihat, *a.g.e.*, s. 26

²⁵ Kolçak, Meşhure, *a.g.e.*, s. 5

²⁶ Varcan, Nezih, *a.g.e.*, s. 10

²⁷ Falay, Nihat, *a.g.e.*, s. 26–27

²⁸ İltizam usulü: Devlete ait vergi gelirlerinin toplanmasını bireylere havale etme sistemi

²⁹ Giray, Filiz, *a.g.e.*, s. 14

devlet dairelerinin ihtiyaclarını karşılamak için servetlerinden fedakârlıkta bulunuyorlardı. Bu tür isteğe bağlı ödemeler özellikle M.Ö 4.y.y.'da devletin kişilerin vatandaşlık duygularına yönelmesi sonucunu doğurmuştur.³²

Bu dönemdeki Yunan ve Roma mali sistemlerinin diğer bir özelliği de her bir verginin sadece belirli harcamaları karşılamak üzere kullanılmasıdır. Örneğin liman vergisinden elde edilen gelir liman tesislerinin gelişimi için kullanılırdı.

G- BİZANSTA VERGİ

Bizans İmparatorluğunda rastlanan vergi düzenlemesi ve mevzuatı, eski Roma'da var olan vergi sistemiyle benzer özelliklerdedir.

Bizans'ta her bakımdan en önemli vergi olarak arazi vergisi (jugaito) gösterilebilir.³³ Çeşitli devirlerde girişilen iyileştirme ve düzeltme denemeleri sonucu farklı görünüşlerde karşımıza çıkan bu vergi, aynı zamanda farklı eyalet ve bölgelerde de yine farklı nitelik taşıyordu.

şöyle ki; imparator her sene, bütün eyalet ve bölgeler için ihtiyaçlara göre değişen yıllık ve toplu bir vergi tahakkuk ettirir. Bu vergi, idari örgütlenme ve hiyerarşi içinde bölünerek, sonuçta köylere varıncaya kadar her idari bölümün ödeyeceği miktar belirlenirdi. Roma İmparatorluğunda (Mısır'dan başka) bütün eyaletlerde parasal olarak ödenen bu vergi, 3. asırda Diokletiyen ıslahatıyla ürün olarak ödenmeye başlanmıştır.³⁴

Diokletiyen tarafından getirilen bu yenileme ile bütün arazi, sulama tekniği bakımından çeşitli sınıflara ayrılmış ve her bir arazi sınıfından farklı vergiler alınması kuralı getirilmiştir. Bu ayrıma rağmen, arazi vergisi çeşitli devir ve eyaletlerde yine değişik miktar ve oranlarda tahsil edilmiştir.

Bizans'ta önemli bir vergi de ele geçirilen toprakların halklarından tahsil edilen baş vergisi (tributum capitis) dir ki; erkeklerde 14–65 yaşlarındakiler kadınlarda da 12–65 yaşı arasındakilerden alınırdı. Bu vergi çeşitli yüz yıllarda 16–20 dirhem arasında değişmiştir.³⁵

³⁰ Giray, Filiz, *a.g.e.*, s. 16

³¹ Kolçak, Meşhure, *a.g.e.*, s. 5

³² Turhan, Salih, *Genel Vergi Teorisi ve Osmanlı Toplumunu*, Bursa, 1989, s. 13

³³ Tuncer, Selahattin, *a.g.e.*, s. 142

³⁴ Edizhan, Nihat, *Kamu Maliyesi*, Yağmur Yay., Bursa, 1989, s. 42

³⁵ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 5

Justinye'nin vergileme sisteminde yaptığı önemli değişikler arasında, bina vergisi niteliğinde bir vergi türünü ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bu vergi kent içindeki evlerden alınırđı.

Çeşitli hayvanlardan (inek, deve, koyun, keçi, binek hayvanları) alınan hayvan vergisi de Bizans'ta var olan vergi çeşitleri arasındadır.

Yine Bizans'ta bu günkü gelir vergisini andıran bir vergi çeşidi de zanaatkâr ve tüccarlardan alınan 1/10 oranındaki vergi idi.

Bütün bu vergilerin yanında idaresi tamamen mültezimlere ait olan gümrük vergisi (portoria, vectaglia) niteliğinde, gelen ve giden eşya, insan ve hatta hayvanlardan alınan 1/10 oranına kadar varabilen bir vergi çeşidi de görülmektedir.³⁶

Tamamen dini nitelikte olan ve tapınaklara sunulan şeylerden % 4 oranında alınan kurban vergisi diyebileceğimiz bir vergide var idi. Bunlardan ayrı olarak tereke vergisi, tescil vergisi ve hediyelerden alınan vergiler gibi belirli oranlarda vergiler de Bizans vergi sisteminde yer alan vergi çeşitlerindedir.

H- SASANİLERDE VERGİ

İslam vergi mevzuatıyla yakın alakası olan İran Sâsâni Devleti başlangıçtan itibaren kuvvetli bir bürokratik yapıya sahip bulunuyorlardı. Kubaz'ın (487–531) devrinde kolektivist rejime son veren teşebbüsüyle ürünün bireyler arasında taksimi usulü kaldırılmış ve vergilendirme rejimine dönülmüştür.³⁷

Sâsânilerde devletin başlıca gelirleri toprak vergisine dayanıyordu. Bundan başka kişi başına ödenen gêzît adı verilen ve 20 ila 50 yaş arası fertlerden tahsil edilen ve mükellefleri çeşitli tabakalara ayrılmış olan 4–7–8–12 dirhem olmak üzere değişen oranlarda tahsil edilen vergiyle bir de gümrük vergisi bulunmaktaydı.³⁸

Bunların yanında geçici olarak bireylere yüklenen bazı mali sorumluluklar da devlet gelirleri arasında yer almaktaydı. Nawrûz ve Mihrgân günleri alınan mecburi hediyeler, olağandışı devlet masraflarına halkın zorla katılması, karşılıklı antlaşmalarla tespit olunan gümrük vergileri bunlardandır.³⁹

Topraktan alınan vergiler arazi miktarına ve üzerinde ekili ürünün çeşidine göre değişiklikler gösteriyordu. Örneğin buğday ve arpa mahsulünden carîb denen arazi

³⁶ Falay, Nihat, *a.g.e.*, s. 28

³⁷ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 6

³⁸ Naskali Esko, *DİA*, "İran ", İstanbul, 2000, c. 22, s. 395

³⁹ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 6

miktarı başına 1 dirhem, bağlardan 8 dirhem, dört hurma ağacından 1 dirhem, altı kök zeytin ağacından 1 dirhem gibi... Bu vergiler dörder aylık vadelerle üç defa tahsil olunurdu.⁴⁰ Asiller sınıfı, ordu mensupları, devlet memurları, şahın hizmetkârları g z t denen baş vergisinden muaftılar.⁴¹

İ- OSMANLI DEVLETİNDE VERGİ

Osmanlı Devleti'nde vergiler, İslam Hukuku'nun ruhuna uygun olarak iki kısma ayrılmaktadır.

a- Şer'i Vergiler

b-  rfi Vergiler

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren Müslüman bir ülke olduğu için devlet kurumlarının ve vergi sisteminin de İslami ilkelere göre belirlenmesi doğaldı. Fakat Anadolu'nun yeni koşulları özellikle uzun bir süre Hıristiyan toplumları idare etme durumu, toplumun bünyesini eski Müslüman devletlerden farklı hale getirmiştir. Bu durum gerek  rfi vergi uygulamasıyla gerek diğer vergilendirmeye ilişkin değişiklerde vergi sisteminde kendini göstermiştir.⁴²

a- Şer'i Vergiler

Bu grup vergiler içinde Zekât,  ş r, haraç ve cizye yer almaktadır.

aa- Zekât

Osmanlı İmparatorluğunda Zekât adı altında vergi alınmamaktaydı. Ancak hayvanlar ve ticaret malları üzerinden alınan, vergi konusu olan değerlerin Zekâta konu olması bakımından Zekâta dayalı vergilerdir.

1- Hayvanlardan Alınan Vergiler

Bu tür vergiler Zekât-ı sev im niteliğinde idiler. Bunlar; AĞnam Resmi, Deve ve Camus Resmi ve Canavar Resmi'dir.

i- AĞnam Resmi

İslam'da koyunlar için nisap kırktı. Yani kırka kadar sahip olunan koyunlardan vergi alınmazdı. Ancak Osmanlı devletinde ülkenin koşulları dikkate alınarak ağnam, 10 koyun veya keçinin birinin devlete verilmesi şeklinde uygulanmıştır.⁴³

⁴⁰ Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 6

⁴¹ Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 6

⁴² Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 86

⁴³ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 86

ii- Deve ve Camus Resmi

1880/1881 yıllarından itibaren ziraatta ve nakliyede kullanılmayan, yalnız ürünlerinden yararlanan her deveden 10 kuruş vergi alınması kabul edilmiştir. Aynı şekilde camus yetiştirilen yerlerde 10 kuruş vergi ödemeye başlamışlardır.⁴⁴

iii- Canavar Resmi

Osmanlı Devletinde yaşayan gayri Müslimlerden alınan bir vergidir.

Domuz besleyenlerden alınan bir vergidir. Anadolu ve Arabistan'da domuz beslenmediğinden bu vergi Rumeli illerinde ve Sırbistan'da ağnam resmi ile birlikte uygulanmıştır.⁴⁵

2-Ticari Mallar Üzerinden Alınan Vergiler

Bu grupta yer alan vergiler, Gümrük Vergileri ve İhtisap Resmi'dir.

i- Gümrük Vergileri

Osmanlı Devletinde gümrük vergileri önemli bir gelir kaynağıdır. Bu gelirler tımar ve zeamet sahiplerine veya vakıflara bırakılmadığı ve devlet hazinesine ait gelir olduğu görülmektedir.

İç Gümrük Vergisi ve Dış gümrük Vergisi diye ikiye ayrılır. İç Gümrükten alınan vergi masdariyedir. İç gümrük vergileri yerli sanayi ve ticaretin gelişimini engelleyen unsur olarak görülmüş ve eleştirilmiştir.1900'de %2'ye indirilmiş 1910'da tamamen kaldırılmıştır.⁴⁶

Dış Gümrük vergisi ise üç şekildedir: âmediyye gümrük yerine gelen mallardan; refthiye gümrükten çıkan mallardan; mürûriye Osmanlı ülkesinden tüketilmeden yabancı ülkelere transit geçen mallardan alınan vergidir.⁴⁷

Dış Gümrük Vergilerinin konmasında kapitülasyonlar etkili olmuştur. Önceleri ticaretin gelişmesi yönünde Osmanlı devletinin lehine olan bu durum daha sonraları ise aleyhine dönüşmüştür.

ii- İhtisap Resmi

Damga, mizan, evzan, ekyal, dükkân gündelikleri, Pazar bacı gibi çeşitli adlar altında alınan vergidir. Verginin yükümlüsü esnaf ve sanatkârdı. Bu vergi ölçü ve tartı aletlerinin ayar ve kontrolü esnaf ve sanatkârların denetimi, satılan malların karaborsa yaratmayacak şekilde dağıtımını sağlamak üzere alınmaktaydı.

⁴⁴ Giray, Filiz, *a.g.e.*, s. 89

⁴⁵ Giray, Filiz, *a.g.e.*, s. 89

⁴⁶ Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yay. İstanbul, 2000, s. 260

⁴⁷ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e.*, s. 259

İhtisap Resmi, Osmanlı devletinde belediyelerin kurulmasıyla, bunlara devredilen gelirler olmuşlardır.⁴⁸

ab- Âşâr

Osmanlı İmparatorluğu boyunca âşâr vergisi mali sistemde yer almıştır. Şer'i vergi türü olan âşârın Osmanlı'da yerel örf ve adetlere, mali ve ekonomik koşullara bağlı olarak uygulanması farklı olmuştur.

Âşâr'ın oranı tüm ülke ve her ürün için aynı değildir. Toprağın verimlilik durumuna, sulanma koşullarına, ürün türlerine ve yerel örf ve adetlere göre büyük değişiklikler göstermektedir. Ayrıca Osmanlı'da İslam'daki uygulamanın aksine Müslüman olmayan bireylerden de âşâr vergisi alınmıştır.⁴⁹

Osmanlı İmparatorluğunda tarımsal ürünler üzerinden âşâr vergisi alınırken bir de "Salariye" denilen vergi de tahsil ediliyordu.⁵⁰ Bu vergi âşârın toplanması sırasında, memurların harman boyunca yaptıkları yiyecek, hayvanlarına yem gibi masraflarına karşılık alınan vergidir. Âşâr vergisi ile beraber alınır.⁵¹

Osmanlı Devletinde âşâr vergisi kapsamına giren çeşitli vergiler vardı. Bunlarda vergi, toprağın verimine göre değişik oranlarda alınmaktaydı. Bunlar⁵²:

- Resm-i Bağ: Devletin sınırları içinde bulunan bağlardan elde edilen ürünün %10–50 arasında oranlar olarak alınır.
- Resm-i Şıra: Üzüm sırasında %10–50 arasında oranlar olarak alınır.
- Resm-i Bahçe: Meyve bahçelerindeki ürünlerden %10–50 arasında oranlarda alınır.
- Resm-i Bostan: Bostan ürünlerinden %10–50 arasındaki oranlarda alınır.
- Resm-i Fevâkih: Bağlardaki diğer meyvelerden %10–50 arasındaki oranlarda alınır.
- Resm-i Kovan: Arıkovanı ürünlerinden %10 oranında alınır.
- Resm-i Harir: İpek böceği kozasından %10–50 arasında oranlarda alınır.
- Resm-i Pembe: Üretilen pamuktan %10–50 arasında oranlarda alınır.
- Resm-i Gıyah: Her yıl biçilen çayırdan o bölgenin şartlarına göre değişik oranlarda alınır.
- Resm-i Ağ: Avlanan balıklardan değişik oranlarda alınır.

⁴⁸ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 92

⁴⁹ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 93

⁵⁰ Kazıcı, Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, Şamil Yay. İstanbul, 1977, s. 89

⁵¹ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 96

- Resm-i Odun: Her haneden bir araba odun olarak alınırđı.

ac- Haraç

İslam vergi hukukunda olduğu gibi Osmanlı vergi hukukunda da haraç ikiye ayrılmaktadır.⁵³

i- Harac-ı Muvazzaf

Ziraat yapılan arazi üzerinden maktu olarak alınan vergidir. Toprağın kirası olarak alınanlar, kişisel olarak alınanlar ve ceza karşılığı olarak alınanlar şeklinde olmak üzere üç gruba ayrılır.⁵⁴

ab-Toprağın Kirası Olarak Alınanlar

- Resm-i Çift (Çift Akçesi): Tasarruf edilen arazi üzerinden yılda bir defa alınırđı.⁵⁵

- Resm-i Zemin (Dönüm Resmi): Kendisine tımar tahsis edilen sipahi tarafından, tapuya verilmemiş arazi üzerinden araziyi kullananlardan dönüm başına alınan bir vergi idi.⁵⁶

- Resm-i Asiyab (Değirmen Resmi): Dirlik içerisinde işletilen değirmenlerden peşin olarak alınırđı.⁵⁷

- Resm-i Tapu: Üzerine bina yapılarak veya harman yeri şeklinde kullanılarak zirai faaliyetin dışında bırakılan miri topraklardan peşin olarak alınan vergi idi.

bb. Kişisel Olarak Alınanlar

- Resm-i Bennak: hiç toprağı olmayan veya yarım çiftten az yeri olan, çalışma gücü olduğu halde çalışmayanlardan, farklı miktarlarda alınan vergi idi.⁵⁸

- Resm-i Mücerret: çift resmi ödeyen çiftçilerle aynı evde bulunan evli olmayan az topraklı veya topraksız kişilerden alınan bir vergi idi.⁵⁹

- Resm-i İспенç: Genelde Müslüman olmayan çiftçilerden alınan bir vergidir.⁶⁰

- Resm-i Aruz: evlenen kız yâda kadınlar için erkeklerden alınan bir vergidir.⁶¹

- Resm-i Duhan: Göçebe durumundaki bireylerden alınan bir vergi idi.

⁵² Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 91

⁵³ Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 58

⁵⁴ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 97

⁵⁵ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e*, s. 205

⁵⁶ Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 64

⁵⁷ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e*, s. 206

⁵⁸ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e*, s. 206

⁵⁹ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 98

⁶⁰ Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s.75

Ceza Karşılığı Alınanlar

a- Resm-i Çift Bozan: Haklı bir neden olmadan toprağı terk eden çiftçiden alınan bir vergi idi.⁶²

b- Resm-i Cürüm ve Cinayet: Ektikleri topraklara, toprağın işlenmesi sırasında verilen zarardan dolayı alınan bir vergi idi.⁶³

ii- Harac-ı Mukaseme

Harac-ı Mukaseme, miri araziden elde edilen üründen, toprağın verimine göre gayri safi hâsıladan 1/10dan yarıya kadar alınmakta olan bir vergi haraç vergisi idi.⁶⁴

ad- Cizye

Osmanlı devletinin himayesindeki ve askerlik hizmetlerinden muaf tutulan Müslüman olmayan kişilerden alınan bir vergi idi. Maktu ve Ale'r-ruûs cizye olmak üzere ikiye ayrılır. Askerlik hizmetinden muaf tutulmanın karşılığında kişi başına alınan vergi Ale'r-ruûs;⁶⁵ Müslüman olmayan bir ülke fethedildikten sonra iki tarafın uzlaşarak belirledikleri tutar üzerinden, Müslüman olmayanlar tarafından devlete ödenen vergi de Maktu vergi diye adlandırılırdı.⁶⁶ 1856 Islahat fermanıyla kaldırılmıştır.⁶⁷

b- Örfi Vergiler

Osmanlı imparatorluğunun kuruluşundan beri var olan vergilerdir. İlk defa II. Beyazıt döneminde alınmaya başlandığı görüşünde olanlarda vardır.⁶⁸ Bu vergiler savaş gibi olağanüstü harcamaları karşılamak ya da bazı yerel ve idari ihtiyaçları gidermek üzere alınan vergilerdi.

Osmanlı vergi sisteminin ağırlık merkezini oluşturan örfi vergilerin sayıları 100'e yakın olan bu vergilerin sadece isimlerini vereceğiz.⁶⁹ Bunlar: İmadiye-i seferiye, imadiye-i hazariye, iane-i cihadiye, mukabele akçesi, avarız akçası, menzil malı, konak masrafı, han ve çayır kirası, bedel-i nuzul, peksimet baha, zahire baha, ulufe baha, kumanya baha, tayinat bedeli, nan baha, katık baha, taamiye, nevale baha, kürekçi bedeli, tersane bedelliyesi, kalyoncu bedelliyesi, gabyar bedeli, bedel-i asâkir-i bahriye, kürekçiyan avarızı, harc-ı ferman, harc-ı evâmir, tebşiriyye-i mu'tâde, harc-ı baha,

⁶¹ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e*, s. 206

⁶² Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 79

⁶³ Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 83

⁶⁴ Giray, Filiz, *a.g.e*, s. 99

⁶⁵ Falay, Nihat, *a.g.e*, s. 64

⁶⁶ Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay. İstanbul, 1996 s. 306

⁶⁷ Tabakoğlu, Ahmet, *a.g.e*, s. 188

⁶⁸ Kazıcı, Ziya, *a.g.e*, s. 312

⁶⁹ Edizhan, Nihat, *a.g.e*, s. 44

kudumiyye, cevaiz, hediye baha, kaftan baha, ruba nüvas, iane-i hukkamiyye, bedel-i mübaşiriyye, huddamiyye, kethudaiyye, kalemiyye, katibiyye, avaid-i hademe, harc-ı bab, harc-ı defter, ihzariye, muhziriyye, harc-ı hademe, harc-ı mahkeme, harc-ı kitabet, yazıcı akçası, kaydiye harcı, i'lam harcı, ahz-ı vekâlet harcı, tahsildariyye, daire masrafı, beygir masrafı, mürûr ve ubûr masrafı, devir masrafı, tahhüd temessükâtı, rediyye-i temessük, harc-ı rediyye, derbent resmi, selametlik, bâc, yasak, yol resmi, murûriyye, tırtıl resmi, resm-i meks, izn-i sefine, öşr-i diyet, sarrafiye, akça başı, güzeşte, senelik nema, küherçile bedeli, kömür bedeli, odun bedeli, kereste bedeli, kendir bedeli, köprücü, derbent bedeli, su yolcu, beldârân, sekbanlar, topçular, humbaracılar, sefine masrafı, kayık masrafı, avaid-i mu'tâde, şütüran bedeli, katib-i emlak, maaşı maliye, cib-i hümâyün akçası, bab-ı âli tamirâtı, devair tefrişatı, teşzîsat, îânât, tayyarat⁷⁰

J- TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE VERGİ

Ülkelerin siyasi, hukuki, iktisadi ve sosyal şartlarındaki değişiklikler, Zamanla onların vergi sistemlerinin yapısını da etkiler.⁷¹ Türkiye gibi üniter devlet sistemine sahip ülkelerin vergi sistemleri devlet ve mahalli idarelerin vergilerinden oluşmaktadır. Günümüzde devlet gelirlerinin %90-95'ini vergi gelirleri oluşturur.⁷²

Bir ülkenin vergi gelirlerinin çeşitleri, vergilerin konuları ve işlemleri o ülkenin hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal yapısına bağlıdır.

Bu gün yürürlükte olan Türk Vergi Sisteminde yer alan vergiler şunlardır.⁷³

1- Gelirlerden Alınan Vergiler

- Gelir Vergisi
- Kurumlar Vergisi

2- Servetten Alınan Vergiler

- Emlak Vergisi
- Motorlu Taşıtlar Vergisi
- Veraset ve İntikal Vergisi

3- Harcamalar Üzerinden Alınan Vergiler

- Katma Değer Vergisi
- Özel Tüketim Vergisi

⁷⁰ Kazıcı, Ziya, *Osmanlılarda Vergi Sistemi*, s. 158–161

⁷¹ Kolçak, Meşhure, *a.g.e*, s. 8

⁷² Aksoy, Şerafettin, *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, İstanbul, 1991, s. 153

⁷³ Şenyüz, Doğan, *Türk Vergi Sistemi*, Ezgi Kit. Bursa, 1999, s. 1

- Taşıt Alım Vergisi
- Akaryakıt Tüketim Vergisi
- Banka ve Sigorta muameleleri Vergisi
- Gümrük Vergisi
- Damga Vergisi
- Harçlar

III- VERGİNİN TANIMI - MAHİYETİ VE ÖNEMİ

A- VERGİNİN TANIMI

Vergi konusunda çeşitli yazarlarca birçok tanımlar yapılmıştır. Bu tanımların hepsi özde aynı şeyi ifade etmekle beraber; ayrıldıkları bazı küçük noktalar vardır. Bunun nedeni çeşitli zamanlarda vergiye değişik anlamlar verilmesi ve fonksiyonlar yüklenmesinden ileri gelmektedir.⁷⁴

Vergi, genel anlamıyla hediye edilen yani karşılıksız olarak verilen bir değeri ifade eden öztürkçe bir kelimedir.⁷⁵

Mali bir terim olarak vergi ise, kamu giderlerini karşılamak üzere herkesin mali gücüne ve ancak kanunlarla belirlenmiş şartlara göre ödeyeceği bir yükümlülüktür.⁷⁶ Bu tanıma göre verginin başlıca nitelikleri, kamu giderlerine karşılık olmak, mali veya ödeme gücüne dayanmak ve kanunla alınmaktır.

Daha önceleri dilimizde vergi tabiri yerine teklifin çoğulu olan "tekâlif" kelimesi kullanılıyordu. Teklif genel olarak bir şahsa yükletilen her hangi bir sorumluluk manasına gelmektedir. Mali terim olarak "tekâlif-i maliye" şeklinde kullanıldığı zaman, harçları da içine alan atıye, imadiye gibi bütün dolaylı ve dolaysız vergileri ifade etmekte idi.⁷⁷

Dilimizde dolaylı vergileri ifade etmek için "resim" veya "rüsüm" gibi kelimeler de kullanılmaktadır. Meşrutiyetten sonra gerek bu kelimeler gerekse teklif kelimesi yavaş yavaş yerlerini vergi kelimesine bırakmıştır. Böylece Türkçe vermek kökünden gelen vergi, mali bir terim olarak bu günkü geniş anlamıyla dilimize yerleşmiştir.⁷⁸

B- VERGİNİN MAHİYETİ

Günümüzde kamu gelirleri içinde en önemli yeri tutan kaynak vergilerdir. Vergi, kamu hizmetleri giderlerini karşılamak üzere devletin, bireylerden zorunlu olarak aldığı iktisadi değerlerdir. Bu değerler de genel olarak bütün kamu hizmetlerinin karşılığıdır.

Bu görüş altında verginin mahiyeti, başlıca iktisadi ve hukuki temellere dayanmaktadır. İktisadi temeller, fertlerin ödeme gücü, hukuki temeller, devletin

⁷⁴ Şenyüz, Doğan, *a.g.e.*, s. 90

⁷⁵ Tuncer, Selahattin, *a.g.e.*, s. 146

⁷⁶ Erginay, Akif, *Kamu Maliyesi*, Ankara, 1973–1974, s. 27

⁷⁷ Tuncer, Selahattin, *a.g.e.*, s. 146

⁷⁸ Tuncer, Selahattin, *a.g.e.*, s. 146

vergileme yetkisidir.⁷⁹ Ödeme gücü, bireylerin kendilerini geçindirebilecek kaynaklardan arta kalan kısmıdır.

Vergileme yetkisi, devletin kendisine mülkiyet veya vatandaşlık dolayısıyla bağlı olan bireyler üzerindeki emir kuvvetidir.⁸⁰ Bu kuvvet veya devlet idaresi vergilemede kanun şeklini belirler. Vergiyi bireyler ve işletmeler hukuki yaptırım altında öderler ve bu ödeme karşılığında devletten herhangi bir hak iddia edemezler.⁸¹

Devletin var olması ve söz konusu kamu hizmetlerini yerine getirmesi faydalı ve zorunlu ise bu durumda vergilemenin de faydalı ve gerekli olmasını kabul etmek gerekir.

Ancak bu alandaki değerlendirme hükümleri zaman ve mekan ölçüsünün dışında, soyut fikirler olarak kabul edilmeli, belirli bir ülke yada zamana dayalı olarak değerlendirilmemelidir.⁸²

C- VERGİNİN ÖNEMİ

Devlet toplumu düzenleyen en mükemmel organizasyon şeklidir. Devletin olduğu her yerde de verginin olması kaçınılmazdır. Çünkü Devlet insanların ortak ihtiyaçlarını karşılayan, yüksek iktidar yetkisine sahip siyasi bir teşkilattır. Devletin görevini yerine getirebilmesi için de mali vasıtalara ihtiyacı vardır.⁸³

1- Mevcut Sistemlerde Verginin Önemi

Çağımızda devletler kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için yaklaşık olarak gelirlerinin %90-95'ini oluşturan ve genel olarak zorunlu ve karşılıksız birer ödeme olan vergileri toplarlar.⁸⁴

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde Milli Gelirin oluşumunda devlet faaliyetinin payı önemli bir yer tutmakta ve bu önem giderek artmaktadır.⁸⁵ Bunun kaçınılmaz sonucu olarak ta vergilerin toplanması son derece önem kazanmaktadır.

Vergi politikası günümüzde maliye politikasıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bunun nedeni vergi politikasının maliye politikası içindeki ağırlığı ve önemidir.

⁷⁹ Erginay, Akif, *a.g.e*, s. 25

⁸⁰ Erginay, Akif, *a.g.e*, s. 25

⁸¹ Erkal, Mehmet, *99 Soruda Zekât*, Nun Yay., İstanbul, 1998, s. 136

⁸² Tuncer, Selahattin, *a.g.e*, s. 146

⁸³ Kolçak, Meşhure, *a.g.e*, s. 1

⁸⁴ Aksoy, Şerafettin, *a.g.e*, s. 153

⁸⁵ Kolçak, Meşhure, *a.g.e*, s. 2

Özellikle II. Dünya savaşındaki sonraki hızlı, adil ve dengeli bir şekilde kalkınma özlemi, vergi politikasının en önemli konusu haline gelmiştir.⁸⁶

2- İslam'da Verginin Önemi

İslam'da devletin ortaya çıkışı ve merkezi bir hükümetin kuruluşu ile iktisadi hayat temelinden değişmiş ve devletle beraber mecburi vergiler de ortaya çıkmıştır. İslam'da bütçe gelirlerinin önemli bir kısmını dini nitelikli olanları da kapsamına alan vergiler oluşturmaktadır. Çünkü vergi devlet hizmetlerinin düzenli olarak yürütülebilmesi için başvuru bir çaredir.

İslam'da var olan bütün vergilerin amacı tekdir. Bu amaç ister Müslüman olsun ister olmasın ihtiyaç sahibi toplum bireylerinin gereksinimlerinin giderilmesi toplumsal adaletin ve refahının sağlanmasıdır.⁸⁷

Kur'an'da Kalem suresinde geçmiş devirlerde mahsullerinden fakirlere hiçbir hak tanımak istemeyenlerin bahçelerine gelen felaket kapsamlı bir şekilde anlatılır.⁸⁸ Böylece fakirlere ödenecek hakkın servet için bir emniyet olacağı, aksi halde servetin yok olup gideceği bilinci aşılanır. Yine Kur'an'da çeşitli meyveler sayılır ve ekinlerden bahsedilir ve "her biri ürün verdiği zaman ürününden yiyin ve ürünün toplandığı gün de hakkını verin, israf etmeyin, çünkü Allah israf edenleri sevmez."⁸⁹ buyrulur.

İslam'da vergilerin oranı, gelirlerin elde edilmesi için harcanan emek ve sermayeye göre değişiklik arz etmektedir. Ayrıca vergi gerek toprak ürünlerinden, madenlerden, sürülerden, gerekse ticaret malları üzerinden olsun aynî olarak da ödenebilir.

⁸⁶ Kolçak, Meşhure, *a.g.e.*, s. 2

⁸⁷ Mannan, M. A. *İslam Ekonomisi (Teori ve Pratik)*, (çev. Bahri Zengin), İstanbul, 1973, s. 386

⁸⁸ el-Kalem, 68/ 17-18

⁸⁹ el-En'am, 6/ 141

IV- İSLAM VERGİ SİSTEMİNDE ZEKÂT'IN YERİ

A- ZEKÂTIN TANIMI

Zekât kelime olarak artma, çoğalma, bereketlenme ve temizlenme anlamlarına gelmektedir.

Zekâta zekât adı verilmesinin sebebi malı büyütmesi ve çoğaltmasından dolayıdır.

Serahsî, dünyada malın ahirette de sevabın çoğalmasına sebep olduğu için Zekâta bu ad verildiğini ve aynı zamanda da Zekâtın, sahibini günahlardan temizlediği için bu ismi aldığını ifade etmektedir.⁹⁰

İslam hukuk terimi olarak Zekât ise, belli malların belli bir kısmını belli bir zaman sonra belli yerlere vermektir.⁹¹

Zekâtın verileceği yerler Kur'an-ı Kerim'de açıklandığı üzere sekiz sınıftan oluşmaktadır.⁹² Zekât yalnız bu sınıflara ait olup başka yerlere verilemez. Bu sınıflar ise şunlardır:

- 1- Fakirler
- 2- Düşkünler
- 3- Zekât memurları
- 4- Kalpleri islama ısındırılacak olanlar
- 5- Köleler
- 6- Borçlular
- 7- Allah yolunda olanlar
- 8- Yolda kalmış yolcular

B- ZEKÂTIN MAHİYETİ

Gerek Kur'an'da gerekse hadislerde yapılan araştırmalarda açıkça görülüyor ki; Müslümanların ödedikleri vergiler ile gayr-i müslimlerin ödedikleri vergiler tamamen birbirinden ayrı şekilde düzenlenmiş ve iki tarafta farklı olarak ele alınmıştır.

Zekât, öşür ve humus Müslümanların sorumlu tutuldukları vergi çeşitleridir. Ancak genel olarak Müslümanların ödedikleri her türlü vergi hangi isim altında olursa olsun Zekât veya sadaka tabiri ile ifade edilmektedir.

⁹⁰ Serahsî, el- Mabsût, c. II, s. 149

⁹¹ Yavuz, Y. Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, Çağrı Yay., İstanbul, 1983, s. 3

⁹² et-Tevbe, 9/ 60

Zekât yükümlülüğü tarımsal ürünleri ve madenleri de kapsamaktadır. Ve bu ürünlerden alınan vergiye zekât değil, öşür adı verilmektedir. Yahya b. Âdem öşürü; Müslümanların toprak mahsullerinden ve meyvelerinden alınan miktarı belirlenmiş sadakaların genel adı olarak tanımlamaktadır.⁹³

Öşür, topraktan elde edilen ürünlerden alınan vergiye öşür adı verilmektedir. Fakat mahiyeti itibarıyla zekât statüsüne girmektedir. Gelir olarak elde edilmiş mallardan alınan bir vergidir.

Öşür'ün oranı, arazi özelliğine, harcanan emek ve sermayeye göre değişiyordu. Sulaması için el emeği ya da sermaye gerektirmeyen arazilerden %10 vergi alınırken, emek ve sermaye gerektiren arazilerden % 5 vergi alınıyordu.⁹⁴

Öşür'ün farzıyeti kitap sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de; “Çardaklı çardaksız üzüm bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve farklı olan zeytini ve narları yaratan O'dur. Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı günde hakkını verin.⁹⁵” buyrulmuştur.

Humus ise kelime olarak beşte bir demektir. İslam hukuk terimi olarak ise humus, madenlerden veya yeraltında kalmış değerli sanat eserlerinden, definelerden, su ürünlerinden ve hazinelerden alınan 1/5 oranındaki vergiye verilen addır.⁹⁶

C- ZEKÂT'IN ÖNEMİ

Zekât toplum içinde sosyo-ekonomik dengenin sağlanmasında en önemli araçtır. Gerek Tevbe suresi 60. ayette bildirilen zekâtın harcama kalemlerine ve gerekse bunun tatbikatını yapan Hz. Peygamber'e baktığımızda bunun sadece Müslümanlar arasındaki bir dengeyi hedeflediği de söylenemez. Hedeflenen sosyo-ekonomik denge bütün insanlığı içine almaktadır.

Zekât, İslam'da Devletin ana gelir kaynağı ve mali yapısının temel taşıdır. Sermayeden alınan bir vergi olması nedeniyle sermayenin yatırıma dönüştürülebilmesi sağlanmış ve üretimle tüketim arasında güçlü bir denge oluşturarak, tüketiciyi ticaretten kaynaklanabilecek olumsuz etkilerden de kurtaran bir düzenleme olmuştur.

Zekât sayesinde toplumda para akışı sağlanarak ekonomik denge korunmuştur. Bunun içindir ki; Kur'an-ı Kerim'de ganimetlerin taksiminden bahseden ayette “Ta ki,

⁹³ Yahya b. Adem, *Kitâbu'l-Harâc*, Had no: 356–380–381

⁹⁴ Ebu Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, s. 227

⁹⁵ el-Enam, 6/41

⁹⁶ Serahsî, *a.g.e.*, c. II. s. 211; Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 23; Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam, *el-Emvâl*, Had no: 808–809, s. 430; Malik, *el-Muvatta*, Zekât, 3, s. 170

mal içinizden sadece zengin olanlar arasında elden ele dolaşan bir servet haline gelmesin".⁹⁷ buyurulmuştur.

Ayrıca Kur'an-ı Kerimde 20 ayrı ayette namazdan sonra zekâtın zikredilmiş olması da ona verilen önemin büyüklüğünü gösterir.⁹⁸

Humus vergisi ile yeraltında kalmış değerli sanat eserleri defineler ve hazinelerden 1/5 oranında vergi alınması ilk bakıldığında kişiye fazlaca hak tanındığı konusunda yanıltıcı olabilir. Ancak biraz düşünüldüğünde bunların öteden beri gizli ellerde ve gizli piyasalarda dolaştığı unutulmamalıdır. Bunlardan alınacak olan 1/5 oranındaki vergi bunların piyasaya daha çok çıkmasını sağlayacak, devletin hazinesine ve müzelerine daha fazla pay ayrılacak ve bunların yurt dışına kaçışına engel olunmuş olacaktır.⁹⁹

⁹⁷ el-Haşr, 59/7

⁹⁸ Ayetlerin geçtiği sureler şöyledir: el-Bakara, 2/43, 83, 110, 177, 277; en-Nisa, 4/77, 162; el-Maide, 5/12, 55; et-Tevbe, 9/5, 11, 18, 71; el-Meryem, 19/31, 55; el-Enbiya, 21/73; el-Hac, 22/41, 78; en-Nur, 24/37, 56; en-Neml, 27/3; Lokman, 31/4; el-Ahzab, 33/33; el-Mücadele, 58/13; el-Müzzemmil, 73/20, el-Beyyine, 98/5

⁹⁹ Yeniçeri, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, s. 189

V- İSLAM'DA SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKÂT

A- SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKÂT DIŞINDAKİ İBADETLER

1- Namaz

Namaz Allah'a olan kulluk borcunun yerine getirilmesi için yapılan bir ibadettir. Allah ile kul arasında bir diyalogdur. Ama cemaatle kılındığında toplu yapılan bir diyalogdur. Namaz ibadeti toplu olarak yerine getirilirken her sınıf insan; amir, memur; fakir, zengin; âlim, cahil; büyük, küçük; kuvvetli, zayıf yan yana omuz omuza saf tutar, el bağlar, itaat eder. Böylece Allah katında herkesin eşit olduğu belirlenir. Namaz sayesinde günde beş defa yan yana gelen insanlar, günlük hayatlarında da, sosyal yaşantılarında da, birbirlerine karşı eşit davranma ihtiyacını duyarlar.

Sosyal açıdan namaz ibadetine bu şekil bir baktığımızda bu namazların doğuracağı fayda ve sonuç Müslümanların her tarafta Allah'ın hüküm ve iradesinin hâkim olduğunu yakından görüp hissetmeleri olacaktır.¹⁰⁰

Namaz Kur'an-ı Kerim de, yüzden fazla yerde (salât, zikir, tesbih, inabe v.s.) değişik isimler altında geçmektedir. Bir ayet-i kerimede yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Ey Resulüm! Sana vahy olunan Kur'an ayetlerini güzelce oku ve namazını gereği üzere kıl. Gerçekten namaz, insanı kurallara aykırı davranmaktan ve çirkin işlerden alıkoyar. Allah'ı zikretmek en büyük ibadettir. Allah bütün yaptıklarınızı bilir".¹⁰¹

Namaz sayesinde Müslümanlar arasında dayanışma ve kardeşlik duyguları gelişir. İnsan olduğunu idrak etmenin yanında, diğer kullarla ilişkilerinde de Allah'ın emir ve yasaklarına muhatap olduğunun bilincine varır, kardeşlik duygularıyla birbirlerini sever ve sayar bir birlerinin dertleriyle ilgilenir ve sıkıntılarını gidermede birbirlerine yardımcı olurlar.¹⁰²

İşte bu anlayış içinde camiler günde beş defa dolup boşalırlar. Ayrıca Müslümanlar camilerde Cuma ve Bayram günlerinde işi gücü bırakıp diğer vakitlere göre daha büyük cemaatler oluşturarak haftanın değerlendirilmesinin yapıldığı hutbeyi dinlemek suretiyle yaşamını düzenleyebilme yollarını öğrenirler. İnsanlar yan yana, omuz omuza verirler. Kenetlenirler. Kalpler birbirlerine bağlanır.

¹⁰⁰ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (Çev. Tuğ, Salih), İrfan Yay., İstanbul, 2001, c. II s. 734

¹⁰¹ el-Ankebut, 29/45

¹⁰² Şeker, Mehmet, *a.g.e*, s. 79

Namazların eda edildiği müesseseler olan camiler, mescitler böylece sosyal dayanışmanın, insanların bir biri ile kaynaşmalarının gerçekleşmesine yardımcı olurlar.

2- Ramazan ve Oruç

Oruç, namaz gibi hayatımızı disipline eden bir ibadettir.¹⁰³ Aklı başında ve ergenlik çağına gelmiş her Müslüman'ın ruhi-manevi vazifesidir. Oruç Allah'ın rızasını kazanmak için ibadet maksadıyla gün boyu yemekten, içmekten, cinsel ilişkiden uzak durmak suretiyle yerine getirilen bir ibadettir. Yüce Allah, gönderdiği bütün dinlerde orucu farz kılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için sizden önceki milletlere farz kılındığı gibi Oruç size farz kılındı. ." ¹⁰⁴ Buyurmaktadır.

Hz. Peygamberin "Oruç bir kalkandır; sakın oruçlu iken cahillik edip de kötü söz söylemeyin. Birisi size sataşacak veya dalaşacak olursa, 'ben oruçluyum, ben oruçluyum' deyin."¹⁰⁵ Sözü açıkça, oruçlu iken insanlarla iyi geçinmemizi, nefsin isteklerine uymamamızı toplumsal hayatta huzursuzluklara yol açabilecek taşkınlıklardan sakınmamızı vurgulamaktadır.

Oruç, zengin ile fakiri birbirine yaklaştırarak aradaki uçurumu gidermeye yardımcı olan ve bunlar arasında psikolojik ve sosyolojik denge sağlayan bir ibadettir.¹⁰⁶ Çünkü Oruç, zengine açlığın ne demek olduğunu hatırlatarak, fakire karşı daha anlayışlı ve daha yumuşak davranmasını, toplum içindeki yoksulların, aç ve açıkta olanların halleriyle aynı halde olmayı, onları anlamasını, onlara acımasını ve yardım elini uzatmasını sağlar.¹⁰⁷ " Tok açın halinden anlamaz" atasözü de bunu ifade eder. Böylece oruç, zengin ile fakir arasında hissi bir yakınlık kurarak, fakirin zengine karşı olması muhtemel düşmanlık duygularını da önler.

Oruç, insanlardaki duygu ve hisleri yücelttiği gibi yardımlaşma ve sadaka vermeye de insanları teşvik eder ve aralarındaki sevgi, saygı, merhamet ve şefkati artırır. Kişi oruç sayesinde sabırlı olmayı öğrenir,

Oruç, toplumsal hayatta bütün bir milleti belli bir disiplin altına sokarak, onları tek bir vücut gibi yapar. İnsana, insani değerlerini hatırlatır. Çünkü toplumsal hayatta huzursuzluklara yol açan taşkınlıklar, büyük ölçüde insanın hayvani yönünü tatmin eden

¹⁰³ Yavuz, Y.Vehbi, *Rahmet*, Bursa, 1992, s. 157

¹⁰⁴ el-Bakara, 2/183

¹⁰⁵ Buhârî, savm, c. III, s. 31

¹⁰⁶ Kırca, Celal, " Orucun İnsana Kazandırdıkları", *Diyanet İlmî Dergi*, 1990, c XXVI, s. 2-45

¹⁰⁷ Karaman, Hayreddin, *Hayatımızdaki İslam*, İstanbul, 2002, s. 33

maddi zevklere düşkünlükten kaynaklanır. Maddi zevk deyince de akla büyük ölçüde yeme içme ve cinsel zevkler gelir. İşte oruç, insanı maddi zevk ve şehvetler peşinde koşturan, dolayısıyla da Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edemediği için kendisine zulmetmesine, insanlara karşı olan sorumluluklarını da yerine getiremediği için onlara zulmetmesine sebep olan nefis-i emmareyi teskin etmenin bir ilacı, aşırılıkları törpülemenin bir çaresidir.¹⁰⁸

3- Hac

İslamiyet'in beş esasından biri olan Hac, hicretin IX. yılında farz kılınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de: "Yoluna gücü yetenlerin Allah'ın evini ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır"¹⁰⁹ buyrulmuştur.

Hz. Peygamber de hacı Müslümanlığın beş esasından birisi olarak saymış haccın önemini ve yararlarını belirtmiş ve bu ibadetin nasıl yapılacağını fiilen göstermiştir.

Hac sayesinde bütün İslam dünyasından aynı gaye için Mekke'ye gelen Müslümanlar arasında, kardeşlik duyguları kuvvetlenir. Ayrı-ayrı milletlere mensup olan bu Müslümanlar birbirleri ile tanışıp konuşarak karşılıklı görüş alış verişinde bulunurlar. Problemlerine ve ortak meselelerine çözüm bulmaya çalışırlar.¹¹⁰ Çünkü hacda inanç birliği, mekân birliği, gaye birliği, madde ve mana birliği vardır.¹¹¹

Bir ibadet şekli olan ve kendine has bir sembol, bir mecaz görünüşündeki hac, insanı en az oruç kadar tesir altına alan bir semboller karmasıdır.¹¹² Hac sayesinde farklı dil, ırk, bölge ve kültürlere sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tek tip elbiseler içinde toplanması, akın-akın koşturması ve topluca ibadet etmesi bir bakıma ahirette yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır.

Gerçekten de hac ibadeti sayesinde Müslüman İslam'a gönül vermiş olmanın mutluluğunu ve hazzını daha yakından idrak eder, yeryüzündeki bütün Müslümanlarla birlikteliğin ve kardeşliğin kollektif şuuruna erer. Dünyanın çeşitli bölgelerinden adeta her biri bir temsilci ve gözlemci sıfatıyla Mekke'ye akın eden Müslümanlar mîkât denilen belirli sınırlarda dünyayı, dünyevi farklılığı, hatta bencilliği ve ihtirasları temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini eşitleyen, birleştiren ihram elbisesini giyerler.¹¹³

¹⁰⁸ Apaydın, H. Yunus, *İlmihal*, TDV, İstanbul, 2000, c.I, s. 383

¹⁰⁹ Al-i İmran, 3/97

¹¹⁰ Şeker, Mehmet, *a.g.e.*, s. 82

¹¹¹ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e.*, s. 170

¹¹² Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, s. 737

¹¹³ Apaydın, H. Yunus, *İlmihal*, TDV, İstanbul, 2000, c. I, s. 512

Hac, kişileri eğitir. Kibir, gurur, benlik, haset, cimrilik, taşkınlık, sabırsızlık gibi kötü huylardan arınmaya vesile olur.¹¹⁴ Her türlü kötü arzu ve alışkanlıklarından sıyrılıp tertemiz yeni bir yaşayışa başlama iradesini sergilemelerini sağlar

Hac bir yönüyle de toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve arınmanın bir anlamda uluslar arası çapta gerçekleştirilmesidir. Dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlar, hem dayanışma ruhunu daha derinden ve daha coşkulu hissetmiş hem de birbirlerinin yanında ve arkasında olduklarını birbirlerini desteklediklerini tüm dünyaya duyurmuş olurlar. Hac bu dayanışma ruhunun canlı tutulmasına bir vesiledir.

4- Kurban

Kelime anlamı yaklaşmak veya yaklaştırmak olan kurban Yüce Allah'ın rahmetine yaklaşmak için ibadet niyetiyle kesilen özel hayvandır. Müslümanlar Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere bir teşekkür ifadesi olarak kurban keserler.

Kur'an-ı Kerim'de yüce Allah şöyle buyuruyor: " Kurbanların ne dağıtılan etleri ve ne de kanları hiçbir zaman Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sadece sizden takva ulaşır. Size olan hidayetne karşı Allah'ı yüceltmeniz içindir ki O, onları böylece emrinize amade kılmıştır. Güzel iş yapanları müjdele".¹¹⁵

Kurban, sosyal yardımlaşmanın güzel örneklerinden biridir. Bu sayede toplumdaki bireyler arasında karşılıklı sevgi ve saygı hisleri belirerek bir kaynaşma meydana gelir.¹¹⁶ Çünkü kesilen hayvanın eti taksim edilirken, en yakından başlamak suretiyle, komşu ve akrabalar, ya da muhtaç ve fakir olanlar senenin belli günlerinde bu ziyafetten faydalanırlar.

Böylece yıl boyunca evine et girmeyen fakir ve yoksullar bu ihtiyaçlarını kısa bir süre de olsa gidermiş olurlar.¹¹⁷ Kurbanı kesen Müslümanlarla, kesemeyen Müslümanlar arasında yapılan hayırlar sebebiyle toplumda gönül birliği oluşur, karşılıklı sevgi ve bağlılık duyguları artar.

Ayrıca kurban günlerinde neşe ve sevinç de artar. Çünkü o günler, aynı zamanda bayram günleridir. Zaten bayramlar büyüklerin küçüklere karşı sevgi ve şefkat; küçüklerin de büyüklerine karşı saygı ve hürmet gösterdikleri, dargınların barıştıkları karşılıklı eş, dost ve akraba ziyaretlerinin gerçekleştiği günlerdir.

¹¹⁴ Bilmen, Ö. Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, 1993, s. 389

¹¹⁵ el-Hac, 22/37

¹¹⁶ Şeker, Mehmet, *a.g.e*, s. 86

¹¹⁷ Yavuz, Y.Vehbi, *İslam'da Zekât Müessesesi*, İstanbul, 1983, s. 359

Kurban kesmekle insanlardaki psikolojik aşırılıkların, taşkınlıkların kontrol altına alınabildiğine ilişkin yorumlar da vardır. Ancak bu yorumlarda ısrar edenlerin bu düşünceleri ilmi verilere dayanmamaktadır. Şiddet eğilimini azaltan şey sevgidir, merhamettir, özellikle bütün yaratıkların sahibi ve yaratıcısı olan Allah sevgisidir, O'nun merhametinden yansımaları sahip olmaktır; bunlarda sağlıklı bir din ve ahlak eğitimi ile elde edilir.¹¹⁸

Kurban, sadece kurban bayramı günlerinde kesilmekle beraber; Hac da kesilen şükür ve ceza kurbanları, etinden aile efradı, çocukları torunları, anası, babası ile dedelerinden her hangi bir kimsenin yiyemeyeceği ve yalnız fakirlere sadaka olarak dağıtılan Adak kurbanı ile bir çocuğun dünyaya gelişi münasebetiyle kesilen Akika kurbanı yılın diğer zamanlarında kesilebilir. Böylece muhtelif zamanlarda kesilen bu kurbanlar Müslümanların "sadaka" verme duygularını geliştirerek, bu anlayışlarına devamlılık kazandırılmasına da vesile olmaktadır.¹¹⁹

B- SOSYAL İŞLEVİ AÇISINDAN ZEKÂT VE SADAKALAR

İslam'da sosyal işlevi açısından ibadetleri ele alırken, yukarıda ele aldığımız ibadetlerin yerine getirilmesiyle ortaya çıkan müesseselere ilave edilecek birçokları daha bulunabilir. Ancak, biz sosyal dayanışma açısından ilk akla gelen ibadetleri açıklamaya çalıştık.

1- Zekât

Şimdi ise İslam'ın beş şartından ve en önemlilerinden biri olan Zekât'ı inceleyeceğiz. Zekâtı, İslam'da sosyal dayanışma açısından ibadetlerin en önemlisi ve tezimizin de esas konusu olması sebebiyle ayrı bir bölüm olarak ele almayı tercih ettik. Zekâtla yakın ilgisi bulunan sadakayı da bu bölümde ele alacağız.

Zekât lügatte, gelişme ve artma anlamındadır. Terim olarak ise; yüce Allah'ın layık olanlara verilmek üzere farz kıldığı ve belirli şartlara göre zengin sayılan kişilerin malından alınan belirli bir miktara verilen isimdir.¹²⁰ Zekât belirli yerlere verilmek üzere toplanır. Zekât, âlimlerin büyük çoğunluğuna göre hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır.

¹¹⁸ Karaman, Hayreddin, *a.g.e*, s. 367

¹¹⁹ Şeker, Mehmet, *a.g.e*, s. 87

¹²⁰ Karadavî, Yusuf, *Fıkhü'z-Zekât*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2002, c. I, s. 37

Kur'an-ı Kerim'de; "Zekâtlar; Allah'tan bir farz olarak yoksullar, düşkünler, Zekât işlerinde çalışanlar, kalpleri İslam'a ısındırılacaklar, köleler, borçlular, Allah yolunda olanlar ve yolda kalmışlar içindir. Allah bilendir, hâkimdir."¹²¹ buyurulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim ilke olarak da fakirleri üretilen toplam servette hak sahibi kılar: "Onların malında yoksullar ve fakirler için bir hak vardır."¹²² Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere, Zekât almaya hakkı olanların başında; fakir ve yoksullar, düşkünler, Zekât işlerinde çalışan ve çalıştırılan memurlar ve kalpleri İslam'a ısındırılacaklar geliyor.

Ayrıca kölelikten kurtulacaklar, borçtan kurtulacaklar, Allah yolunda çalışmakta olanlar ve yolda kalmış olanlarda Zekât alma hakkına sahiptir.¹²³

Bir toplumun bireyleri arasında ortak yüce ideallerin gerçekleşmesi ve her zaman hayata geçirilmesi isteniyorsa, bireyler ve gruplar arasında ekonomik anlamda belirli bir standartlaşma olmalı, sosyal sınıflar oluşmamalıdır.

Her toplumda fakir ve zenginlerin olması bir bakıma kaçınılmazdır. Kaçınılmaz ve doğal olmayan, aralarında ekonomik uçurumlar derinleşen sosyal sınıfların var olmasıdır. İslam bütün mali kurumlarını seferber ederek öncelikle toplumda sosyal sınıfların doğuşunu önlemek ister. Bu önleyici tedbirler arasında zekât en önemli konuma sahiptir.¹²⁴

Zekât, İslam'ın sosyal dayanışma sisteminin bir bölümüdür.¹²⁵ Zekâtın oluşturduğu sosyal dayanışma sistemi, düzenli ve süreli olarak hükümetin (zenginlerden aldığı) yardımlara dayanmaktadır. Bu yardımların gayesi yeme, içme, barınma gibi alanlarda muhtaç olan herkese ihtiyacını karşılamaya yetecek kadar yardım sağlamaktır.¹²⁶ Bu ihtiyaç sahiplerine yardım edip ellerinden tutmak, onlara etki ettiği gibi, birbirine bağlılığı sebebiyle bütün toplumada etki eder.¹²⁷ Toplumu genel olarak etkileyen her şey dolayısıyla, farkında olsun veya olmasınlar bireyleri de etkilemektedir.

Şurası bir gerçektir ki; bireyle toplumun hakları iç içedir. Çünkü toplum bireylerin toplamından başka bir şey değildir. Dolayısıyla bireyin şahsiyetini güçlendiren, yeteneklerini geliştiren maddi ve manevi güçlerini sağlamlaştıran her şey aynı zamanda toplumu da güçlendirmekte ve geliştirmektedir. Muhtaçlara yardım etmek, fakir,

¹²¹ et-Tevbe, 9/60

¹²² ez-Zariyat, 51/19

¹²³ Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, c. IV, s. 366–375

¹²⁴ Kurul, *Türkiye'de Zekât Potansiyeli*, İ.S.A.V., 1987, İstanbul, s. 128

¹²⁵ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 880

¹²⁶ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 881

¹²⁷ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e.*, s. 78

miskin, borçlu ve yolcu gibi güçsüzlerin elinden tutmak onlara destek olmak, aslında hem bu ihtiyaç sahiplerine hem de bütün topluma etki etmektedir.

Zekât kurumu, toplumda sosyal sınıfları ortadan kaldıran önemli ve hayati bir görevi yerine getirmektedir. Toplumda malın varlıklı sınıflardan, daha fakir kesimlere aktarılması suretiyle, orta sınıfın çoğalıp güçlenmesini sağlamakta ve paranın ve malın zenginlerin elinde stok edilmesini önlemektedir.¹²⁸

Zekât sayesinde Herkesin orta seviyede bir hayat sürmesini sağlamak, toplumda gelir farklarını azaltmakla mümkün olacaktır. Zekât, mülkiyeti belli ölçüler nispetinde fakir ile zengin arasında bölüştürerek mülkiyet dengesi meydana getirmektedir.¹²⁹

Toplumun bütün mensupları orta veya buna yakın bir seviyeye çıkartılırsa, özellikle alt gelir seviyesindeki kimselerin ailelerinin ve kendilerinin geleceklerine güvensizlikle bakmalarını önlediği gibi, bu bireylere, insan olmaları sebebiyle bir değer olduklarını, diğer insanlardan sadece iktisadi gelir farkından başka bir farklarının olmadıkları kanaatini ve statü eşitliği düşüncesini telkin eder.¹³⁰

İhtiyaçtan fazla mal ya da paranın elde tutulması, ya da atıl bir durumda bekletilmesi piyasada daralmaya yol açar; zekât bu noktada devreye girerek malın toplumun yararı için harcanmasını, yani yatırıma dönüşmesine aracı olarak, toplumda sınıfların oluşmasına mani olur. Diğer taraftan da onları birer üretici güç olarak yeniden ekonomiye kazandırır.¹³¹ Zekât, ekonomik geliri düşük olan geniş sosyal kesimlere yeni ve ek satın alma gücü kazandırır.

Zekât, insan tabiatındaki cimrilik, kıskançlık, azgınlık, hırs kin ve yalnız kendini düşünme gibi kötü alışkanlıkları değiştirerek, bireyler ve gruplar arasındaki iktisadi çekişmeler ve düşmanlıkların azalmasına yardımcı olur.¹³²

a- Zekâtın Kurumlaştırılmasının Önemi

Kur'an-ı Kerim'de zekâtın üçüncü harcama yeri, devlet tarafından zekâtı toplayıp dağıtmakla görevli olarak kurulan zekât kurumunun her kademesinde çalışan zekât memurlarının olduğunun belirtilmesi,¹³³ gerek Hz. Peygamber gerekse halifeler

¹²⁸ Şeker, Mehmet, *a.g.e*, s. 105

¹²⁹ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e*, s. 77

¹³⁰ Er, İzzet, *Sosyal Gelişme ve İslam*, 1994, Bursa, s. 118–119

¹³¹ Kurul, *a.g.e*, s. 131

¹³² Özek Ali, Karaman, Hayreddin, Aydın M. Akif, Erkal, Mehmet, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, 1984, İstanbul, s. 28

¹³³ et-Tevbe, 9/60

döneminde zekât işleriyle uğraşmak üzere memurlar tayin edilmiş olması,¹³⁴ zekâtın bireylere bırakılmış bir görev olmadığını, aksine devletin kontrol ve idaresi altında bu görevi üstlenmiş bir kurumun bulunması gerektiği gerçeğini açıkça ortaya koymaktadır.

Esasen toplumda bu kadar önemli bir yarar sağlayan ve toplumun iktisadi temelini oluşturan değerlerden biri olan zekâtın, birey tarafından toplanarak amaçlanan hedefe ulaşması imkânsızdır.¹³⁵

Çünkü zekât alınacak malları önceden belirleme ve bunları toplama, koruma, dağıtma v.b. işlerin düzenli olarak yerine getirilebilmesi, gerçek ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesi, atıl durumda bulunan servetlerin yatırıma dönüştürülerek hem ekonominin hem de sanayinin gelişimine katkı sağlanması ve daha pek çok görev ancak kurumlar aracılığıyla sağlıklı bir şekilde yürütülebilir. Bütün bunlar zekâtın kurumlaştırılmasının önemini belirtmektedir.

b- Zekâtın Devletle İlişkisi

Zekâtın devlet tarafından alınması konusunda Yüce Allah Kur'an-ı Kerimde şöyle buyuruyor:

"Müminlerin mallarından zekât al ki; onunla kendilerini (malın kirinden) temizlemiş, (mallarını), bereketlendirmiş olursun. (zekât verdikleri zaman da) onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için bir huzur vesilesidir."¹³⁶ Bu emir bizlere zekâtın mutlaka devlet tarafından alınarak dağıtılması gerektiğini haber vermektedir.

Zekâtın devlet eliyle toplanıp dağıtılmasında hem zekât veren hem de zekât alan ve hem de zekât aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen gayeler yönünden önemli faydalar vardır. Bunlar ancak devlet tarafından gerçekleştirilebilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

aa- Zekât vermesi gereken kimseleri kendi vicdanlarıyla baş başa bırakmayıp zekât vermeyenlere bir takım yaptırımlar uygulamak suretiyle zekât vermeye mecbur etmek.

bb- Fakirlerin zekât hakkını bireylerden değil de devletten alması suretiyle onurunu zedelememek

cc- Zekâtın önceden tespiti, toplanması, korunması, dağıtılması işlerinde ortaya çıkabilecek haksızlık ve karışıklıkların önüne geçmek.

¹³⁴ Buhârî, Gazveti taif, 60, c. IV, s. 204; İbn. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ li İbn Sa'd*, Dârü's-Sadr, Beyrut, c. II, s. 160

¹³⁵ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e*, s. 469

¹³⁶ et-Tevbe, 9/103

dd- Devletin yerine getirmek zorunda olduğu plan ve programlar için ihtiyaç duyduğu mali kaynaklara katkı sağlamak. Çünkü zekât İslam'da devletin önemli gelir kaynaklarından biridir.¹³⁷

c- Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın İşlevi

Yukarıda da temas edildiği üzere Hz. peygamber Mekke' de bulunduğu dönemde zekât isteğe bağlı ve kişinin hür iradesine bırakılmış bir hayır sadaka veya ihsandan ibaret idi. Ayrıca bu hayır ve ihsanın belli bir ölçüsü ve özel bir kanunu yoktu. Bunun sebebi de Hz. Peygambere inananların sayısının az oluşu ve o ortamda vergilerin düzenlenmesine ihtiyaç gösteren bir durumun olmaması idi.

Fakat Medine dönemine gelindiğinde sosyal şartların değişmesi ve Müslümanların devlete kavuşması ile zekât vergisi hicretin 2. yılında farz kılınmıştır.¹³⁸

Yine bu dönemde zekâtın kurum olarak temelleri atılmış, kim tarafından ve nasıl toplanacağı, kimden, ne kadar alınacağı toplama zamanı, merkeze nakli, toplanan zekâtın nerede ve kim tarafından korunacağı, kimlere ve ne şekilde dağıtılacağı kesin bir şekilde belirlenmiştir. Ve tarafların hiçbir şekilde haksızlığa uğramaması veya uğratılmaması için Hz. Peygamber tarafından titizlikle takip edilmiştir.¹³⁹

Hz. Peygamber döneminde zekât devletin mali yapısının temel taşıdır. Toplanan zekâtlarla kamu harcamaları karşılanmış, ordunun ihtiyaçları giderilmiş ve ihtiyaç sahipleri korunup gözetilmiştir. Burada zekât, gayr-i müslimlerden alınan vergilere karşılık Müslümanların devlete ödedikleri ibadet niteliğindeki bir tür vergidir. Öşür ve humus ta zekât kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Hz. Peygamber devletin mali yapısının temel taşı olan zekât kurumuyla ilgili olarak şu düzenlemeleri yapmıştır:

- Zekâta tabi olan mallar belirlenmiştir ki onlar Müslümanların sahip oldukları mallardır.
- Zekâta tabi olan mallardan hangi oranda vergi alınacağı belirlenmiştir.
- Zekâta tabi olan malların nisap miktarı belirlenmiştir.
- Zekâta tabi olan malların toplanma zamanı belirlenmiştir.
- Zekâtın düzenli bir şekilde toplanması için görevliler atamıştır.

¹³⁷ Özek Ali, Karaman, Hayreddin, Aydın M. Akif, Erkal, Mehmet, *a.g.e*, s. 160

¹³⁸ Karadavî, Yusuf, *a.g.e*, c. I, s. 61

¹³⁹ Buhârî, Zekât, 64, c. II, s. 158–159; Müslim, İman, 29, c. I, s. 50; Tirmizî, Zekât, 6, c. III, s. 21; Ebu Yusuf, *a.g.e*, s. 88

- Toplanan Zekât kayıt altına alınmış, korunmuş ve Kur'an'da belirtilen yerlere dağıtılmıştır.

d- Zekât Kurumunun Zayıflaması ve Sebepleri

Zekât aslında sabit kararlaştırılmış bir hak, Allah'ın kesin bir emri ise de ödenmesi bireylerin arzu ve iradelerine bırakılmış bir hak değildir. Aksine Hz. Peygamber devlete maddi güç sağlamak amacıyla onu bizzat almakla emrolunmuştur. Bu emre dayanarak Hz. Peygamber, müminlerin mallarının toplam miktarını tespit etmek ve zekât miktarını toplamak, kayıt altına almak, korumak ve dağıtmak üzere birçok memurlar tayin etmiştir.

Bu durum Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde de bu şekilde devam etmiştir. Ancak Hz. Osman dönemine gelindiğinde İslam Devletinin gelirleri kapsamına giren mallar çoğaldı. Bu sebeple ticari malların ve paranın tespiti ve kontrolü güç bir durum arz etmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Osman Batini (görünmeyen) malların zekâtının ödenmesini bireylerin isteğine ve emrine bıraktı. Bu da devletin zekâtla olan ilişkisinin kısmen de olsa kesilmesine yol açtı.¹⁴⁰

Kaynaklar incelendiğinde zekâtın toplanıp dağıtılmasındaki değişikliklerin, Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle İslam tarihinde ortaya çıkan idari, siyasi ve toplumsal karışıklıklar sebebiyle başladığı görülecektir.

Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılar döneminde emvâl-i zâhire diye tanımlanan zirai ürünler (öşürler), Zekâtü'l-Mevâşi yani büyük ve küçükbaş hayvanların zekâtı, madenlerin ve su ürünlerinin zekâtı devlet tarafından toplanmıştır. Emval-i batine diye tanımlanan altın, gümüş, ticaret malları ve diğer servetlerin zekâtı ise mükellefler bırakılmıştır. İşte bu uygulama zekât verecek zenginler ile zekât alan fakirleri karşı karşıya getirmiş ve İslam'ın bu yüce prensibinin Müslüman olan ya da olmayan pek çok kimse tarafından eleştirilmiştir.

Oysa İslam ilk dönemlerindeki uygulamalarda görüldüğü gibi hiçbir zaman zengin ile fakiri karşı karşıya getirmemiş bu ilişkiyi sağlamada mükemmel bir sosyal güvenlik kurumu olan zekâtı devreye sokmuştur.¹⁴¹ Bu uygulamanın terk edilmesi ile devletin zekâtla ilişkisi kesilmiş ve zekât kurumu giderek zayıflamıştır.

Zekât kurumunun zayıflamasının bir diğer nedeni de toplumların dinin emirlerini yaşama konusunda duyarlı olup olmaması ile ilgilidir. Dolayısıyla zekât kurumunun Hz.

¹⁴⁰ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e.*, s. 468

¹⁴¹ Kurul, *Türkiye'de Zekât Potansiyeli* s. 16

Peygamber döneminden itibaren zayıflamaya başlayarak günümüzdeki şeklini aldığını söylemek de yanlış olur. Yani Allah'ın emirlerini yerine getirip getirmeme konusunda toplumu oluşturan bireyler ne derece titiz davranıyorlarsa zekât kurumu da o derece güçlü olarak toplumdaki dengeleri sağlama görevini yerine getiriyordur.

Örneğin Orhan Gazi döneminde halkın refah seviyesinin son derece yüksek oluşu sebebiyle zekât verilecek kimse bulunamamıştır. Yani toplum bir bütün halinde rahat bir yaşam seviyesine ulaşmıştır.¹⁴²

2- Sadakalar

İslam dini toplumda yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem vermiştir. Bunu sağlamanın yollarından biri de varlıklı kişilerin yoksullara yardım elini uzatmalarıdır. Sadakadan kasıt bireyin kendi istek ve arzusuyla yapmış olduğu her türlü yardımdır

Kur'an-ı Kerimde Allah Müslümanları sadaka vermeye teşvik etmektedir. "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek anlamda iyiliğe ulaşamazsınız."¹⁴³ "Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden sizin için çıkardıklarımızdan hayra harcayın."¹⁴⁴

Hz. Peygamber de; "Yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun."¹⁴⁵ buyurarak. Müslümanları sadaka vermeye teşvik etmiştir. Açıklamış olduğumuz sadaka terimi mümine sonsuzluk yolunu açan "Sadaka-i Cariye" türünde isteğe bağlı iyilik ve hayır duygularıyla yapılan her türlü yardımı kapsamaktadır. Ancak biz burada İslam Hukukunun zekât dışında müesseseleştirdiği sadaka çeşitlerini ele alacağız.

a- Sadaka-i Fıtr

Bu sadaka türü, Ramazan ayında yoksullara verilen sadakadır. Hz. Peygamber fitre ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur:"Fıtr sadakası, oruçluyu yanılarak söylediği yanlış ve çirkin sözlerin günahlarından temizler, yoksullara azık olur. Kim de onu bayram namazından sonra verirse bu da normal bir sadaka olur."¹⁴⁶

Zekât derecesinde önem verilen fıtr sadakasının nisap miktarı mala sahip olan kadın, erkek, büyük, küçük her Müslüman'ın vermesi gerekli bir ibadet haline gelmiş olması üzerinde durulması gereken bir sadaka olduğunu göstermektedir. Bayram

¹⁴² Neşri, Mehmet, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi*, yay. Unat Faik Reşit, Köymen Mehmet A. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, c.I, s. 181

¹⁴³ Al-i İmran, 3/92

¹⁴⁴ el-Bakara, 2/267

¹⁴⁵ Buhârî, Zekât, 10, c. II, s. 136

¹⁴⁶ İbn Mâce, Sünen, Zekât, 21, c. I, s. 302

öncesinde, fakirlerin ihtiyaçlarını karşılamalarına vesile olan böyle bir müessese; insanlar arasındaki sevgi ve saygı bağlarının kökleştirilmesi yönünden de büyük önem taşımaktadır.

b- Fidyeye ve Keffâret

Yüce Allah'ın emirlerine aykırı hareket eden kimselere ya da her hangi bir özürden dolayı dinin gereklerini yerine getiremeyenler için belirlenen bedel, fidye veya kefarete olarak ödenir.

Kefarete İslam Hukukunun belirlediği nefsi veya mali bir cezadır. Dinin her hangi bir emrine aykırı davranıştan dolayı ya da bir özür sebebiyle bu emri yerine getirememekten dolayı kişi malından ya da parasından harcamalarda bulunur. Şimdi bunlardan bir kısmını açıklayacağız.

— Ramazanda özürden dolayı oruç tutamayan ve bu özür sebebiyle ileride de kaza edemeyecek durumda olan birine, oruç tutamadığı her gün için bir fidye gerekir.

—Bir kimse yapmak istediği bir şey için yemin eder ve sonra yeminini yerine getirmeyerek bozarsa o kimse üzerine 10 fakiri doyurmak ya da giydirmek vaciptir.

— Haram olma yönünden karısının kendi annesi gibi olduğunu söyleyerek benzetme yapan birisinin aralıksız iki ay oruç tutması, buna gücü yoksa 60 fakiri doyurması gerekir.

Şüphesiz bütün bu mali cezaların hedefi toplumdaki ihtiyaç sahipleridir. İslam dini, toplumun sağlıklı bir biçimde hareketini ve huzurunu sağlayabilmek için sadaka gibi güçlü bir müesseseyi tesis etmiştir

Zekâtтан ayrı olarak, sadaka niteliğinde değişik türde, fakir, yoksul ve muhtaçlar için yardım fonları oluşturmak suretiyle Müslüman zenginlerin bu insanlara el uzatmasına zemin hazırlanmıştır. Bu sayede yoksulluklarını gizleyen ve yardım isteyemeyen insanlara el uzatılması mümkün olmuştur.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Şeker, Mehmet, *a.g.e*, s. 109–110

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ZEKÂTIN TOPLANMASINDA İZLENEN YOL

I- HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE VERGİ

Hız. Peygamber döneminde zekâtın toplanmasında izlenen yolu belirtmeden önce bu dönemdeki vergi olayına kısa bir göz atmakta yarar vardır. Ancak, buna geçmeden önce de İslam'dan önce Mekke'de vergi sistemine kısaca değinmek istiyoruz.

İslam'dan önce Mekke'de V. asrın başlarına kadar, Yemen'den göç eden Huzaa kabilesinin kontrolü altında kalmıştı. Peygamberimizin dedesinin dedesi olan Kusay b. Kilab çeşitli kabilelerle bir araya gelerek Kureyş kabilesini oluşturdu.¹⁴⁸ Ve Bizanslılarında yardımı ile Huzaa'lıları yenip Mekke'de yönetimi ele geçirdi ve kardeşleriyle birlikte komşu ülkelerle bir takım ticari antlaşmalar yapmayı başardı.¹⁴⁹ Ardından mali alanda da bir takım düzenlemelerde bulundu.¹⁵⁰

Bu düzenlemeler neticesinde aslında Mekke Şehir Devleti Senatosu veya meclisi konumunda olmakla beraber, ekonomik icraatı itibarıyla kısmen Devlet Planlama Teşkilatı veya Ticaret Odası görevi gören¹⁵¹ Daru'n-Nedve adlı bir kurum kurulmuştur.

Bu kurumun fonksiyonları arasında Mekke'ye gelen hacıların yemek, içmek ve fakir olanların dönüş masraflarını karşılamak üzere Mekke sakinlerinden topladığı "rifade" adlı aynı olarak ödenen bir vergi bulunmaktadır.¹⁵²

Kusay b.Kilab'tan sonra Mekke'de rifade adlı bu vergiyi tahsil etme işi yine Dar'un- Nedve adlı kurum aracılığıyla oğulları; Abdü'l Menaf, daha sonra da sırasıyla Haşim, Abdülmuttalip ve Hâris b. Amir b. Nevfel tarafından yerine getirilmiştir.¹⁵³

Ayrıca Mekke'ye mal getiren kervanlardan da 1/10 oranında vergi tahsil edildiği kaydedilmektedir.¹⁵⁴

Bu tür vergiler dışında bir takım vergiler daha vardır ki bunlar doğrudan doğruya dini mahiyettedirler¹⁵⁵ Kâbe'yi ziyarete gelen yerli ve yabancı hacılar maddi

¹⁴⁸ İbn Habib Muhammed b. Habib el Hâşimi, *el- Munemmak fi Ahbâri Kureyş*, nşr. Hurşid Ahmed, Beyrut 1985, s. 189, 190

¹⁴⁹ İbn Habib, *a.g.e.*, s. 42–43

¹⁵⁰ İbn Hişam Muhammed b. Yahya b. Cabir el-Belazurî *es-Siretü'n- Nebeviyye*, Beyrut, 1971 c. 1, s. 137–140; el Azraki Ebu'l-Velid Muhammed b. Abduulah b. Ahmed, *Ahbâr'u Mekke vemâ câe fihâ Minel- Âsâr*, Beyrut 1969, c. I, s. 107

¹⁵¹ Kallek, Cengiz, *Hız. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Devlet ve Piyasa*, İstanbul, 1992, s. 24

¹⁵² İbn Hişam, *Ensâbu'l- Eşraf*, Mektebetü'l-Buhûs ve'd-Dirâsetü fi Dâri'l-Fikr, Beyrut 1996. c. I, s. 58–59; İbn Hişam, *es-Siretü'n- Nebeviyye*, c. I, s. 137

¹⁵³ İbn Hişam, *a.g.e.*, c. 1, s. 138–143–150; İbn Abd Rabbih Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî, *el-İkdü'l- Ferid*, Matbaâtü'l-Cennet, Kahire 1965 c. II s. 60

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. 1, s. 70

¹⁵⁵ İbn. Abd Rabbih el -Endelüsî, *a.g.e.*, c. III, s. 313–315

durumlarına göre bazı eşyaları Kâbe'ye sunarlardı. Bunlar özel bir kuyu içinde korumalarca saklanır ve biriktirilirdi.

Bunlardan başka gerek zemzem suyunun memurlarına ve gerekse fal oklarını idare edenlere verilen ve hac elbisesi için gelen hacılardan alınan ücretlerde bu vergiler arasında sayılabilirler¹⁵⁶

İslam'ın ortaya çıkışı ile devletin özellikle ganimetten aldığı 1/5 hisseye benzer bir verginin İslam'dan önce de var olduğunu görmekteyiz. Harplerde her savaşçı payını kendi eliyle alır ve ganimetten elde ettiği bu parçanın 1/4'ünü ordu komutanına veririrdi.¹⁵⁷ Ayrıca kumandanın "safî" hakkı tanınmıştır; bunun yanında bölünemeyen ganimet, düşmanın yenilmesinden veya genel yağmadan önce elde edilen ganimet (naşıta) ordu kumandanına aittir¹⁵⁸

A- MEKKE DÖNEMİNDE VERGİ

Mekke döneminde Müslümanlar bir devlet kuramadılar. Bununla beraber, sayıları az olmasına rağmen aralarında birlik vardı ve Hz. Peygamber etrafında toplanmışlardı. Mekke'de inen ayetler incelendiğinde görülecektir ki; zekâtla ilgili ifadeler doğrudan zekât ibadetinin farz oluşuyla ilgili olmayıp inanan insanların sahip olması gereken özellikler arasında sayılmıştır.

Mekke döneminde inen ayetlerde mali yükümlülük konuları gösterilmiş olmakla beraber hangi konulardan ne kadar oranda bir pay ayrılacağı ve bunun nerelere ve ne şekilde dağıtılacağı açıklanmamıştır. Çünkü Müslümanların Mekke devrinde siyasi ve idari anlamda bir organizasyonları henüz bulunmuyordu.

Her ne kadar Hz. Peygamber'e Müslümanlara ait mallardan fazlasını almasına dair yetki verilmekte ise de, burada kullanılan "fazla" ifadesi yeteri kadar açık değildir. Allah müminleri büyük bir itina ile ve sürekli¹⁵⁹ olarak yoksulları gözetmeye, ihtiyaçlarını gidermeye teşvik etmiş ve bunun iman etmenin bir gereği olduğunu vurgulamıştır

Bu konuda, Yusuf el-Karadavî; Mekke'de inen surelerde geçen "zekât" tabirinin Medine'de farz kılınıp miktarı ve harcanacağı yerleri belli edilen zekât olmayıp her

¹⁵⁶ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 17

¹⁵⁷ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 17

¹⁵⁸ Serahsî, *a.g.e.*, c. IX, S. 9

¹⁵⁹ el-Araf, 7/199

türlü kayıttan uzak ve müminlerin kendi istek ve arzularına bırakılmış bir zekât olduğunu ve miktarının da yine mükellefin kendi tercihine bırakıldığını söyler.¹⁶⁰

Mekke döneminde inen ayetlerin gösterdiği şekilde hareket eden müminler sorumlu tutuldukları mali konularda tamamen bireysel hareket ediyorlardı. Bu yüzden ödeme şeklini, bir dereceye kadar konusunu ve oranlarını hatta ödeme zamanlarını her mümin kendi belirliyordu.¹⁶¹ İnen ayetlerde mali konulardaki sorumluluklarını yerine getirmeyenlere karşı her hangi bir maddi ceza öngörülüyor, sadece manevi olarak ahirette mükâfat ya da cezadan bahsediliyor.¹⁶²

Ayrıca getirilmiş olan mali sorumluluklarla Cahiliye döneminin örf ve adetlerinin ve sorumluluk anlayışının değiştirilip bu örf ve adetlere bir düzen verilmiş olması da muhtemeldir.¹⁶³

Şöyle ki; yüce Allah Cahiliye döneminde müşrik ve putperest kabile topluluklarının toprak ürünleri ve hayvan sürülerinden belli bir pay ayırdıklarını ve dini amaçlarla bunların bir kısmını Allah'a ve diğer bir kısmını ayrıca ilahlara ayırdıklarını Kur'an-ı Kerimde bizlere bildirir ve Allah'ın yanında varsaydıkları ilahlara pay ayırmaları tenkit edilerek şöyle denilir: "Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan Allah'a bir pay ayırmakta ve kendilerince: "Bu, Allah'a ait; şu da ortaklarımıza ait" demektedirler. Ortakları için olan pay Allah'a ulaşmamakta, fakat Allah'a ayrılan pay ortaklarına ulaşmaktadır. Verdikleri hüküm ne kötüdür."¹⁶⁴

Burada sadece Allah'a yani onun yolunda harcanmak üzere bir pay ayrılması fikri telkin edilir ve ondan başkası adına yapılan ve boşa giden paylamanın çok yanlış bir inanç ve düşünceden kaynaklandığı anlatılır.

Kalem suresinde de geçmiş dönemlerde topraktan aldıkları ürünlerden fakirlere bir hak tanımak istemeyenlerin bahçelerine gelen felaket uzun uzadıya anlatılır.¹⁶⁵

Böylece fakirlere ödenecek hakkın servet için bir güvence ve emniyet olacağı aksi durumda ise servetin yok olup gideceği bilinci aşılır. Müminler topraktan elde ettikleri ürünlerinden açıkça vergi vermeye davet edilir.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. I, s. 84

¹⁶¹ Tuğ, Salih, *a.g.e.*, s. 25

¹⁶² el-Müddesir, 74/44

¹⁶³ Tuğ, Salih, *a.g.e.* s. 25

¹⁶⁴ el-En'am, 6/136

¹⁶⁵ el-Kalem, 68/17-33

¹⁶⁶ Yeniçeri, Celal, *İslam'da Devlet Bütçesi*, Şamil Yay., İstanbul, 1984, s. 23

Salih Tuğ; yukarda geçen el-Araf suresi 199. ayetin kendisini, bir nevi vergileri toplama yetkisinin Hz. Peygambere verildiği ve henüz Mekke'de iken bile Hz. Peygamberin bu mali mükellefiyetleri bizzat topladığı veya bu mükellefiyet konusu olan malları Müslümanların kendisine getirdikleri takdirde gerekli yerlere harcamak üzere bunları kabul ettiği kanaatine götürdüğünü açıklamaktadır.¹⁶⁷

Mekke'de inen ayetler bazen, müminleri yoksulları yedirmeye, koruyup gözetmeye teşvik etmek, bazen Allah'ın verdiği infak etmek, bazen fakirin, isteyen ve yolda kalmışın hakkını vermek adı altında zikredilmiş, bazen de zekât vermek ve benzeri isimler adı altında zikredilerek Medine'de farz kılınacak olan zekâtın temelleri atılmıştır.

B- MEDİNE DÖNEMİNDE VERGİ

Müslümanların Mekke'den Medine'ye göç etmeleri, mallarını, yer ve yurtlarını bırakmaları, sayılarının artması, zayıflıktan kurtulup güçlü ve kuvvetli olmaları, Medine'de savunma, ordunun hazırlanması ve ihtiyaçları ve Müslümanların etki olarak yönetimde kendilerini güçlü ve kuvvetli hissetmeleri kamu harcamalarının artırılmasına şiddetle ihtiyaç göstermiştir. İşte bu sebeple zekât vergisi sosyal şartların değişmesi ve Müslümanların devlete kavuşması ile hemen hicretin ilk yıllarında düzenlenmiştir.

Zekâtın kesin olarak farz kılınış tarihi belli olmamakla beraber en kuvvetli görüş hicretin ikinci yılında farz kılındığıdır.¹⁶⁸

Medine devrinde gelen vergi ayetleri Mekke'de olduğu gibi hem vergi mükellefiyeti getiriyor hem de toplanan bu vergilerin nerelerde harcanmaları gerektiği konusunda bir takım sınırlamalar getiriyordu. Mali sorumluluklarını yerine getirmeyenlerin gerçek anlamda iyiliğe ulaşamayacakları Açıkça ortaya konuyordu.¹⁶⁹

Medine'ye hicretin ardından indiği klasik müelliflerce de kabul edilen 87. kronolojik sıradaki Bakara suresinin 43, 83, 177, 215, 219, 267 ve 271. ayetlerinde değişik isimler altında (zekât, birr, nafaka, sadaka) Müslümanlardan mali yükümlülükler açısından fedakârlıkta bulunmalarının gerektiği hatırlatılmaktadır. Hatta zekâtın ödenmesi gereken mali bir yükümlülük olduğu kesin olarak belirtilmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Tuğ, Salih, *a.g.e.* s. 22

¹⁶⁸ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.* c. 1, s. 61

¹⁶⁹ el-Bakara, 2/177; Al-i İmrân. 3/92

¹⁷⁰ el-Bakara, 2/43, 83, 110, 177, 267

Bakara suresi 267. ayette “Ey iman edenler infakı kazandıklarınızın en güzellerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan yapın. Göz yummadan alıcısı olmadığınız pek adi, bayağı şeyleri vermeye yeltenmeyin. Biliniz ki; Allah her şeyden müstağnidir, asıl hem de layık olan odur.” Burada gerek ziraat olsun gerekse ticaret, sanayi ve maden ürünlerinden olsun her türlü kazancın vergiye tabi olduğuna ve vergi olarak ödenecek malın niteliğinin de nasıl olması gerektiğine değinilmektedir.

Medine devrinde “sadaka” terimi bir kısım ayetlerde, gönüllü yardımlar manasında kullanılıyorsa da bazılarında doğrudan zorunlu vergiyi ifade ediyor. Tevbe suresinin 60 ve 103. ayetlerinde, sadaka zorunlu vergiyi ifade eder. Bunlardan ilkinde zekâtın harcama yerleri kesin şeklini alırken, diğerinde Hz. Peygambere zekâtın toplanması emri verilerek şöyle denilmektedir; “Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve onları bereketlendirmiş olasın.”

II- HZ PEYGAMBER DÖNEMİNDE ZEKÂT'IN

TOPLANMASINDA İZLENEN YOL

Hz. Peygamber döneminde zekât ve öşürlerin toplanması işinin bizzat devletin görevlendirdiği kişiler ve kurumları aracılığıyla düzenli bir şekilde yerine getirildiği görülmektedir.¹⁷¹ O bizzat Müslümanların yerlerini, mallarının toplam miktarını ve ne kadar vergi vereceğini tespit etmek ve zekât miktarını toplamak, toplanan zekâtı kayıt altına almak, korumak ve hak eden kimselere dağıtmak üzere memurlar görevlendirmiştir.

Bu uygulamanın en kesin delillerinden biri ilgili ayette belirtildiği gibi zekât gelirlerinin dağıtılacağı kimseler arasında "âmîlîn" tabir edilen zekât memurlarının bulunmasıdır.

Zekât mükelleflerine zekâtlarını memurlara vermeleri, memurları hoşnut edip onlara karşı gelmemeleri, mallarını zekât toplamakla görevli memurlardan gizlememeleri, zekât memurlarına da hediye almamaları, haksızlık yapmamaları ve zekât memurlarının zekâtı tahsil ettikten sonra mükelleflere dua etmeleri gerektiği konusunda talimatlar verirdi.

A- ZEKÂT MÜKELLEFLERİNİN BELİRLENMESİ

Vergi mükelleflerinin ve bu mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarının önceden belirlenmesinin büyük önemi vardır. Bu sayede devlet hem vergi kaçakçılığının önüne geçmiş olur, hem de toplayacağı vergilerin miktarını bildiğinden harcamalarını ona göre yapar. Aksi takdirde gelir gider arasında büyük bir dengesizlik olacaktır.

Hz. Peygamber önceleri vergi olarak sadece kendisine getirilen malları almış ve bunları gerekli yerlere dağıtmakla yetinmişti. Ancak Medine döneminde siyasi organizasyonun oluşması, sınırların genişlemeye başlaması ve nüfusun artması sonucunda gitgide karmaşık bir hal almakta olan vergiler konusunda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. İşte bu düzenlemelerin başında vergi mükelleflerini belirleyecek görevlilerin atanması gelmektedir.

¹⁷¹ Buhârî, *Zekât*, 30, c. II, s. 180; Şevkânî, *a.g.e*, *Zekât*, 14, c. IV, s. 177; Cezerî Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed, *Üsdü'l- Gâbe fi Marifeti's- Sahâbe*, c. I, s. 349; İbn. Sa'd, *a.g.e*, c. II, s. 160; Ebu Ubeyd, *a.g.e*, s. 589-675, Ha. No 1455-1788-1790; Kettânî, *et-Terâtibu'l-İdâriyye*, c. I, s. 396-401; Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, c. II, s. 982

Vergi mükellefi olabilmek için mal varlığının veya gelirin belirli bir miktara ulaşmış olması gerekir. Ayrıca vergiye konu olan bazı mallar üzerinden de bir yıl geçme şartı da vardır.

Bir kimsenin vergi mükellefi olup olmadığını tespit etmek, vergisini gerektiği gibi ödeyip ödemediğini, kontrol etmek gerekir.

Hz. Peygamber döneminde bazı gelir çeşitlerinin tahmini ve değişik bölgelerdeki vergi mükelleflerini tespiti ve bu vergilerin toplanması için görevliler atamıştır.¹⁷²

B- ZEKÂT-ÖŞÜR VE HUMUS MALLARININ BELİRLENMESİ

Hz. Peygamber zekât, öşür ve humus mallarının belirlenmesi için vergilerin önceden tahmini yoluna gitmiştir. Böylece toplanacak vergilerin düzenli bir şekilde belirlenmesi sağlanmış aynı zamanda da gerek vergi mükellefi gerekse devletin aleyhine olabilecek haksızlıkların önüne geçilmiştir. Hz. Peygamber döneminde Müslümanların ödedikleri vergileri dört grupta toplamak mümkündür. Bunlar;

- Hayvanlardan alınan vergiler,
- Ticaret malları ile altın, gümüş ve paralardan elde edilen vergiler,
- Toprak ürünlerinden elde edilen vergiler,
- Madenlerden ve su ürünlerinden alınan vergiler.

1- Hayvansal Servetin Zekâtı

Hayvansal servetin zekâtı ile ilgili Mekke’de inen (En’am 6/136) ayetinden başka özel hüküm gerektiren başka bir ayet mevcut değildir. Konuyla ilgili ayrıntılı hükümleri hadislerden öğrenmekteyiz.

Bu sınıf içinde insanların en çok yararlandığı deve, sığır-manda, koyun-keçi gibi hayvanlar girer. Bunların hepsine “mâşiye” denilmiştir. Çünkü yürüyerek oturlar. Hayvansal servetten zekât alınırken,

- 1- Nisap miktarına ulaşması,
- 2- Üzerinden bir yıl geçmesi,
- 3- Yılın çoğunu meralarda otlayarak geçirmesi,
- 4- Tarlada, bahçede, sulamada vb. çalışıyor olmaması şartlarına dikkat edilmesi gerekir.

¹⁷² Kettânî, *a.g.e.*, c. I s. 396

i- Develerin Zekâtı

Hız. Peygamber'in söz ve uygulamaları ve sonraki dönemlerdeki uygulamalar, develerden alınması gereken zekât miktarının aşağıda belirtildiği şekilde olduğunu göstermektedir.

En küçüğü üç yaşında beş deveden aşağısında zekât yoktur.¹⁷³

5'den 9'a : 1 koyun

10'dan 14'e : 2 koyun

15'den 19'a : 3 koyun

20'den 24'e : 4 koyun

25'den 35'e : 1 adet iki yaşında dişi deve

36'dan 45'e : 1 adet üç yaşında dişi deve

46'dan 60'a : 1 adet dört yaşında dişi deve

61'den 75'e : 1 adet 5 yaşına girmiş dişi deve

76'dan 90'a : 2 adet üç yaşına girmiş dişi deve

91'den 120'ye : 2 adet beş yaşına girmiş dişi deve

120'den fazla olduğu durumlarda her 50 devede dört yaşına girmiş bir dişi deve, her 40 devede 3 yaşına girmiş bir dişi deve Zekât verilecek şekilde düzenlenmiştir.¹⁷⁴

ii- Sığırların Zekâtı

Zekât olarak verilecek sığırın nisabı en az otuzdur. Konuyla ilgili Muaz b. Cebel şöyle bildirmektedir: Resûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e gönderdi ve her otuz sığırdan iki yaşında dişi veya erkek bir sığır, kırk sığırdan üç yaşında dişi bir sığır ve her yüklü sığırdan da bir dinar para veya buna denk (Meafır) elbisesi Zekât almamı emretti.¹⁷⁵

Buradan da sığırlarda Zekât nisabının en alt sınırının otuz olduğunu yaşının da iki veya bu yaşta bir sığıra denk olması gerektiğini anlıyoruz.¹⁷⁶ Sığırlardan alınması gereken Zekât miktarları ise şöyledir:

30'dan 39'a : iki yaşında erkek ya da dişi 1 dana

40'dan 59'a : üç yaşında 1 tosun

60'dan 69'a : iki yaşında 2 dana

70'ten 79'a : iki yaşında 2 dana ya da üç yaşında 1 tosun

80'den 89'a : üç yaşında 2 tosun

¹⁷³ Buhârî, Zekât, 57, c. II, s. 156; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1176, s. 525,

¹⁷⁴ İbn Kudâme, Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğnî*, c. IV, s. 6-30

¹⁷⁵ Tirmizî, Zekât, 6, c. III, s.21; İbn Mace, *Sünen*, Zekât, 12, c. I, s. 302

¹⁷⁶ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e.*, s.135

90'dan 99'a : iki yaşında 3 dana

100'den 119'a : üç yaşında 1 tosun ya da iki yaşında 2 dana

120 Sığırdan üç yaşında 3 tosun ya da iki yaşında dört dana zekât verilir.

Bundan sonra ise her 10 sığırdan üç yaşında tosun ya da iki yaşında dana olmak üzere birer sayı artırılacak şekilde düzenlenmiştir.¹⁷⁷

iii- Koyunların Zekâtı

1'den 39' : zekât yok

40'dan 120'ye : 1 koyun

121'den 200'e : 2 koyun

201'den 300'e : 3 koyun

301'den 400'e : 4 koyun

400'den 599'a : 5 koyun

Bundan sonra ise her yüz koyunda bir koyun zekât verilecek şekilde koyunların zekâtı düzenlenmiştir.¹⁷⁸

iv- Atların Zekâtı

Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber "Müslüman kişinin atı ve kölesi için Zekât vermesi gerekmez.." ¹⁷⁹ buyurmuştur.

Hâris b. Mazrib'in bildirdiğine göre; Şam'dan bir grup gelerek Hz. Ömer'e müracaat ettiler ve ondan atlarından Zekât almasını istediler. Hz. Ömer bu isteği arkadaşlarına danışır ve Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir atlardan Zekât almadığı için reddeder.¹⁸⁰

Huzeyfe b. el- Yeman'ın bildirdiğine göre Resulullah (s.a.v.), atlardan ve kölelerden Zekât almıştır.¹⁸¹

Bu son hadis her ne kadar yukarıdaki hadislerle çelişiyor gibi görünse de burada kastedilenin ticaret için kullanılan veya ihtiyaçtan fazla olan atlar olması gerektiğidir.

Atların Zekâtında takip edilecek yol Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Buna göre: Senenin büyük bölümünü merada otlayarak geçiren atlardan 1 dinar veya 10 dirhem para Zekât vardır.

¹⁷⁷ İbn Kudâme, *a.g.e*, c. IV, s. 30-37

¹⁷⁸ İbn Kudâme, *a.g.e*, c. IV, s. 38-39

¹⁷⁹ Buhârî, Zekât, 46, c. II, s. 149,

¹⁸⁰ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1366, s.565

¹⁸¹ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1366, s.565

Bu hadis bizlere atlardan alınması gereken zekât miktarını göstermektedir. 1 dinar veya 10 dirhem Hz. Peygamber döneminde iki koyun satın alabiliyordu. Atların sahibi bunu isterse para olarak verir, isterse de iki koyun verir ya da atın kıymetinin 1/40'ını verir. Ticaret için kullanılan katır, eşek ve benzeri hayvanlarda da aynı hükümlere uyulur.

1 dinar veya 10 dirhem ile Hz. Peygamber döneminde iki koyun satın alınabiliyordu. Görüldüğü üzere atlarda nisap miktarı kıymet üzerindedir.¹⁸²

2- Ticaret Mallarının ve Birikmiş Paraların Zekâtı

Kur'an'da her çeşit ticari malın vergiye tabi olduğu bildirilmiştir.¹⁸³ Her ne yoldan olursa olsun ticaret yoluyla elde edilmiş altın ve gümüşünde "Allah yolunda" verme mükellefiyetinin bulunduğu önemle ifade edilmektedir. Hz. Peygamberin uygulamaları da bu yönde olmuştur.

Ticaret mallarının zekâta tabi olabilmesi için fiilen nâmi (artan) olması gereklidir. Nitekim Hz. Peygamber; zekâtın tüketmemesi için yetimin malıyla ticaret yapılması konusunda yetimlerin vârislerine emrettiğinde, ticaret mallarına zekâtın gerekliliğine de işaret etmiş oluyordu.¹⁸⁴

Yine Hz. Peygamber doğrudan ticaret mallarından zekât verilmesini emretmişti.¹⁸⁵

Üzerinde en çok durulan konu altın ve gümüştür. Ayetlerden de anlaşıldığı üzere gerek nakit ve gerekse külçe olsun altın ve gümüş ne gaye ile bulundurulursa bulundurulsun, Zekâtı verilmesi gereken mallardandır. Her iki malda Zekâta tabi olmaları için üzerinden bir yıl geçmesi ve nisap miktarına ulaşması şartı vardır. Ayrıca bu iki malda ticaret amacı olup olmadığına bakılmaz; vergi mutlaktır. Altın ve gümüşün dışındaki diğer mallarda da ticaret amacıyla bir yıldan fazla elde bulundurulurlarsa Zekâta tabi olurlar.¹⁸⁶

¹⁸² Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e*, s.139

¹⁸³ el-Bakara, 2/267; et-Tevbe, 9/34

¹⁸⁴ Ebû Zehra, Muhammet, *İslam'da Sosyal Dayanışma*, (çev. E. R. Fığlali, O. Eskicioğlu), İstanbul

¹⁸⁵ Tirmizî, Zekât, 10, c. III, s. 25; Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e*, 122-123

¹⁸⁶ Tirmizî, Zekât, 10, c. III, s. 25; İbn Mâce, Sünen, Zekât, 5, c. I, s. 299; Ebu Ubeyd, *a.g.e*, s. 512, Had no: 1123; Serahsî, *a.g.e*, c. II, s. 164; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, c. IV, s. 157

3- Toprak Ürünlerinin Zekâtı

Ayetlerde toprak ürünlerinden alınacak zekât için bir oran tayin edilmemiştir. Zirai ürün zekâtı olan öşür tabirine Kur'an'da rastlanmaz. Bu kelime verginin konusundan değil de doğrudan doğruya oranından doğmuştur. Ve bu oran hadislere dayanmaktadır.

Toprak ürünlerinin Zekâta tabi olabilmesi için yine belli bir miktara ulaşması şarttır. Hz. Peygamber tarım ürünlerinin zekâtını beş vesk olarak tespit etmiştir.¹⁸⁷

Toprak ürünlerinden zekât alınması için üzerinden bir yıl geçmesi gerekmez. Bir senede kaç kez ürün alınır o kadar da vergi alınır. En'am suresinde bu husus belirtilmektedir.

Toprak ürünlerinin zekâtı toprağı sulama şekline göre belirlenmektedir. Toprak emek harcanmadan yağmur, nehir, dere, ırmak ve bunların kanallarıyla sulanıyorsa zekât olarak ürünün 1/10'u, kovalar, dolaplar, motorlar aracılığıyla sulanıyorsa veya ücret karşılığı elde edilen su ile sulanıyorsa zekât olarak ürünün 1/20'si alınır.

Abdullah b. Ömer, Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: "Göğün ve pınarın suladığı veya sulamaksızın kendi kendine suyu emerek yetişen ürünlerde öşür, kova ve dolapla sulananlarda ise öşrün yarısı vardır."¹⁸⁸

Busri İbn Said, Rasûlüllah'tan "Göğün ve pınarların suladığı veya sulak yerlerin ürünlerinde öşür, kuyulardan kova ve dolaplarla sulanan yerlerde ise öşrün yarısı vardır." buyurduğunu rivayet etmektedir.¹⁸⁹

Ebu Hureyre'de Rasûlüllah'tan "Göğün ve pınarların suladığı veya sulak yerlerin ürünlerinde öşür, kuyulardan kova ve dolaplarla sulanan sularda ise öşrün yarısı vardır." buyurduğunu rivayet etmektedir.¹⁹⁰

Cabir b. Abdillâh, Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu nakletmektedir: "Nehirlerle yağmur sularının suladıkları ürünlerde öşür, hayvanla sulanan ürünlerde ise öşrün yarısı vardır."¹⁹¹

¹⁸⁷ Buhârî, Zekât, 4, c. II, s. 13; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1176, s..525

¹⁸⁸ Buhârî, Zekât, 56, c. II, s. 155-156; Ebû Dâvûd, Zekât, 10, c. II, s. 108; Nesâî, Zekât, 25, c.V, s. 31,

¹⁸⁹ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1412, s. 579,

¹⁹⁰ Tirmizî, Zekât, 14, c. III, s. 31; İbn Mâce, *Sünen*, Zekât, 17, c. I, s. 304

¹⁹¹ Nesâî, Zekât, 25, c. V, s. 31

4- Madenlerin ve Su Ürünlerinin Zekâtı

a- Madenlerin Zekâtı:

Kur'an'da maden vergisi için özel bir hüküm yoktur. Ancak genel bir kural konmuştur. Buna göre yerden çıkarılan şeylerden vergi ödenmesi istenilmektedir.¹⁹² Yerden çıkarılan şeyleri başında toprak ürünlerinin geldiği bir gerçektir. Ancak yerden çıkan defne ve madenlerin de bu ayetin kapsamına girdiği söylenebilir.¹⁹³

Hz. Peygamberin de madenlerden vergi aldığı kaynaklarda yer almaktadır. Hendek savaşının yapıldığı yıl da altın işletmeciliği ile ün yapmış olan Süleymanoğulları altın madeninden bir miktar altın vergi olarak alınmıştır.¹⁹⁴

O, Bilal b. Hâris el-Muzeni'ye, işletmesi için verdiği bir maden ocağını vergiye bağlamış ve bu ocaktan, ondan sonra da hep vergi alına gelmiştir.¹⁹⁵

Maverdi'nin verdiği bilgiye göre ise Hz. Peygamber Hâris el-Muzeni'ye araziyi vermiş ancak daha sonra verdiği bu madenin sıvı olarak yeryüzüne çıktıktan sonra billurlaşmış tuz haline geldiğini öğrenince, Hâris el-Muzeni'den madeni kendi rızası ile geri vermesini yani işletme (ikta) antlaşmasını fesih etmesini istedi. Hâris'de kendisi adına bir sadaka olması şartıyla onu geri verebileceğini söyleyince Hz. Peygamber madenin Hâris adına bir sadaka olduğunu bildirmiştir.¹⁹⁶

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber araziden zahmetsiz olarak yeryüzüne maden çıktığını öğrendikten sonra araziyi şahsın kullanımına vermekten vazgeçmiştir.

Yukarıdaki hadislerin yanında madenlerden sonraki dönemlerde de vergi alındığı ile ilgili önemli bir rivayete daha sahip bulunuyoruz.

Hz. Peygamber Bilal b. Hâris'e "Für" bölgesinde içerisinde maden bulunan "Kabaliyye" arazisini üst ve alt haklarıyla birlikte ikta eder. Daha sonra Bilal oğulları o araziye Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz'e satarlar. Buradan iki eşit maden çıkarılır bunun üzerine Bilal oğulları Ömer b. Abdülaziz'e:

Biz sana Bilal'ın toprağını sattık, madenleri satmadık derler ve Hz. Peygamber'in ikta senedini gösterirler. Ömer b. Abdülaziz de o yerlerin idareciye madenlerinde Bilal oğulları adına işletilmesini ve bunlardan zekât alınmasını emreder.¹⁹⁷

¹⁹² el-Bakara, 2/267

¹⁹³ Aktan, Hamza, *İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü*, Atatürk Üniv. Yay. Erzurum 1986, s. 19

¹⁹⁴ Ebû Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 866–868, s. 432–433

¹⁹⁵ Makrîzî, *İmtâ'*, c. IV, v. 150/a-b; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, s. 338; Kâsânî, *Bedâ'iy-us-Sanâ'i*, c. II, s. 67

¹⁹⁶ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, s. 187–188

¹⁹⁷ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Ha. No. 865–866–867–868, s. 432; Serahsî, *a.g.e.*, c. II, s. 211

Hız. Ömer'in de halifeliği döneminde Bilal'e "Sen Hız. Peygamberden geniş bir araziyi sana iktâ etmesini istedin, O da iktâ etti, zaten Resulullah kendisinden istenen bir şeyi reddetmezdi. Sen ise elindeki arazinin tamamını işletmiyorsun. Resulullah sana burayı âtil bırakasın diye vermedi. İşlete bildiğin kadarını elinde tut, geride kalanını bize geri ver ki müslümanlar arasında paylaşalım." demiştir. Fakat Bilal'in "Vallahi hiç bir şey yapmam. Onu bana Resulullah verdi." diye itirar etmesi üzerine, Hız. Ömer "Vallahi mutlaka vereceksin." demiş ve Bilal'in işletemediği kısımları müslümanlar arasında taksim etmiştir.¹⁹⁸

Vergiye tabi olan madenler ve bu madenlerden alınacak vergi oranları hakkında değişik görüşler ortaya konmuştur.

Hız. Peygamber konuyla ilgili hadislerinde maden, diğer yeraltı zenginlikleri veya sadece yeraltında gömülü olan hazine ve benzeri şeyleri ifade etmek için "Rikâz" terimini kullanmıştır. O, "Rikâz'da 1/5 oranında vergi vardır."¹⁹⁹ buyurmuştur.

Ayrıca Hız. Ömer'in Medine dışında bulunan 1000 dinar (altın) paranın 200 dinarını (1/5 ini) vergi olarak aldığı,²⁰⁰ Hız. Ali'nin de madenleri Rikâz olarak değerlendirip çıkarılan kıymetli madenlerden ve bulunan eski devirlere ait paralardan 1/5 oranında vergi aldığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.²⁰¹

Ancak Arap Yarımadası'nda İslam'ın ilk yıllarında maden işletmeciliği ve ticareti pek gelişmediğinden maden vergi hukukuyla ilgili olarak uygulama örnekleri sınırlıdır.²⁰² Bundan dolayı yukarıdaki hadisleri ve uygulamaları değerlendiren sonraki devir hukukçuları ve mezhep imamları farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Hanefi Mezhebi dışındaki mezhepler vergiye tabi gördükleri madenlerden 1/40 oranında vergi alınması gerektiğini belirtirken, Hanefiler 1/5 oranında vergi alınır görüşündedirler.²⁰³

Hanbelîler, toprak cinsinden olmayan her şeyi, maden olarak nitelendirir ve hiçbir ayırım yapmadan hepsini 1/40 oranında Zekâta tabi tutarlar.²⁰⁴

Madenlerden alınacak verginin oranı, üretim ve karlılık oranı arttıkça buna denk olarak vergi oranında artırılması, diğer bir deyişle artan oranlı vergi uygulamasının

¹⁹⁸ Ebû Yusuf, *a.g.e.*, s. 62

¹⁹⁹ Buhârî, *Zekât*, 67, c. II, s. 160; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 859, s. 430

²⁰⁰ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 876, s. 436

²⁰¹ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 877, s. 436

²⁰² Kurul, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 91

²⁰³ Serahsî, *a.g.e.*, c. II, s. 211

²⁰⁴ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 231–232

mümkün olabileceği tartışılabilir. Madenin tenörü, rezervi, cinsi, yatağın üst yapı tesislerine uzaklığı, tabiat şartları ve iklim koşulları, teknik işletmeye elverişli olup olmaması gibi sebeplerle işletmeler arasında emek ve kârlılık bakımından çok farklılıklar bulunabilir. Bu sebeple Hz. Peygamberin uyguladığı veya uygulamak istediği vergi politikası ışığında, madenlerin değişen oranda bir vergilendirmeye tabi tutulabileceği kanaatindeyiz.²⁰⁵

Maden vergilerinin ne şekilde ödeneceği yani aynı olarak mı yoksa kıymetiyle mi ödeneceği konusu da tartışmalıdır. Hz. Peygamberin işlenmemiş madenlerle vergi ve borç ödeme isteklerine karşı takındığı olumsuz tavrı dikkate alarak, maden vergilerinin çıkarılıp tasfiye edildikten sonra ödenmesi gerektiği söylenebilir. Hz. Peygamber'e vergisinin alınması için altın madeninden bir miktar cevher getirilmiş, fakat Resulullah onu bu haliyle almak istememiştir.²⁰⁶

Hz. Peygamberin bu şekilde ödenmek istenen verginin, ödenmesi gereken vergiyi tam olarak karşılayıp karşılayamayacağını madenin işlenip tasfiye edilmeden önce bilenemeyeceğinden dolayı ve işlenmesi ve tasfiyesi için ayrıca masraf gerektirmesinden dolayı kabul etmemiş olması muhtemeldir.

Tabi ki; burada sözü edilen madenler işlenmesi ve tasfiye edilmesi gereken madenlerdir. İşlenmeye ve tasfiyeye gerek duymadan ocaktan çıkarıldığı gibi kullanılabilen madenlerin aynıyla ödenmesi mümkündür.²⁰⁷

Maden vergisinin ne zaman ödenmesi gerektiği konusunda ise Hz. Peygamberin uygulamasına rastlayamadık. Ancak Yüce Allah'ın bizim için yerden çıkardığı şeylerin kapsamına giren hububat vergisinin hasat günü ödenmesini emreden²⁰⁸ ayeti dikkate alınacak olursa maden vergilerinin madenler elde edildikçe ödenmesi gerektiği söylenebilir.

Ancak İmam Mâlik altın ve gümüş gibi madenlerin çıkarılıp tasfiye edildikten sonra vergilerinin ödenmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre madenden alınması gereken vergi miktarı ancak maden çıkarılıp tasfiye edildikten sonra belli olacaktır.²⁰⁹

b- Su Ürünlerinin Zekâtı:

Su, deniz ve deniz dibi yataklarının işletmeciliği de tıpkı maden işletmeciliğinde olduğu gibi İslam'ın ilk dönemlerinde uygulama alanı bulunmayan konulardandır.

²⁰⁵ Aktan, Hamza, *a.g.e.*, s. 48

²⁰⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 116

²⁰⁷ Aktan, Hamza, *a.g.e.*, 51

²⁰⁸ el-En'âm, 6/141

Denizden çıkarılan kıymetli madenlerin nasıl vergilendirileceği konusunda Hz. Peygamberden örnek uygulamalar kaynaklarda yer almamaktadır.²¹⁰

Ancak Hz. Ömer'in ashaba danıştıktan sonra Ya'la b. Umeyye'yi denizlerden elde edilen kıymetli madenlerden 1/5 oranında vergi alması için görevlendirdiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.²¹¹ Ancak Ebu Ubeyd bu bilginin kaynağının sağlam olmadığını belirtiyor.²¹²

İbn Abbas "Amber, maden ve kenz değildir. O denizin kıyıya attığı bir şeydir." demiştir.

Hasan el-Basri de: "Amberde ve incide humus, yani 1/5 oranında vergi vardır." demiştir.²¹³

Mezhep imamlarının tamamı denizden çıkarılan değerli madenlerin vergiye tabi tutulmayacağı görüşündedir²¹⁴. Ebu Yusuf ise denizden elde edilen inci, mercan, amber gibi maddelerin 1/5 oranında vergilendirilmesi görüşünü savunmaktadır.²¹⁵

C- VERGİLERİN ÖNCEDEN TAHMİNİ

Hz. Peygamber döneminde idaresi altına giren bölgelere, bir takım vergi tahmin memurları göndererek ziraat yapılan arazilerdeki ve bahçelerdeki ürünlerin miktar ve verim nispetlerini tahmin ettirme yönüne gittiğine şahit oluyoruz. Hatta bu konuda ashabına eğitim verdiği bile tanık oluyoruz.²¹⁶

Nitekim pek çok kaynakta onun çeşitli bölgelerde görevlendirdiği vergi tahmin ve yazım memurlarından bahsedilmekte ve bu konuda onları eğittiğiyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Ebu Humeyd es-Saidînin naklettiğine göre; Hz. Peygamber Tebuk seferine giderken Vâdi'l Kurâ'da sahibi kadın olan bir bahçeye uğramış ve arkadaşlarına bu yerin meyve ürününün tahmin etmelerini istemiş ve onlar da tahminde bulunmuş kendi si de ürünün 10 Vesk yaklaşık olarak (2–2,5 ton) tahmin etmiştir. Sonra bahçenin sahibi olan kadından ürün miktarını tespit etmesini istemiştir. Seferden dönüşte aynı

²⁰⁹ Aktan, Hamza, *a.g.e.*, s. 52

²¹⁰ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 887, s. 440

²¹¹ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 896, s. 442

²¹² Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 896, s. 442

²¹³ Buhârî, Zekât, 66, c. II, s. 159

²¹⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi*, c. II, s. 68; Malik, *a.g.e.*, Zekât, 3, s. 170; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 244

²¹⁵ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 76

²¹⁶ Tirmizî, Zekât, 17, c. III, s. 35; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1442- 1455, s. 586–589; Kettânî, *a.g.e.*, c.I, s. 399

yere gelindiğinde kadına ölçtüğü miktar sorulmuş ve Rasûlullah'ın tahmini tamamıyla doğru çıkmıştır.²¹⁷

Kettâni'nin verdiği bilgiye göre Huzeyfe b. el-Yeman, Rasûlullah (s.a.v.) zamanında hurma ürününden elde edilecek tahmini gelirleri yazmakla görevli memur idi.²¹⁸

Yine Kettâni'nin verdiği bilgiye göre Rasûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Revaha'yı Hayber halkının ürünlerinin tahmini için, Beni Beyaze kabilesinden Fevre b. Amr'ı Medine halkının ürünlerinin tahmini için, Amir b. Said'i de yine Hayber halkının ürünlerinin tahmini için görevlendirdi. Sehl b. Hasme'de Rasûlullah (s.a.v.), tarafından ürünlerin tahmini için görevlendirilen zekât memurlarındandır.²¹⁹

Sehl b. Ebî Hasme'nin naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle emretmiştir: "Tahmin yaptığınız zaman (zekâtını) alınız ve üçte birini bırakınız. Üçte birini bırakmazsanız dörtte birini bırakınız."²²⁰

Ebu Ubeyd Makhul'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Tahmin memurlarını gönderdiği zaman onlara, "tahmin yaptığınızda tahmininizi düşük tutun, çünkü yenilmiş, ezilmiş ve yenilecek gibisi vardır." buyurdu.²²¹ Demektedir.

Hz. Aişe Hayberin durumunu anlatırken şöyle dedi. Rasûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Revaha'yı Yahudilere hurma ürünlerini tahmin etmek üzere gönderirdi. O' da Hurma olgunlaşınca ondan yenmeden önce miktarını tahmin ederdi.²²²

Rasûlullah (s.a.v.) Hayber arazilerini Hayberlilere yarı yarıya usulüyle yarılığa verdi onlar arazilerini imar eder, korur, sular ve ürünü elde ederlerdi. Ürünlerin toplanma zamanı gelince de Rasûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Revahayı Haybere gönderir O' da ürünleri tahmin ederdi. Ve elde edilen ürünün yarısı kendilerine kalır diğer yarısını da Rasûlullah (s.a.v.) gönderirlerdi.²²³

Abdullah b. Ebi Bekr'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Abdullah b. Revaha'yı Hayber'e Müslüman ve Yahudilerin ürünlerini tahmin etmek üzere görevlendirdi. O' da onların ürünlerini tahmin etti. Yahudiler Hz. Peygambere Abdullah b. Revaha'nın kendilerine zulüm ettiğini söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.)

²¹⁷ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had No: 1442- 1455, s. 586-589; Kettâni, *a.g.e.*, c. 1, s. 399

²¹⁸ Kettâni, *a.g.e.*, c. I, s. 228

²¹⁹ Kettâni, *a.g.e.*, c. I, s. 400-401

²²⁰ Tirmizî, *Zekât*, 17, c. III, s. 35; Nesâî, *Zekât*, c.V, s. 22; Ebû Dâvûd, *Zekât*, 14, c. II, s. 110,

²²¹ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1455, s.589,

²²² Ebû Dâvûd, *Zekât*, 15, c.II, s. 110

²²³ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 98

isterseniz size ayrılanları bize verin bize ayrılanları da siz alın dedi. Bunun üzerine Yahudiler kendi haklarına razı oldular. Abdullah b. Revaha Hayber'de vergi tahmin memurluğu görevini bir yıl yaptı sonra vefat etti. Ondan sonra Hz. Peygamber bu görevi Beni Seleme'nin kardeşi Umeyye b. Hansa'ya verdi.²²⁴

İbn Cabir'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Ensardan, Beni Beyaze'ye Ferve b. Amr adında birini gönderdi. O' da Medine halkının meyvelerini başka bir rivayette ise hurmalarını tahmin etti.²²⁵

Attab b. Useyd'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber, insanlara üzüm, bağ ve diğer meyvelerin ürün miktarını tahmin edecek memurlar gönderdi. Yine aynı isnatla rivayet edilen bir başka hadiste ise; "üzümler önceden tahmin edilirler ve hurmalarda olduğu gibi bunların da zekâtları kuru üzüm olarak ödenir."²²⁶

İbn Mâce ve İmam Şâfi'i, eserlerine şöyle bir hadis almışlardır:"Şüphesiz Rasûlullah (s.a.v.), insanlara onların üzümünü ve meyvelerini tahmin etmek üzere memurlar gönderiyordu".²²⁷

Ebu Ubeyd eserinde İbn Cerir'in, Atâ'nın kendisine şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Hurma ve üzümü tahmin ediyoruz, tahıl ürünlerini ise tahmin etmiyoruz".²²⁸

Meyveleri tahminle belirleme zamanı meyvenin olgunlaşmaya başlaması zamanıdır.²²⁹ Böylece meyve sahiplerine ürünleri üzerinde olgunlaşma anından zekâtın ödeneceği ana kadar harcama hakkına sahip olurlar.

Rasûlullah bir kısım bölgelere merkezden vergi tahmin memurları gönderdiği halde bazı bölgelere ise vergi tahmin memuru gönderilmeyip sadece ürün sahibinin sözü yeterli görülmüştür.

Hz. Peygamber Bahreyn halkı ile meyve ürünlerini bölüşmeleri konusunda bir antlaşma yaptı. Buna göre; burada yaşayan Abdül Kays oğulları vergi memurlarının gelmelerini beklemeden ürünlerinden yararlanmak için Hz. Peygamberden izin aldılar. Böylece ürünleri bozulmadan onları ihraç etme imkânına kavuştular.²³⁰

²²⁴ İbn. Hişam, *a.g.e*, c. III, s. 369

²²⁵ İbn Hâcer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, c. V, s. 365

²²⁶ Tirmizî, *Zekât*, 17, c. III, s. 36; Kettânî, *a.g.e*, c. I, s. 400

²²⁷ İbn Mâce, *Sünen*, *Zekât*, 18, c. I, s. 405; Şâfi'i, *el-Umm*, c. II, s. 27

²²⁸ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1443, s. 587,

²²⁹ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 15, c. II, s. 110

²³⁰ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, c. I. s. 400-401

Burada Hz. Peygamberin, bölge insanına uygun fiyatı bulur bulmaz ürününü satma izni vermesi ekonomi açısından çok önemlidir. Dini açıdan da kolaylığı simgelemektedir.

D- VERGİLERİN KAYIT ALTINA ALINMASI VE KORUNMASI

Hz. Peygamber dönemine ait işlerde ve olaylarda çoğunlukta yazıya ve yazılı belgelere çok önem verdi ve yazıcıları görevlendirdi²³¹ Kur'an ayetlerini yazdırdı, ilk nüfus sayımını yazılı olarak yaptırdı, Devletin kurucu anayasasını yazılı olarak düzenledi ve bütün antlaşmaları özel kâtipleri aracılığıyla yazılı belgelere dayandırdı.

Muhammed Hamidullah'ın tespitine göre daha önce kralların istek ve iradelerine terk edilen vergilerin toplanma ve dağıtılması işini de kurallara bağladı, bu şekilde ganimetlerle zekât, öşür ve humuslardan elde edilen gelirler bu kurallara göre toplanmış ve dağıtılmıştır. Böylece O, yarımada yeni bir çığır başlatmış oldu. Böylece yazı artık devlet hayatına girmiş oluyordu.

Rasûlullah (s.a.v.) devlet gelirlerini kayıt altına almakta gecikmedi. Hz. Peygamberin tahsil edilen vergileri kayıt altına aldırıldığı ile ilgili pek çok örneğe şahit olmaktadır.

Bu dönemde toplanan vergiler önce belli bir yerde veya bir binada korunuyordu. Örneğin hayvan sürüleri üzerinden alınan canlı davarlar, Devlete ait otlaklarda muhafaza ediliyordu. Hatta zaman zaman bu otlaklardaki devlete ait hayvan sürüleri düşman baskını ve yağmalamalarına da uğramıştır. Bu çeşit sürüleri muhafaza ederken Ebu Zerr'in oğullarından biri vefat etmiştir.²³²

Bazı gelirler belli ihtiyaçlar için ayrılıp bunların idaresine görevli memurlar tayin ediliyordu.²³³

Diğer yandan her mükellefin ödeyeceği vergi tahmin miktarını akılda tutmak mümkün değildir. Vergi tahmin memurları bu tahminlerini yazıyla tespit etmiş olmalıdırlar ki daha sonra gidecek olan tahsildarlar, mükelleflerden ona göre vergi tahsil etmiş olsunlar.

Bu yazılı tahmin belgelerinin ilgili merkezlere sunulmuş olması gerekir. Hz. Peygamberin çeşitli yazım memurları arasında, zekât gelirlerini yazan memuru Zübeyir

²³¹ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 61

²³² Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 983

²³³ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 46

b. Avamı görmekteyiz. O olmadığı zamanlarda Cehm b. Salt ve Huzeyfe b. el- Yemâni bu görevi yerine getirirlerdi.²³⁴

Hız. Peygamber hem zekât şeklindeki düzenli vergileri hem de kendisine getirilen her çeşit sadaka şeklindeki gönüllü mali yardımları kabul edip toplamıştır. Bilal-i Habeşi bütün bunları saklayıp korumak ve Rasûlullah'ın vereceği emirler doğrultusunda harcamakla görevlendirilmişti.²³⁵

Enes b. Malik, kendisinin bir kuşluk vakti kardeşi Abdullah b. Ebi Talha'ya bir çığnem yapıp çocuğun ağzına çalması için Rasûlullah (s.a.v.)'e götürdüğünü, o esnada Hız. Peygamberin (bir davar ağlında) elinde hayvan dağladıkları demir aleti ile sadaka develerini damgaladığını rivayet etmektedir.²³⁶

Temim kabilesinden Ukraş isimli bir şahsın anlattığına göre: Rasûlullah (s.a.v.)'e zekât develerini getirmiş, O'da onların Miysem denilen bir aletle damgalanmasını emretmiştir.²³⁷

Hız. Peygamber fitır sadakası ile ilgili gelirleri korumak üzere Ebu Hureyre'yi görevlendirmiştir.²³⁸

Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben kendiliğimden size ne bir şey veririm ne de sizi bir şeyden mahrum bırakırım. Ben ancak size bir haznedarım, sadece emredilen yerlere harcarım."²³⁹

Akla hemen şu soru geliyor: Zekât olarak toplanan mallar hak sahiplerine dağıtılana kadar nasıl korunuyor ya da barındırılıyordu? Şüphesiz bu işlemlerde bir takım harcamaları gerektiriyordu.

Büyük bir ihtimalle bu hayvanlar meralarda otlayarak beslenmekte, barındırılmaları için harcama yapılmamakta ve gözetilmeleri gönüllü olarak müslümanlar tarafından yapılmaktaydı. Ayrıca Hız. Peygamber toplanan Zekâtların hak sahiplerine ulaşabilmesi için onların elden çıkartılmasında acele ediyordu.²⁴⁰

Ukbe b. Hâris'in bildirdiğine göre Hız. Peygamber ikinci namazını acele ederek kıldırdı, acele eve gitti ve çıkması pek uzun sürmedi. Kendisine sordum ya da soruldu.

²³⁴ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 398–399; Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 46

²³⁵ Makrizî, *İmtâ*, c. IV, v. 254/b; Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 982

²³⁶ Buhârî, Zekât, 69, c. II, s. 160, Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 177

²³⁷ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 440

²³⁸ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 411

²³⁹ Ebû Dâvûd, Harâc- İmâret, 12, c. 3, s. 135–136

²⁴⁰ Kutup, İbrahim Muhammed, *es-Siyâsetü'l-Maliyye li'r-Resul*, Mısır, 1988, s. 80

Hız. Peygamber: “Evde Zekât malından külçe halinde bir miktar altın bırakmışım, onu bir gece evimde tutmayı uygun bulmayarak hemen taksim ettim.” buyurdu.

Hız. Peygamberin külçe halindeki altınının hak sahiplerine dağıtılması konusundaki bu hassasiyeti hayvanların dağıtımını konusunda daha da titiz davranacağını gösterir. Böylece zekâtın toplanan mal ya da hayvanların koruma ve bakımları için bir takım harcamalara da gerek kalmaz²⁴¹

E- VERGİLERİN TOPLANMA ZAMANI

Vergiler konusunda üzerinde durulması gereken konulardan biri de verginin ne zaman toplanması gerektiğidir.

Bu konuyla ilgili olarak Kur’an’da sadece Medine döneminde inen En’am suresinin 141. Ayetinde sadece ürünleri kapsayan “hasat zamanı” ifadesi geçmektedir.²⁴² Bunun dışında kalan vergi konularında ise hiçbir kural konulmadığını görmekteyiz. Ancak hadislerde vergilerin zaman ve devreleri konusunda özel bir düzenlemenin yapıldığı görülmektedir.

Her şeyden önce şunu belirtmeliyiz ki; İslam’da vergi, yıllıktır. Çünkü Hız. Peygamberin hadislerinde zekât adı altında toplanan vergilerin yılda bir kez olmak üzere toplanacağı, iki defa üst üste toplanamayacağını görmekteyiz. Özellikle nakit ve ticaret malları üzerinden ödenecek olan vergileri düzenleyen hadislerde, bir yıllık devrenin açık bir şekilde ifade edildiğini görmekteyiz.²⁴³

Bu konuda yıl şartı devlet açısındandır. Birey isterse sorumlu olduğu vergiyi konusu olan malın eline geçmesinden itibaren bir yıl beklemeden de verebilir. Konuyla ilgili hadiste Hız. Ali’nin anlattığına göre; Abbas zekâtın vaktinden önce ödenmesini Hız. Peygambere sordu. Hız. Peygamber bu konuda ona izin verdi.²⁴⁴

Ancak vergi yılın hangi ayında veya hangi zamanda toplanacaktır. Bu konu gerçekten zekât konusunu içeren vergi çeşitleriyle yakından ilgilidir.

Örneğin ürünlerin zekâtları hasat zamanı alınır.²⁴⁵ Çünkü ürünlerin değişik dönemlerde yetiştiği düşünüldüğünde vergileme zamanları da değişecektir. Ve her ürün çeşidi için hasat zamanına göre vergi toplama zamanı belirlenmesi gerekecektir. Çünkü

²⁴¹ Kutup, İbrahim Muhammed, *a.g.e.*, s. 80

²⁴² el-En’am, 6/141

²⁴³ Tirmizî, Zekât, 10, c. III, s. 25; İbn Mâce, *Sünen*, Zekât, 5, c.I, s. 299; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1123, s. 512; Serahsî, *a.g.e.*, c. II, s. 164; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 157

²⁴⁴ Tirmizî, Zekât, 37, c. III, s. 63; Ebû Dâvûd, Zekât, 21, c. II, s. 115; İbn Mâce, *Sünen*, Zekât, 7, c. I, s.

299

²⁴⁵ el-En’am, 6/141

sıcak ve rutubetli bölgelerde bir yılda birden fazla ürün alınabilir. Dolayısıyla bir yılda birden fazla zekât da alınabilir. Fakat ticaret malları, madenler, hayvan sürüleri, birikmiş parlar v.s. üzerinden yılda ancak bir defa vergi alınır.

Zekât vergisinin toplandığı ay ile ilgili olarak hadislerde bazı uygulama ve bilgilere rastlanmış bulunmaktayız.

İbn Abbas'ın naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.), Muharrem ayında hilali görür görmez hicretin 9. yılında zekât toplamak üzere memurlar gönderdi.²⁴⁶ Kettâni, Kela'i'den naklen Hz. Peygamberin, Hicretin onuncu yılında hacdan dönüp Medine'ye varınca H.11. yılın Muharrem ayının hilalini görünceye kadar kaldığını, hilali görünce Arap kabilelere zekât memurları gönderdiğini bildiriyor ve onlardan bir grup sayıyor.²⁴⁷

Hz. Osman bir hutbesinde halka, vergi toplama ayı olarak Ramazan ayını söylemiştir.

Bir başka rivayette ise Hz. Osman Ramazan ayında hutbe verdi ve hutbede "Bu ay sizin için zekât ödeme ayınızdır". dedi. Ve orada bulunanlardan hiç kimse ona itiraz etmedi.²⁴⁸ Kâsânî'ye göre itiraz edilmemiş olması bu konuda icma' olduğunu gösterir.

İmam Nevevi Hz. Osman'ın Muharrem ayında şöyle dediğini anlatmaktadır. "Bu ay sizin zekât ayınızdır." Çünkü senenin ilk ayıdır. İmam Şafi'î ve arkadaşları da bu görüştedirler.²⁴⁹

İmam Serahsî Rasûlullah (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu anlatmaktadır: Biliniz ki; mallarınızın zekâtını ödeyeceğiniz, senede bir ay vardır. O aydan sonra elde edilen mallarda diğer senenin başı gelmeden zekât yoktur.²⁵⁰ Serahsî'ye göre "Senenin başı gelinceye kadar o maldan zekât yoktur." Sözü zekâtın ödenmesi için senenin başının gelmesinin gerektiğini ifade eder. Zekât memurları zekât toplamaya Muharrem ayında gönderilirler. Çünkü Muharrem senenin ilk ayıdır.²⁵¹

F- ZEKÂTIN VAKTİNDEN ÖNCE TOPLANMASI

Zekâtla ilgili olarak üzerinde durulması gereken konulardan biri de zekâtın ne zaman ödenmesi gerektiğidir. Vaktinden önce ödenebilir mi ya da sonraya bırakılabilir mi?

²⁴⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. II, s. 160

²⁴⁷ Kettâni, *a.g.e.*, c. I, s. 396

²⁴⁸ Kâsânî, *Bedâyi'üs-Sanâ'i*, c. II, s. 6

²⁴⁹ Nevevî, *el-Mecmu'*, c.VI, s. 169-170

²⁵⁰ Serahsî; *a.g.e.*, c. II, s. 164

²⁵¹ İbn Kudâme Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Kâfi*, c II, s. 281

Hiz. Ali'nin bildirdiğine göre Abbas zekâatın vaktinden önce verilmesini Hiz. Peygambere sordu. Rasûlullah (s.a.v.)'de bu konuda ona izin verdi.²⁵²

Yine Hiz. Ali'nin bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Hiz.mer'e Öyle dedi: "Biz Abbas'ın iki yıllık zekâatını peşin aldık."²⁵³

Ebu Hureyre Öyle dedi: "Rasûlullah (s.a.v.), zekâat vermeyi emrettiğinde kendisine; İbnu'l-Cemil, Halid b.Velid ve Abbas b. Abdulmuttalib zekâat vermekten kaçındılar ve zekâat vermediler denildi. Bunun zerine Rasûlullah (s.a.v.) Öyle buyurdu."İbnu'l-Cemil zekâat vermekten nasıl kaçınabilir ki, o fakir iken Allah onu zengin etmiştir. Halid'e gelince, siz Halit'den (zekâat istemekle) ona haksızlık ediyorsunuz. Halit zırhlarını vakfetmiş ve harp alet ve gereçlerini Allah yolunda (cihad için) hazırlamıştır. Abbas b. Muttalibe gelince, o Allah'ın elçisinin amcasıdır. Zekâat ona vaciptir. Abbas'ın zekâatı zamanından evvel bir kat fazlasıyla verilmiştir."²⁵⁴

Serahsî yukarıdaki hadisın bir iki ve hatta daha fazla senelerin zekâatının önceden toplanabileceğinin delili olduğunu söylüyor.²⁵⁵

Zekâat malları iki kısımdır. Bir kısmı ticaret malı, para veya hayvanlar gibi üzerinden bir yıl geçmesi Őartına bağlıdır. Bir kısmı da tahıl ve meyve ürünleri gibi bir yıl geçmesi Őartına bağlı değildir.

Tahıl ve meyve ürünlerinin olgunlaşmadan toplanamayacağı ile ilgili Hiz. Peygamberin hadisleri vardır.

Cabir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), meyvelerin olgunlaşıp kızarıncaya kadar alım satımını yasaklamıştır.²⁵⁶

Enes b. Malik, Rasûlullah (s.a.v.)'in Öyle dediğini bildiriyor:"Hurma koruğunun izha (alacalanma-kızarıp renklenme) dönemine kadar satışı yasaktır."²⁵⁷

İslam bilginlerinin çoğu tahıl ürünleri ve meyvelerde zekâatın vaktinden önce toplanmasını uygun görmemişlerdir. Gerekçe olarak da bu mallarda artışın kendi içinde olduğu, erken verilmesi durumunda mülkünde olmayan Şeylerin zekâatının önceden verilmiş olacağını, bunun da uygun olmadığını söylüyorlar.²⁵⁸

²⁵² Tirmizî, Zekâat, 37, c. III, s. 63; Eb Dâvûd, Zekâat, 21, c. II, s. 115

²⁵³ Tirmizî, Zekâat, 37, c. III, s. 63;

²⁵⁴ Buhârî, Zekâat, 50, c. II, s. 151

²⁵⁵ Serahsî, *a.g.e.*, c. II, s. 177

²⁵⁶ Buhârî, Zekâat, 59, c. II, s. 157

²⁵⁷ Buhârî, Zekâat, 59, c. II, s. 157

²⁵⁸ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 178–179; Şâfi"i, *el-Umm*, c. II, s. 37

Zekâtın vaktinde önce toplandığı ile ilgili Hz. Peygamber döneminden uygulamalar var olduğuna göre zekâtın vaktinden önce toplanması uygundur. Ancak zekâtı herhangi bir ihtiyaç yoksa vaktinde vermek en iyisidir. Çünkü böyle yapılarak karışıklıklar önlenmiş, devletin yıllık mali gelirlerini düzenli tespitine imkân verilmiş olur. Ama vaktinden önce verilmesini gerektiren bir ihtiyaç durumunda ihtiyaçların karşılanması için devlet başkanı mal sahiplerinin tümünden veya bir kısmından zekâtı önceden alabilir.²⁵⁹

G- ZEKÂTIN VAKTİNDEN SONRA VERİLMESİ

Özürsüz ve ihtiyaç olmadan zekâtı ödeme vaktinden sonraya ertelemek uygun değildir. Çünkü zekâta fevrilik (mümkün olan ilk an) vardır. Ancak kıtlık, vb. zorunlu hallerde zekât memurları zekât toplama işini geciktirebilirler. İslam âlimleri de zekâta tabi olan malın bir özür olmadıkça üzerinden bir yıl geçince zekâtının hemen verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.²⁶⁰

H- ZEKÂT VERMEYENLERE UYGULANAN CEZALAR

Zekâta temel ilke mükâfatının Allah'tan dileyerek verilmesidir. Çünkü birey zekât vererek aynı zamanda Allah'a ibadet etmektedir. Ancak cimrilik yapıp malının zekâtını vermeyenlerde kendi başlarına takipsiz bırakılmazlar. Hz. Peygamber öncelikli olarak vicdanlara seslenmekte, malı harcamaya teşvik etmekte, cimriliği yermekte ve ahirette uğrayacakları azapla insanları uyarmakta idi. Böylece insanlar bu görevlerini seve seve yerine getirsinler istiyordu. Aksi durumda ise dünyada da cezasız kalmayacaklarını bildiriyordu.

Zekât vermeyenler için iki yönlü yaptırım vardır. Dünyada ceza ahirette azap. Zekât vermeyenlerin dünyaya ait cezası, zekâtın İslam Devleti tarafından zorla alınması ve kendilerine de devletin koyacağı bir cezanın uygulanmasıdır.²⁶¹

Hasan (r.a.)'ın bildirdiğine göre; Resulullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Zekâtınızı ödeyerek mallarınızı (afetlerden) koruyun, sadaka vererek hastalıklardan şifa bulun, gelebilecek bela ve musibetleri dua ve niyazla karşılayın."²⁶²

²⁵⁹ Karadavî, *Yusuf, Fıkhu'z-Zekât*, c. II, s. 317

²⁶⁰ Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 157; Karadavî, *Yusuf, a.g.e.*, c. II, s. 320

²⁶¹ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, İstanbul, 1991, .s. 486

²⁶² Münzirî Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, c. I, s. 520

Cabir bildirdi ki; Resulullah (s.a.v.)'e bir adam geldi ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın resulü zekâtını ödeyen kişi hakkında görüşün nedir." Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kim malının zekâtını verirse o kişinin üzerinden o malın kötülüğü gider."²⁶³

Büreyde'nin naklettiğine göre Resulullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Zekât vermeyen bir topluluğu Allah açlıkla imtihan eder."²⁶⁴ Bir başka hadiste de "Allah zekâtını vermeyen topluluktan yağmurunu kesmiştir."²⁶⁵ buyuruyor.

Hz. Ali'nin naklettiğine göre; Resulullah (s.a.v.), "faiz yiyene ve yedirene, faizli bir muameleye şahitlik yapana ve böyle bir muameleyi yazma görevini üstlenene, zekâtını vermeyene, hulle yapana ve yaptırana lanet etsin."²⁶⁶ buyurdu.

Muaz b. Cebel'in naklettiğine göre Resulullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Kim malının zekâtını sevap umarak verirse ona sevabı verilir. Kim de zekâtını vermezse biz (ceza olarak zorla) hem zekâtını hem de malının yarısını alırız. Bu rabbimin kesin hükümlerinden biridir. Muhammed ailesine ondan bir hak yoktur."²⁶⁷

Abdullah b. Mesud'un bildirdiğine göre; Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Zekâtını vermeyen kimsenin namazı yoktur."²⁶⁸ (yani namazı kabul olunmaz)

Ebu Hureyre Hz. Peygamberin şöyle dediğini bildiriyor: "Kulların kendisinde sabaha erdiği her bir günde şüphesiz iki melek yeryüzüne iner. Bu iki melekten biri: "Allah'ım! İnfak edene bir bedel ver." diye dua eder. Diğeri de: "Allah'ım! (malı) tutucu olana telef ver." diye beddua eder."²⁶⁹

Bir başka hadiste de Resulullah (s.a.v.) şöyle buyuruyor: "Kim zekâtını mükâfatını Allah'tan umarak verirse o mükâfatını alır. Kim de zekât vermezse biz ondan zekâtını ve ceza olarak malının yarısını alırız."²⁷⁰

Ebu Zerr şöyle demiştir: "Ben bir defasında Hz. Peygamberin yanına vardım. O: "Nefsim elinde olana", ya da "Kendinden başka hiçbir ilah bulunmayana" diye ya da nasıl ettiyse öyle yemin etti de, şöyle buyurdu: "Develeri, sığırları veya koyunları olup da bunlardaki Allah hakkını ödemeyen herkese, şüphesiz kıyamet günü bu hayvanlar olabildiklerince iri ve besili halleriyle gelecekler de ayaklarıyla sahiplerini

²⁶³ Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 312

²⁶⁴ Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 543

²⁶⁵ Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 320-321

²⁶⁶ Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 539

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, Zekât, 4, c. II, s. 1001; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 138; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 109

²⁶⁸ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 82

²⁶⁹ Buhârî, Zekât, 27, c. II, s. 142; Müslüm, Zekât, 17, c. II, s. 700

²⁷⁰ Nevevî, *a.g.e.*, c. V, s. 332

çiğneyecekler, boynuzlarıyla toslayacaklardır. Bütün insanlar arasında hüküm verilinceye kadar bu durum devam edecektir."²⁷¹

Ebu Salih Zekvan, Ebu Hureyre'den şöyle dediğini işitmiştir: "Altın ve gümüşün hakkını vermeyen kimse yoktur ki; altın ve gümüşü kıyamet günü kendisi için levhalar haline getirilmesin, cehennemde kızdırılmasın, uzunluğu elli bin sene olan bir günde yanları, alını ve sırtı onunla dağlanmasın, bu işlem insanlar arasında hüküm verilinceye kadar sürer. Ondan sonra ya cennete gider ya da cehenneme gider."²⁷²

Ebu Hureyre'nin naklettiğine göre; Hz. Ebu Bekir halifeliği döneminde bazı kabilelerin zekât vermemek için isyan etmeleri üzerine şöyle demiştir: "Eğer bunlar Allah'ın resulüne ödedikleri bir dişi oğlağı benden men eder, vermezlerse, bunun için şüphesiz onlarla savaşırım." Tirmîzi'de yer alan ifade ise, "Namazla zekâtın arasını ayıranlarla mutlaka savaşırım" şeklindedir.²⁷³ Hz. Ömer'de şöyle dedi: "Ben Ebu Bekir'in bu hükmünü ancak Allah'ın Ebu Bekir'in gönlünü açıp genişletmesi olarak gördüm. Ve öğrendim ki; bu savaş haktır."²⁷⁴ Resulullah (s.a.v.)'in vefatından sonra zekât vermeyi kabul etmeyenlere karşı Hz. Ebu Bekir'in tutumu bu şekilde olmuştur. Aynı hadis bazı ifade farklarıyla değişik kaynaklarda yer almaktadır.

Ebu Hureyre'nin naklettiği bir başka hadiste de Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Sahibi tarafından zekât hakkı verilmeyen develer (kıyamet gününde) besili ve en kuvvetli halleriyle gelerek sahibine musallat olup, tabanlarıyla onu çiğner. Zekâtı verilmeyen davar da en besili ve kuvvetli haliyle gelerek sahibine musallat olur ve turnaklarıyla onu çiğner, boynuzlarıyla da ona toslar. Sakın hiç biriniz kıyamet gününde omzunda zekâtını vermediği koyununu yüklenip de avazı çıktığı kadar bağırarak ve Ey Muhammed! Yardım et diyerek bana gelmesin! Ben onun için Allah'ın hükmünün bir zerre miktarı kadar azaltacak yetkiye sahip değilim. Ben ona ancak sana dünyada Allah'ın hükmünü bildirdim diye cevap veririm." Buyurdu.

I- GÖREVLENDİRİLEN ZEKÂT MEMURLARI

Şunu hemen belirtmemiz gerekir ki, Kur'an'da vergi kurumuyla ilgili 'âmiller "âmîlîn", yani vergi işlerinde çalışan kimseler²⁷⁵ şeklindeki ifadeden başka herhangi bir bilgi yoktur. Bu ayette açık bir şekilde;

²⁷¹ Buhârî, Zekât, 3, c. II, s. 132; Müslim, Zekât, 30, c. II, s. 686

²⁷² Müslim, Zekât, 24, c. II, s. 680

²⁷³ Tirmizî, İman, 1, c. V, s. 4

²⁷⁴ Buhârî, Zekât, 41, c. II, s. 131

²⁷⁵ et-Tevbe, 9/60

- Vergi işleriyle uğraşanların varlığı kabul edilmekte
- Bunların toplanan vergiler üzerinde maaş şeklinde bir hakka sahip olduğu açıklanmaktadır.

Hz. Peygamber, mükelleflerin artması, toplanan vergi miktarının çoğalması, vergilerin önceden tahmini, kayıt altına alınması, korunması, merkeze nakli, dağıtımı v.b. işler için memurlar tayin etmiştir.. Bu görevlilerden bir kısmı devlet merkezi olan Medine’de, bahsedilen görevler için görevlendirilmiş, bir kısmı da Medine dışına tahsilât için gönderilmiştir.

İbn Şirin’in anlattığına göre, Hz. Peygamber döneminde zekâtlar Hz. Peygambere ya da onun görevlendirdiği memurlara verilirdi.²⁷⁶ Ummu Alkame’nin anlattığına göre de Hz. Aişe zekâtını devlet başkanına verirdi.²⁷⁷

Buhâri Tecrid-i Sarihte yer alan bilgiye göre; Rasûlullah (s.a.v.), Yemen’in mali işlerini beş bölgeye ayırmış ve her bölgeye bir memur göndermişti. Buna göre: San’a’ya, Halid b. Said, Kinde’ye Muhacir b. Ebi Umeyye, Hadramut’a, Ziyad b. Lebîd, Aden ve sahil kısmına Ebu Musa el- Eş’ari görevlendirilmişti. Bu zekât memurlarının topladıkları zekât mallarını Muaz b. Cebel kayıt altına almakla görevlendirilmişti.²⁷⁸

Ebu Musa el Eş’arî’nin naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.), Ebu Musa ile Muaz b. Cebel’i Yemene görevli olarak gönderdi. Yemen iki bölge olup rasûlullah (s.a.v.), bunlardan her birisini bir bölgeye memur etmişti. Bu vesile ile Onlara buyurdu ki; “Halka kolaylık gösteriniz, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz; nefret ettirmeyiniz.” ardından onlar da görev bölgelerine gitti.²⁷⁹

İbn Abbas’ın anlattığına göre; Rasûlullah (s.a.v.), Muharrem ayında hilali görür görmez hicretin 9. yılında zekât toplamak üzere memurlar gönderdi. Bunlardan; Uyeyne b. Hûn’ı, Beni Temîm kabilesine, Bureyde b. Huseyb’i Eslem ve Gifar kabilelerine, Ubbad b. Bîşr el Eşhelf’yi de Süleym ve Müzeyne kabilelerine gönderdi. Rafî b. Mekyes’i Cüheyne kabilesine, Amr b. Âs’ı, Benî Fezâre’ye, Dahhak b. Süfyan el Kilâbî’yi, Beni Kâb’a, İbn Lütbiyye el Ezdi’yi, Beni Zübyan’a, gönderdi. Huzeyme kabilesine de kendi kabilesinden bir adam gönderdi. Ve onlara mallarının ihtiyaçtan artan kısmını almalarını ve iyilerini almaktan sakınmalarını emretti.²⁸⁰

²⁷⁶ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1788, s. 675,

²⁷⁷ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1790, s. 675,

²⁷⁸ Buhârî, Tecrid-i Sarîh, c. 5, s. 7–8

²⁷⁹ Buhârî, Gazveti Taif, 60, c. IV, s. 204

²⁸⁰ İbn Sa’d, *a.g.e*, c. II, s. 160

Berâ Hz. Ali'nin Yemene zekât toplamak için 'âmil olarak değil emir olarak atandığını belirtir.²⁸¹

Rasûlullah (s.a.v.), Mekke'nin fethedildiği yıl zekât emir ve memurlarını gönderdi. Bunlardan; Muhacir b. Ebi Ümeyye b. el Muğire'yi Sâna'ya gönderdi. el-Ansi orada bulunuyordu ve ona karşı çıktı. Ziyad b. Lübeyd el Ensari'yi, Hazremevte, Âdiyy b. Hatim et Tâyi'yi, Tay ve Esed kabilelerine, Malik b. Nüveyre'yi, Hanzala kabilesine, ez-Zeberekân b. Bedr ile Kays b. Âsım'ı da Sa'd b. Zeyd ve Menat b. Temim kabilelerinin zekâtlarını toplamakla görevlendirilmiş olmakla gönderdi. el-Âlâ b. el-Hadremi'yi, Bahreyne, Ali b.Ebi Talibi de Necrana oranın halkının hem zekât hem de cizyelerini toplamak ve merkeze getirmekle görevlendirdi.²⁸²

Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Ali'yi Yemen'e onların mallarından zekâtlarını almak üzere görevlendirdi.²⁸³

Cemre b. Numan Hicaz halkından, Beni Uzrelerin zekât ve sadakalarını toplayıp Hz. Peygambere getiren ilk kişi idi.²⁸⁴

Dârim b. et-Temimi Rasûlullah (s.a.v.) tarafından Beni Temim kabilesinin zekâtlarını toplamak üzere görevlendirildi.²⁸⁵

Zübeyr b. Avam, Cehm b. Sa'd Hz. Peygamber döneminde zekât gelirlerini yazarlardı. Huzeyfe b.Yeman'da hurma ağaçlarındaki meyveleri tahmin etmekle görevli memur idi.²⁸⁶

Udeys ve Huzeyme Hz. Peygambere geldiler. Hz. Peygamber Huzeyme'yi Ahlaf kabilesine zekât memuru olarak gönderdi ve kendisine şu belgeyi yazdı:"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah Resulu Muhammed'den Huzeyme b. Asıma Ben seni kavmine (sa'i) zekât memuru olarak gönderdim. Onlar sıkıştırılmasınlar ve zulmedilmesinler."²⁸⁷

El-Cuhenî Hz. Peygamber tarafından kendi kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi.

Selh b. Mencab et-Temimi, Hz. Peygamber tarafından Beni Temim kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi.

²⁸¹ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 410

²⁸² İbnü'l-Esîr, *el-K'âmil fi't-Tarih*, c. II, s. 301

²⁸³ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1852, s. 688,

²⁸⁴ Cezerî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahâbe*, c. I, s. 349; İbn Hâcer, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahâbe*, c. I, s. 497

²⁸⁵ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 410

²⁸⁶ Kettânî, *a.g.e.*, s. 398–399

²⁸⁷ Kettânî, *a.g.e.*, s. 397

Rasûlullah (s.a.v.), vefat ettiği yıl İkrime b. Ebî Cehil'i Hevazin kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi.

Malik b. Nüveyri, Mutemmim B. Nuveyre et-Temîmî, Mirdas b. Malik el- Ganevi ve Heysem, Hz. Peygamber tarafından kendi kabilelerinin zekâtlarını toplamakla görevlendirildiler.²⁸⁸

Hamel b. Malik el Huzeli ve Ebu Cehm b. Huzeyfe, Hz. Peygamber tarafından kendi kabilelerine zekât toplamakla görevlendirildi. Halid b. Said b. Âs el- Umevi, Hz. Peygamber tarafından, Mezhic kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi. Erkam b. Ebi'l- Erkam, Hz. Peygamber tarafından zekât memuru olarak (sa'î) görevlendirildi.

Kafiye b. Seb'el- Esedî, Hz. Peygamber tarafından kendi kabilesinin zekâtlarını toplamakla, Huzeyfe b. Yeman el-Ezdî de Ezd kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirdi.²⁸⁹

Huzâa b. Abdinühm Rasûlullah'ın humusunu almakla görevlendirilmişti. Beni Mazin b. Neccar'dan Abdullah b. Ka'b el- Ensari Hz. Peygamberin humusuna bakmakla görevli bir memur idi.²⁹⁰

J- ZEKÂT MEMURLARINDA ARANAN ŞARTLAR

Zekât işlerinde çalışacak olan memurlarda bir takım şartlar aranır:

1- **Müslüman olmak:** zekât memurluğu görevini üstlenen kişinin Müslüman olması gerekir. İbn Kudâme şöyle demektedir: “Zekât memuru olarak Müslüman olmayan birisinin görevlendirilmemesi gerekir. Her ne kadar ayette geçen “âmilîn” ifadesi genel olsa da Müslüman olmayanların görevlendirilmesi yadırganacak bir durumdur.”²⁹¹

2- **Akıllı ve reşit olmak:** Zekât memuru olmanın bir şartı da akıllı olmaktır. Delinin böylesine önemli bir işte görevlendirilmesi caiz değildir.

3- **Güvenilir olmak:** Çünkü Müslümanların malları kendisine teslim ediliyor. Güvenilir olmayan kişiler kendi arzularına uyarak fakirlerin haklarını gerektiği gibi korumaz ve zenginlerin Müslümanlara haksızlık yapılacağından endişe edilir. Dolayısıyla bu görevi üstlenen kişinin güvenilir olması gerekir.²⁹²

²⁸⁸ Kettânî, *a.g.e.*, s. 397–398

²⁸⁹ Kettânî, *a.g.e.*, s. 396–397

²⁹⁰ İbn Hâcer, *a.g.e.*, c. II. s. 362; Cezerî, *a.g.e.*, c. III s. 373–374; Kettânî. *a.g.e.* s. 411

²⁹¹ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 107

²⁹² Nevevî, *el-Mecmu'*, c.VI, s. 167; Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 56

4- **Zekâtla ilgi hükümleri bilmek:** Bu işi yürüten kişinin zekât olarak alınıp alınmayan şeyleri bilmesi, ortaya çıkan zekât ile ilgili meseleler hakkında hüküm verme yeteneğinin olması gerekir.²⁹³

5- **Ehil olmak:** Zekât memurluğu yapacak kişinin bu işe ehil olması ve karşılaşacağı zorlukların üstesinden gelebilecek yetenekte olması gerekir.

6- **Hür olmak:** Zekât memurunun hür olması gerekir. Nevevi zekât toplamakla görevli memurlarda aranan şartları sayarken; “hür, adil ve güvenilir olması gerekir. Çünkü bunda bir velayet ve emanet vardır. Bu iş velâyet ve emaneti gerektirir.

Bunların dışında bazı âlimler erkek olma şartını da getirirler. Ancak bu konuyla ilgili kesin bir delil yoktur. O dönemdeki sosyal ve ekonomik şartlar kadının bu görevle görevlendirilmesi ygun olmadığından kadınların zekât memuru olması söz konusu olmamıştır. Ayette geçen “âmilîn” terimi geneli ifade etmektedir. Kadın erkek ayrımı yapmamaktadır.²⁹⁴

²⁹³ Nevevî, *a.g.e.*, c. VI, s. 167

²⁹⁴ Kurul, *İbadet ve Müessese Olarak Zekât*, s. 115

III- ZEKÂT MEMURLARINA VERİLEN ADLAR

Kur'an'da zekât işlerinde çalıştırılan kimseler "âmil" şeklinde isimlendirilmesine ve bir kısım hadislerde de bu isme rastlanmasına rağmen bu işle uğraşanlar için daha pek çok tabirin kullanıldığı da görülmektedir.

Vergi teşkilatı içerisinde; vergilerin tahakkuk ve tahsilinde, bakım ve korunmasında ve çeşitli hazine işlemlerinde pek çok memur görevlendirilmiştir ki, bunlar yaptıkları işe göre isim almışlardır. Hz. Peygamber dönemi vergilerin toplanmasında izlenen yolu daha iyi tanımamıza yardımcı olacağı düşüncesiyle bunları ayrıntılı olarak ele almayı uygun gördük.

A- 'ÂRİF

Arifler, vergi tahsili, maaş ve sadaka dağıtım işlerinde görevlendirilen memurlara verilen addır. Münzîri; zekât işlerinde çalıştırılan memurlar arasında arifleri sayarken²⁹⁵ Şevkânî de onların kabilenin önde gelenlerinden olup, vergi işlerinde çalıştırılan memurlar sınıfından olduklarını belirtir.²⁹⁶ Arifler çeşitli gelirlerden yararlanacak bireyleri belirleyip ilgililere haber veren görevliler olarak ta gösterilirdi.²⁹⁷

B- 'ÂMİL

Vergi işlerinde çalıştırılan memurlar olarak Kur'an'da adı geçen sadece bu sınıftır.²⁹⁸ Zekât ayetinde geçmemesine rağmen haraç ve cizye gibi maliyedeki işlerde çalışanların tümüne bu ad verilmiştir. Bazı ilim adamları "âmilîn" teriminin sadece zekât toplayanlar için kullanıldığını söyleseler de bu görüş ayetin hükmüne ters düşmektedir. 'âmilîn teriminden anlaşılan zekât ve öşürleri toplamak ve bunlarla ilgili diğer görevlerde çalışmak üzere görevlendirilen memurlardır.²⁹⁹

Şevkânî, İbn Abbas'tan naklen bildirdiğine göre sâ'i, kâtip, kâsim,(vergiyi gerekli yerlerde hak sahiplerine dağıtan), tahsil edilen gelirleri bir yere toplayan hâşir, vergiyi muhafaza eden hâfiz ve 'ârifi 'âmil sınıfına dâhil eder. Şevkânî, bunlardan en yaygın kullanılan tabirin sâ'i' olduğunu diğerlerinin ise ona yardımcı olduğunu bildiriyor.³⁰⁰

²⁹⁵ Münzîri, *a.g.e*, c. IV, s. 144-148

²⁹⁶ Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 169

²⁹⁷ Yeniçeri, Celal, *a.g.e*, s. 73

²⁹⁸ et-Tevbe, 9/60

²⁹⁹ Yavuz, Y.Vehbi, *a.g.e*, s. 396

³⁰⁰ Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 169

İbn Kudâme 'âmil sınıfına girenleri şöyle sıralıyor: “Onlar; devlet başkanının, mükelleflerden vergi tahsili için gönderdiği, sâ'î'ler, vergileri bir yerde toplayan, koruyan, nakleden ve hayvanları sevk ederek, otlatarak veya (tahsilâtı) yükleme yaparak onlara yardım edenlerdir. Hâsib, Kâtip, keyyâl, vezzân, addâd ve bu sahada kendisine ihtiyaç duyulan her kesin 'âmiller sınıfına girdiğini belirtiyor.³⁰¹

C- SÂ'Î

Hz. Peygamberin pek çok hadislerinde biz bu terimin kullanıldığını görüyoruz.³⁰² Bunlar da âmiller gibi mükelleflerden zekât toplamakta ve gereken yerlere dağıtmaktadırlar. Hz. Peygamber, mükelleflerden, sâ'î'leri ve musaddıkları memnun etmelerini isterken; fakir ve dullara zekât dağıtan sâ'î'lerin Allah yolunda cihat eden askerler gibi olduklarını söyler.³⁰³

Kasâni, hayvanların buldukları yerde zekâtını tahsil eden memura “sâ'î” denildiğini söylüyor.³⁰⁴

İbn Kudâme, de sâ'î'lerin meyve gelir ve tahminlerini yapıp zekât miktarlarını bildirdiklerini bildiriyor.³⁰⁵

Bazı âlimlere göre ise sâ'î'lik ifadesi her ne kadar çoğu zaman zekât toplama görevi için kullanılan bir terim ise de mutlak anlamda yöneticiliği ifade eder.³⁰⁶

Bütün bunlardan sâ'î'lerin belirli bir vergi türüyle ilgilenmediklerini, değişik görevlerde bulunan memurlar için bu terimin kullanıldığını anlıyoruz.

D- MUSADDIK

Sadaka kökünden gelen bir terim olması sebebiyle özellikle zekât alanında çalışan memurlara bu adın verildiği anlaşılıyor. Musaddık terimi Hz. Peygamber devrinde ortaya çıkmış ve daha sonraki devirlerde kullanılmıştır. Ancak 'âmil kadar yaygın kullanılmamıştır.

Musaddık terimi zorunlu vergi anlamına gelen (sadaka)'nın devlet eliyle toplattırılmaya başlandığı zaman ortaya çıkmıştır.³⁰⁷ Biz bu terime pek çok hadiste rastlamaktayız.³⁰⁸

³⁰¹ İbn Kudame, *a.g.e.*, c. IV, s. 108

³⁰² Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 565; Şâfi'î, *a.g.e.*, c. II, s. 17–18; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 145–176–185; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 61 ve 108

³⁰³ Tirmizî, *Zekât*, 18, c. III, s. 37; Ebu Davud, *Harâc- İmâret*, 7, c. III, s. 132; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1082, s. 501,

³⁰⁴ Kâsânî, *a.g.e.*, c.II, s. 35

³⁰⁵ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 183

E- ‘ÂŞİR

Bu öşür ve gümrük vergileri sahasında çalışan memur için kullanılan bir tabirdir. O, bu adını ürün vergisi olan öşürden almaktadır.³⁰⁹ Hadislerde bu terime de rastlamaktayız.³¹⁰ Fıkıh kitaplarında özellikle gümrük memurlarına ‘Âşir denilir. Ve gümrük konuları bu başlık altında yer alır.

F- HÂZİN

Kur’an’da pek çok ayette (hazine) terimi geçer. Hz. Yusuf Mısır’da vezirlik makamına getirilirken kraldan ayrıca Mısır hazinelerinin kendi yönetimine verilmesini istemişti. Hz. Peygamber döneminde beytülmalin ortaya çıkışıyla birlikte haznedarlık ta ortaya çıkmıştır. Hazineyi korumakla görevli kimse anlamına gelen bu terim pek çok kaynakta yer almaktadır.³¹¹

Hatta Hz. Peygamberin bizzat kendisinin bir haznedar olduğunu ifade eden hadislere rastlanmaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.), hem zekât şeklindeki düzenli vergileri hem de kendisine getirilen her çeşit sadaka türündeki gönüllü yardımları kabul edip toplamıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben ancak bir haznedarım, her kime kendim gönül hoşluğu ile verirsem o mal o kimse için bereketlenir. Her kime de istemeden ya da hırslı davranışlarından dolayı verirsem, o hırslı kişide sanki daima yiyen ve asla doymayan bir obur gibidir.”³¹²

Bir başka hadiste de “Ben Kendiliğimden size ne bir şey veririm ve nede siziz bir şeyden mahrum bırakırım. Ben ancak bir haznedarım, sadece emredildiğim yerlere harcarım.”³¹³ buyurmuştur.

G- KÂSİM

Bölüştüren, dağıtıp sarf eden anlamına gelen bu terim de Hz. Peygamber tarafından; devlet gelirleri karşısında ki durumunu ifade etmek için kullanıldı. Buhârî

³⁰⁶ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 410

³⁰⁷ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 76

³⁰⁸ Tirmizî, *Zekât*, 21, c. III, s. 40; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 19–45; Şâfi’î, *a.g.e.*, c. II, s. 17–20; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 141–150–151–170–176; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 935–950–1086–1092–1259–1260; Kasânî, *a.g.e.*, c. II, s. 34–35–36–37

³⁰⁹ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 76

³¹⁰ Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 144–148 ve 566

³¹¹ Buhârî, *Zekât*, 25, c. II, s.132; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 19; Şevkânî. *a.g.e.*, c. IV, s. 186; Münzirî, *a.g.e.*, c. I, s. 560

³¹² Müslim, , *Zekât*, 33, c. II, s. 718

Hız. Peygamberin şöyle dediğini bildirir: "Ben ancak bir kâsim(taksim edici) ve bir hâzin (haznedar) im, veren ise Allah'tır."³¹⁴

Kâsim, hazineden ödeme yapan veya hazine adına dağıtımda bulunan bir memurdur.³¹⁵ Zekât tahsil memurları genellikle aynı zamanda birer taksim edicidirler. Sadece tahsil veya yalnız taksim işine getirilmiş olanlar da vardır ki bunların 'âmiller sınıfına dâhil edildiklerini görmüştük. Zekâtın yalnızca dağıtımıyla uğraşan bu memurlara kassam da denilmektedir.

H- KÂTİP

Kâtip tahsil edilen gelirleri kayıt altına alan memura denilirdi ki daha önce Hız. Peygamberin zekât gelirlerini kayıt altına aldırıldığını görmüştük.³¹⁶ Zübeyr b. Avam, Cehm b. Salt Hız. Peygamber döneminde zekât gelirlerini yazarlardı. Hız. Ömer devrinden itibaren divan başkanı manasına da gelen Kâtip hem gelirleri ve hem de giderleri kayda geçiren ve ilgilerle yazışmalar yapan bir memurdur.³¹⁷

I- KÂBİZ

Vergi memurlarının tahsil ettikleri vergileri onlardan teslim alan ya da ganimetleri yerinde teslim alıp yazan memurlara bu ad verilirdi. Hız. Peygamber, Yemen'e gönderdiği Mu'az'ı, 'âmillerin topladıkları vergileri, kabzetme göreviyle de görevlendirmişti.³¹⁸ Buna göre gelirler onun elinde toplanıyordu. Bazı bölgelere de merkezden kabz memurları gönderiliyor ve bunlar orada toplanan gelirleri teslim alıp Medine'ye getiriyorlardı.³¹⁹ Bu memurlar vergileri ya da ganimetleri teslim alıp topluyorlar, daha sonra da taksim memurları onları pay ediyorlardı.

J- HÂRİS

Vergi tahmin memuru anlamına gelen bu terim Hız. Peygamber tarafından kullanılmıştır.³²⁰ Daha önce vergilerin önceden tahmini bölümünde Hız. Peygamberin çeşitli bölgelere önceden vergi tahmin memurları gönderdiğini belirtmiştik. Vergi

³¹³ Ebu Davud, Harâc-İmâret, 12, c. III, s. 135-136

³¹⁴ Buhârî, Cihad, 206, c. IV, s. 103

³¹⁵ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 78

³¹⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 177; Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 398-399

³¹⁷ İbrahim Fuad Ahmet Ali, *el-Mevârid el-Mâliyye, fi'l-İslâm*, s. 254

³¹⁸ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 259

³¹⁹ Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, Had no: 234-235, s. 223

³²⁰ İbn. Hişâm, *a.g.e.*, c. III, S. 369; İbn Hâcer, *a.g.e.*, c. V. s. 365; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1442-1455, s. 586-589; Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 399

tahmin memurlarına harras da denilmiştir. Hâris terimi bir yere konulan vergi gelirlerini bakliyen memur için de kullanılmıştır.³²¹

K- VEZZÂN

Madenleri ve madeni paraların tartı ve sayım işleri ile görevlendirilen memurlara verilen addır. Vezzân teriminin Rasûlullah (s.a.v.), zamanında kullanılmış olması gerekir. Çünkü o, Huneyn vadisinde Bilal-i Habeşi ve diğer tartıcılara müellefeikulûb (kalpleri İslam'a ısındırılacaklar) için belli miktarda gümüş tarttırmıştı.³²²

L- HÂSİB- EMİN VE DİĞER MEMURLAR

Gerek hâsib (Muhasebeci) gerekse emîn terimleri de Rasûlullah (s.a.v.), devrinde kullanılmışlardır.³²³ Hz. Peygamber fitir sadakalarını korumak üzere Ebu Hureyre'yi görevlendirmiştir.³²⁴ Zübeyir b. Avvam, Cehm b. Salt ve Huzeyfe b. Yeman Hz. Peygamber'in muhasipliğini yapmışlardır.³²⁵

Bunlardan başka bir kısmı Rasûlullah (s.a.v.) döneminde ve bir kısmı daha sonra ortaya çıkmış çeşitli memuriyetler vardır. Bunlar; vergi olarak tahsil edilen gelirleri sayan anlamında addâd, divan başkanı anlamında nazır, divan müdürü anlamında Mütevellî'd-divan ya da Sâhibu'd-divan, vergi olarak tahsil edilen hayvanlara bakan anlamında Râi, toplanan gelirleri bekleyen anlamında Hâris ya da Hâfizu'l mal, vergi mükelleflerini ve gelirlerden yararlanacakları belli bir yere çağırın anlamında Haşir, vergi olarak toplanan gelirleri bir araya toplayan anlamında Hâşid, arazi ölçüm memuru anlamında Mâsîh ya da Kassâb, vergi olarak toplanan malları taşıyan anlamında Hammal ve daha başka terimler kullanılmıştır.³²⁶

³²¹ Makrizî, *a.g.e.*, c. IV, v. 254/b; Hamidullah, Muhammed, *a.g.e.*, c. II, s. 982

³²² Makrizî, *a.g.e.*, c. IV, v. 198/a

³²³ İbn Hâcer, *a.g.e.*, c. V, s. 365

³²⁴ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 411

³²⁵ İbrahim, Fuad Ahmet Ali, *el-Mevârid'ül-Mâliyye, fi'l-İslâm*, s. 254; Yavuz, Y. Vehbi, *a.g.e.*, s. 471

³²⁶ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 108 - c. V, s. 332; Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 81

IV- ZEKÂT MEMURLARININ YETKİLERİ

Hz. Peygamberin Mekke'nin fethinden sonra değişik bölgelere gönderdiği memurların ve bunlarla beraber gönderilen heyetlerin yetkilerine bakıldığında sıradan bir yetkilendirilme olmadığını yönetim, yargı maliye ve eğitim öğretim alanında yetkilerle donatıldıklarını görmekteyiz.

Gönderilen memurlar orada üstlenecekleri görevle ilgili gerekli açıklamaları yetki dereceleri ve benzeri konularda bizzat Hz. Peygamberden talimat alırlar ve öylece yola çıkarlardı. Bu talimat bazen yazılı olup görevli kişinin gittiği yerdeki yetkisini ispata ve halkın Hz. Peygamberin neler emrettiğini öğrenmesine yarardı. "Ahd" denilen bu belgeler gerektiğinde görevlilerin kendileri görev yerine gittikten sonra mektup şeklinde de gönderilirdi.³²⁷

İbn Abbas şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.v.) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken şöyle buyurdu: "Muaz şüphesiz sen kitap ehli olan bir kavme gideceksin. Onların yurtlarına vardığında onları Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna çağır eğer bunu kabul ederlerse bu sefer onlara Allah'ın kendilerine her gece ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını onlara bildir. Eğer onlar bunu da kabul ederlerse bu defa onlara Allah'ın kendilerine bir zekât farz kıldığını bu zekâtın zenginlerden alınıp fakirlere verileceğini haber ver. Bu konuda da sana itaat ederlerse mal sahibin yanındaki en kıymetli malı almaktan sakın ve mazlumun bedduasından da çok çekin çünkü mazlum ile Allah arasında (duanın kabulüne) hiç bir engel yoktur."³²⁸

Kettâni Rasûlullah (s.a.v.)'in Muaz b. Cebeli Yemen'e kadı, vali ve vergi tahsildarı olarak görevlendirdiğini bildirmektedir.³²⁹

Buhâri Tecrid-i Sarih'te yer alan bilgiye göre Muaz b. Cebel'in Yemene vali, kadı ve zekât mallarını kabz altına alma görevleriyle görevlendirmiştir. Ve bu dönemde aslında yönetim, yargı, maliye ve din eğitimi alanındaki işlerin tümünün valiler tarafından idare edilip yerine getirildiği belirtiliyor.³³⁰

³²⁷ Yahya b. Adem, *a.g.e*, Had no: 381–382; Kettânî, *a.g.e*, c. I, s. 398; Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 108

³²⁸ Buhârî, Zekât, 64, c. II, s. 158–159; Müslim, İman, 29, c. I, s. 50; Tirmizî, Zekât, 6, c. III, s. 21

³²⁹ Kettânî, *a.g.e*, c. I, s. 259

³³⁰ Buhârî, *Tecrid-i Sarih*, c. V s. 7

İbn Abdi'l-Ber Muaz b. Cebel'in Yemen'e kadı olarak görevlendirildiğini, Nesâî ise vali olarak görevlendirildiğini söylemiştir.³³¹

Yine zekât memurlarına verilen isimlerden olan "Sai" ifadesinin her ne kadar çoğunlukta zekât toplama görevi için kullanılsa da mutlak anlamda yöneticiliği ifade ettiğini bildirmektedir.³³²

Her ne kadar bir kısım memurların yetkileri yönetim, yargı, ekonomik ve eğitim gibi geniş yetkiler içerse de bir kısım memurlarda sınırlı yetkilerle donatılmışlardı. Bu durum gidecek oldukları yerin özel şartlarından doğan bir şeydi. Mesela Bahreyn'e gönderilen vergi memurları sadece zekât kapsamına giren vergileri toplamışlardır.³³³

Hız. Peygamberin gönderdiği zekât memurları topladıkları zekâtı merkeze göndermeden kendi yetkileriyle o yörenin fakirlerine dağıttığı ile ilgili bilgiler de vardır.

Ebu Cuheyfe babasından kendisine şöyle söylediğini bildirdi. Rasûlullah (s.a.v.)'in zekât memurları bize geldi ve zenginlerimizden zekât alıp fakirlere dağıttı. Ben o zaman yetim bir çocuktum, bana da zekâttan bir deve verdi.³³⁴

³³¹ Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 130

³³² Kettânî, *a.g.e*, c. I, s. 410

³³³ Yahya b. Adem, *a.g.e*, Had no: 382

³³⁴ Tirmizî, Zekât, c. III, s. 40,

V- HZ. PEYGAMBERİN ZEKÂT MEMURLARINA TALİMATLARI VE ONLARI DENETİMİ

Hız. Peygamber zekât memuru olarak görevlendirdiği kimselere görev yerine gitmeden önce bir takım talimatlar verirdi. Gittikleri yerde halka iyi davranmalarını, zekâtları almak için bizzat mükelleflerin kendi yerlerine gitmelerini, fazla zekât almak için ayrı olan malları birleştirmemeleri veya birleşik olan malları ayırmamaları konusunda uyarılarda bulunmuş ve böylece oluşabilecek haksızlıkları önlemek istemiştir.³³⁵

Ayrıca memur olarak atadığı görevlileri ashabın en gözdelelerinden seçerdi.³³⁶ Örneğin ekin ve meyvelerin zekâtında bu malların miktarının tespit eden ve zekât miktarını belirleyen uzman tahminciler gönderirdi.³³⁷

Hişam b. Urve babasından naklen şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.), İslam'ın ilk yıllarında bir memuru görevlendirdi. Ve ona şöyle dedi: "Yaşlı veya yaşı küçük olan hayvanları al, halkın gözdesi durumundakii seçkin hayvanları alma."³³⁸

Abdullah b. Ömer'in bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: Müslümanların zekâtı ancak buldukları yerden alınır.³³⁹

Süveyde b. Gafle anlattı ki; Rasûlullah (s.a.v.)'in zekât memuru bize geldi. Onun elindekini okudum. Belgede şu bilgiler vardı: "Bir arada bulunan mallar (zekât) korkusuyla alınmasın, ayrı olanlar (zekât almak için) bir araya getirilmesin!" Bir adam kendisine büyük bir dişi deve getirdi, onu almaktan çekindi, sonra bir başkası, ondan daha küçük bir deve getirdi, onu almayı da kabul etti. Sonra şöyle dedi: "Bir müslümanın malının en iyisini almış olarak Rasûlullah (s.a.v.)'e varırsam, hangi gök beni gölgesinde barındırır ve hangi yer beni üzerinde taşır."³⁴⁰

Sehl b. Ebî Haseme'nin anlattığına göre; Rasûlullah (s.a.v.) kendilerini zekât ürünlerini tahminle görevlendirdiğinde onlara şöyle emretmiş: "Tahmin yaptığımız

³³⁵ Buhârî, Zekât, 64, c. II s. 158–159; Müslim İman, 29, c. I, s. 50; Ebû Dâvûd, Zekât, 8, c. II, s. 107; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1093, s. 504; Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90; İbn Mâce, Sünen, Zekât, 14, c. I, s. 303

³³⁶ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 62

³³⁷ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 228

³³⁸ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, s. 502, Had no: 1086

³³⁹ Müsned, Had no: 6730, c. II, s. 21

³⁴⁰ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 398

zaman iyi niyetli olun, zekâtınızı alın ve üçte birini bırakınız. Üçte birini bırakmazsanız dörtte birini bırakınız."³⁴¹

Bir başka hadiste de "tahminde hoşgörülü olun. Çünkü malda ariyye, vasiyet, vatie ve naibe vardır." buyurmuştur.

Ariyye; müşterilerin yaş hurmadan yararlanmak için satın aldıkları ağaç veya bahçe sahibinin bahçesinin ürününü sattığı zaman satış dışı tutarak ölümünden sonrası için alıkoyduğu hurma ağaçlarıdır.

Vasiyet; mal sahibinin ölümünden sonrası için vasiyet ettiği maldır.

Vatie; yoldan geçerken uğrayan kişilerin yediği miktardır.

Naibe de; meyvelerin uğrayabileceği doğal zarardır.³⁴²

Mekhul'un anlattığına göre: Rasûlullah (s.a.v.), tahmin memurlarını gönderdiği zaman onlara; "tahmin yaptığınız zaman tahmininizi düşük tutun. Çünkü ürünlerin yenilmiş, ezilmiş ve yenilecek gibisi vardır."³⁴³ buyurdu.

Rasûlullah (s.a.v.), Ubade b. Samit'i zekât memuru olarak gönderdiği vakit şöyle dedi: "Ey Ebu Velid! Allah'tan kork, hile ve hainlik etme. Kıyamet günü Allah'ın huzuruna omuzlarında böğüren bir öküz veya kükreyen bir deve veya meleyen bir koyun ile gelme. Ubade b. Samit dedi ki; "Ey Allah'ın resulü Bu söylediklerin doğrudur. Rasûlullah (s.a.v.) "Evet nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki; Allah'ın rahmetiyle korunanlar hariç, hiç kimse bundan kurtulamaz."³⁴⁴

Kays b. Hâzin Bildirdi ki; Hz. Peygamberden şöyle işittim: "Benim kendisine bir görev verip gönderdiğim kimse vergi olarak ne toplamışsa azıyla ve çoğuyla hepsini teslim etsin. Her kim bir iplik veya daha az bir şeyi saklar da ihanet ederse o devlet malını zimmetine geçiren kimse (Gulûl) dir. Kıyamet günü o sakladığı şeyi boynunda taşır ve hesap verir."³⁴⁵

Enes b. Malik'in bildirdiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdular: "Zekâta haddi aşan vermeyen gibidir."³⁴⁶ Burada haddi aşandan maksat zekâtını vermeyen ya da zekât memurunun malın iyisini ya da alması gerekenden daha fazlasını alması gibi iki şekilde de anlaşılmıştır.

³⁴¹ Tirmizî, Zekât, 17, c. III, s. 35; Ebû Dâvûd, Zekât,14, c. II, s. 110

³⁴² Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 62

³⁴³ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1455, s. 589,

³⁴⁴ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 88

³⁴⁵ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 121

³⁴⁶ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1083–1084, s. 501

Amir b. Eş-Şa'bi'nin bildirdiğine göre ilk devirlerde "zekâtı almakta haddi aşan kimse, tıpkı zekât vermeyen gibidir." denilirdi.³⁴⁷

Ayrıca Hz. Peygamber bizzat, vergi tahsildarları görevlerinden döndüğü vakit kendilerini kabul eder ve görevi hakkında bilgi alırdı. Onlardan hesap sorar, topladığı vergilerin miktarını, verildi ise hediye alıp almadığını öğrenirdi.³⁴⁸

Ebu Humejd es-Saidi şöyle demiştir. Rasûlullah (s.a.v.), Esed kabilesinden İbn Lütbiyye denilen bir kimseyi Süleym Oğulları'nın zekâtlarını toplamakla görevlendirdi. İbn Lütbiyye görevden döndüğünde Rasûlullah (s.a.v.) onu hesaba çekti.³⁴⁹

Ebu Humejd es-Saidi'nin bir başka rivayetinde ise İbn Lütbiyye dönünce Hz. Peygambere zekât mallarını kast ederek "bu size ait, bu da bana hediye edilendir." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senada bulunduktan sonra şunları söyledi: "Ben sizden birini Allah'ın bani sorumlu tuttuğu bir göreve atarım, sonra o gelir: "Bu size aittir. Bu da bana hediye edilendir." der. Bu adama, babasının veya annesinin evinde otursaydı da hediyeleri ona gelseydi ya. Allah'a yemin olsun ki; sizden biri haksız olarak bir şeyi alırsa, kıyamet günü onu sırtında taşıyarak Allah'ın huzuruna çıkar. Eğer bu haksız olarak aldığı şey deve ise böğürecek, sığır ise möleyecek, koyun ise meleyecek! Sonra ellerini kaldırdı, o kadar ki; koltuk altında beyazlık göründü: Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kez tekrarladı.³⁵⁰

Böylece o vergi memurunun halktan hediye olarak bir şeyler almamaları ilkesini getiriyor ve geçimlerini rahatça sağlamaları için de onlara devlet tarafından maaş bağlanmasını sağlıyordu.

Hz. Peygamber, zekât memuru döndüğünde tahmin edilen miktardan az miktarda zekât ödediği takdirde ya da tahmin miktarına aykırı zekât ödediği takdirde gerekçelerini sorar ve gerekçelerini delille belgelendirmesini isterdi.

Ebu Yusuf'un anlattığına göre Rasûlullah (s.a.v.), bir adamı zekât memuru olarak görevlendirdi. Adam besili develer getirdi. Rasûlullah (s.a.v.), o adama, "Hem sen helak oldun, hem de mal sahiplerini helak ettin" dedi. Bunun üzerine adam ben onu iki küçük deve yerine aldım dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) "Öyleyse zararı yok" dedi.³⁵¹

³⁴⁷ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁴⁸ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁴⁹ Buhârî, Zekât, 68, c. II, s. 160,

³⁵⁰ Müslim, İmarat, 6, c. III, s. 1463; Ebû Dâvûd, Harâc, -İmâret, 12, c. III, s. 135

³⁵¹ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

Hişam b. Urve babasından naklen şöyle anlatmaktadır: "Zekât emri gelince, Rasûlullah (s.a.v.) bir adamı zekât memuru olarak görevlendirdi ve ona şöyle dedi: "İnsanların üzerine titrediği, gözünden ayırmadığı iyi malları alma, yaşlı, küçük ve kusurlu olanları al." Rasûlullah (s.a.v.), anlayıncaya ve gönül rızasıyla verinceye kadar, insanları dinden soğutmaktan endişe etti. Adam gitti ve Rasûlullah (s.a.v.)'in emrettiği gibi zekâtları topladı, son olarak bedevilerden bir çobanın yanına vardı. Allah'ın, Hz. Peygambere, malın ve sahibinin temizlenmesi için zekâtı emrettiğini anlattı. Çoban bunun üzerine "Vallahi senden önce hiç kimse gelip devemden Allah için zekât almadı. Mutlaka en iyilerinden almalısın. Bu Allah içindir, kötüsü verilmez." dedi. Memur dönünce bunu Rasûlullah (s.a.v.)'a anlattı. Rasûlullah'ta onun için dua etti."³⁵²

Rasûlullah (s.a.v.), Dahhak'ı zekât memuru (sa'î) olarak görevlendirdi. O da besili haldeki develerle geldi. Rasûlullah (s.a.v.), ona "Seni zekât memuru olarak görevlendirdim. Sen de onların mallarının en iyilerini aldın." dedi. Bunun üzerine Dahhak, "Ey Allah'ın Resulü duydum ki; gazve varmış ben de senin kendin bineceğin ve ashabının bineceği develerle gelmeyi istedim." demiş. Bunun üzerine de Hz. Peygamber "Bana gelirken hoşlanacak olduğum şeyi terk ettin. Şimdi git ve bu develeri onlara iade et ve mallarının orta halli olanlarından al." dedi.³⁵³

Hız. Peygamber ayrıca görevini hakkıyla yapanlar için övgü dolu sözler söylemiş ve böylece onları onurlandırmıştır.

Rafî b. Hadîc bildirdi ki; Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Zekâtı hakkıyla toplayan tahsildar, evine dönünceye kadar, Allah yolunda cihat yapan asker gibidir."³⁵⁴

Zekâtları korumakla görevli memurları da aynı şekilde uyarıyor işini hakkıyla yapanların Allah tarafından ödüllendirileceğini bildiriyordu.

Ebu Musa'nın bildirdiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Verilmesi emredilen şeyi (sadaka) gönül hoşluğu ile emrolunan kişiye (fakire) eksiksiz tam olarak verinceye kadar (koruyan) emin kasadar, sadaka veren iki kişiden biridir."³⁵⁵

³⁵² Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁵³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. VII, s. 47

³⁵⁴ Tirmizî, Zekât, 18, c. III, s. 37; Ebu Davud, Harâc- İmâret, 7, c. III, s. 132; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1082, s. 501

³⁵⁵ Müslim, Zekât, 79, c. II, s. 710; Ebu Davud, Zekât, 40, c. II, s. 130

VI- ZEKÂT MEMURLARININ MAAŞLARI

Zekât ibadeti bireyin vicdanına bırakılmamış bizzat devlet kuvvetleri tarafından tek bir bütçede toplanarak yerinde dağıtılmıştır. Bu sebeple zekât işlerinde çalışanlara bu bütçeden bir pay ayrılmıştır.

Hız. Peygamber de vergi işlerinde kullanılan memurlara Tevbe suresi 60. ayeti gereğince bütçeden belirli bir maaş verirdi. Bu gerçeği biz pek çok hadiste tespit edebilmekteyiz.

Ukbe b. Amir bildirdi ki; Rasûlullah (s.a.v.), beni zekât memuru olarak gönderdi. Ben ondan toplanan zekâttan yemek için izin istedim O'da bana izin verdi.³⁵⁶

İbn Said dedi ki; Hız. Ömer beni zekât toplamak üzere görevlendirdi. İşimi bitirip topladığım zekâtları kendisine teslim edince bana ücret verilmesini emretti. Bunun üzerine "Ben bu işi Allah rızası için yaptım, mükâfatım Allah'a aittir." dedim. O şöyle dedi: "Sana verileni al, çünkü Rasûlullah (s.a.v.) zamanında bu işte çalıştım, bana ücret verdi. Bende söylediğin gibi söyledim Rasûlullah (s.a.v.) bana: "İstmeden sana bir şey verildiği zaman onu al ye ve sadaka olarak dağıt." buyurdu."³⁵⁷

Bureyde bildirdi ki; Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurdu:" Biz her kimi zekât memuru olarak görevlendirirsek o işten onun rızkını alma hakkı vardır. Kim daha fazlasını alırsa o devlet malını zimmetine geçirmiş olur."³⁵⁸

Hız. Peygamber Hız.Ali'yi zekât toplamakla görevlendirmiştir. Fakat ücretini toplanan zekât mallarından mı yoksa zekât dışındaki mallardan mı verdiği konusu ise tartışmalıdır. Kadı İyaz Hız. Peygamber'in Hız. Ali'nin ücretini zekât dışındaki mallardan vermiş olması muhtemeldir der.³⁵⁹

Görüldüğü gibi Hız. Ömer ve Hız. Ali de bu vergi teşkilatını değişik kademelerinde görev yapmış ve maaş almış olanlar arasındadırlar.

Verilen maaşların miktarı konusunda detaylı bir bilgimiz olmasa da sadece Mekke'ye geniş yetkilerle atanan Attab b. Useyd'in günde bir dirhem olmak üzere maaş aldığı³⁶⁰ ve yukarıda Bureyde'nin Hız. Peygamberden naklen bildirdiği "Rızkını alma hakkı vardır." sözü görevli memurlara geçimini rahatça sağlayabilecekleri bir maaşın verildiğini haber vermektedir.

³⁵⁶ Müsned, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, c. I, s. 441

³⁵⁷ Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 184

³⁵⁸ Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 186

³⁵⁹ Kettânî, *a.g.e*, c. I, s. 410

Zekât memuru zengin bile olsa ücret alır. Çünkü aldığı bu ücret ihtiyaçtan dolayı değil yerine getirdiği görevin karşılığıdır.³⁶¹

³⁶⁰ Tuğ, Salih, *a.g.e*, s. 81

³⁶¹ Karadavî, Yusuf, *a.g.e*, c. II, s. 59

VII- ZEKÂT MEMURLARININ HALKLA İLİŞKİSİ

Hız. Peygamber görevlendirdiği memurların gittikleri yerlerde bazı sıkıntı çekmelerini önlemek amacıyla onlara gittikleri bölgenin halkına gösterecekleri belgeler verirdi. Böylece yöre halkı o belgeye göre zekâtlarını öderdi. Görevli memur da görevini daha rahat yapardı. Görevli memur gittiği yerde mükelleflerin zekâtlarını ödemelerini sağlamak ve Müslümanlarla, zimmîlerin ödemeleri gerektiği cizyenin zekâttan ayırt edilmesini sağlamak için zekât mükelleflerini zekât ödemeye davet ederdi.³⁶²

Hız. Peygamber Muaz b. Cebel, Abdullah b. Revâha, Malik b. Ubâde, Utbe b. Dinar ve Mâlik b. Murâre'yi ve arkadaşlarını Yemen'e zekât toplamaya gönderdi. Ve Yemen halkına hitaben yazdığı mektupta; sadaka ve cizyelerini toplayıp elçisine ulaştırmalarını ve zekât memurlarının kendilerinden hoşnut olarak geri dönmelerini emretti.³⁶³

Cabir. b. Âtik'in naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kendilerine kızdığınız görevliler size gelecek. Size geldiklerinde onlara 'hoş geldiniz' deyin ve kendilerini almak istedikleri şeylerle baş başa bırakın. Şayet adil davranırlarsa, kendi lehlerinedir. Zulmederlerse, kendi aleyhlerinedir. Onları hoşnut edin. Çünkü zekâtlarınızın tam oluşu onların hoşnutluğuna bağlıdır. Onlarda size dua etsinler."³⁶⁴

Cerir b. Abdullah'ın naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.)'i "Zekât memuru size geldiği vakit sizden hoşnut olarak ayrılmalıdır." buyurdu.³⁶⁵

Yine Cerir b. Abdullah oğluna şöyle tavsiyede bulunmuştur: "Ey oğlum! Zekât memuru sana geldiği zaman mallarından hiçbir şeyi onlardan gizleme, şayet sana karşı adil olurlarsa bu hem senin için hem de onun için hayırlıdır. Eğer sana karşı haksızlık yaparlarsa o zaman bu senin için hayır onlar için ise kötülüktür."³⁶⁶

A- MÜKELLEFLERE GÜVENİLMESİ

Zekât mükelleflerine ilke olarak güvenmek esastır. Mükellef zekât memurunun yanında zekâtının miktarını açıklar, fakat malın gerçek miktarını gizlerse; memur mükellefin açıkladığı miktar kadar zekât alır. Zorla mükelleften malını ortaya

³⁶² Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultaniyye*, s. 154

³⁶³ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 518, s. 291

³⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 5, c. II, s. 105

³⁶⁵ Müslim, *Zekât*, 177, c. II, s. 757; Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1100, s. 506,

³⁶⁶ Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no: 1101, s. 506,

getirmesini isteyemez.³⁶⁷ Her hangi bir tarih belirtilmeksizin zekât memuru zekât tahsil ettiğinde (berât) belge vermesi esastır. Şayet mal sahibi makbuzunu almayı unuttur veya kaybederse, zekâtını ödeyip ödemediği konusunda davet edildiğinde yemin ettirilerek mükellefin sözü geçerli olur.³⁶⁸

Tavus b. Keysân ile Atâ b. Ebi Rebah iki ortaktan her biri ortaklı maldaki hisselerini bilebilirler ve ayırt edebilirlerse zekât konusunda bu ortakların malları bir değerlendirilmez. Demişlerdir.³⁶⁹

Enes'in bildirdiğine göre Hz. Ebu Bekir Rasûlullah (s.a.v.), belirlediği zekât miktarına dair Enes'e şunu da yazmıştır. Karışık halde bulunan birleştirilmiş her hangi iki sürünün iki sahibi kendi aralarında adilane şekilde birbiriyle hasaplaşırlar.³⁷⁰

B- ZEKÂT MEMURLARININ RÜŞVET ALMAMASI

Zekât memurlarının her türlü yanlış uygulamaları ve görevi kötüye kullanmalarını önlemek için denetim şarttır. Vergiler halktan yine halk için toplandığından ortaya çıkabilecek yanlış uygulamaların önüne geçmek gerekir.

Rasûlullah (s.a.v.)'de memurlara her hangi bir haksız uygulamaya yeltenmemeleri için uyarılmış ve bu konuda memurlarını eğitmiştir.³⁷¹ Zekât memurunun basit bir dikiş iğnesi dahi olsa zekât malından bir şey gizlemesi yasak olduğu gibi, mal sahiplerinin kendisine verecekleri hediye kabul etmesi de yasaktır. Hediye adıyla da almış olsa rüşvet sayılır. Çünkü ücretini ve geçinebileceği kadar maaşı devletten almaktadır. Aldığı bu ücretten fazla olarak mal sahiplerinden bir şeyler alması yasaktır.³⁷²

Hz. Peygamber vergi olarak tahsil edilen en küçük şeyin bile devlete teslim edilmesini istiyor. Pek çok kaynakta onun şu sözlerine yer verilir.

“Benim kendisine bir görev verip gönderdiğim her şahıs vergi olarak ne toplamışsa azı ve çoğuyla hepsini teslim etsin. Her kim bir iplik veya daha az bir şeyi saklarda hainlik ederse o bir Ğülü'dür. Yani devlet malını zimmetine geçiren kişidir. Kıyamet günü onu boynunda taşır ve onunla hesap verir”.³⁷³

³⁶⁷ Mâverdî, *a.g.e.*, s. 159

³⁶⁸ Serahsî, *a.g.e.*, c. II, s. 161

³⁶⁹ Buhârî, Zekât, 35, c. II, s. 145

³⁷⁰ Buhârî, Zekât, 35, c. II, s. 145

³⁷¹ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 402

³⁷² Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 61

³⁷³ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 121

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber yalnızca duyurmak ve uyarmakla kalmıyor aynı zamanda memurlarını denetliyordu.³⁷⁴

Biz onun İbn'ul-Lutbiyye isimli bir vergi memurunu görev bölgesinden döndüğünde denetlemeye tabi tuttuğunu ve ondan hesap sorduğunu görüyoruz. Adı geçen vergi memuru denetim sırasında halkın hediye olarak verdiği bazı şeyleri, kendisinsin olduğu gerekçesiyle teslim etmeyince Rasûlullah (s.a.v.), çok kızmış ve halka hitaben şöyle demişti:

“Nasıl oluyor da bizim göndermiş olduğumuz bir vergi memuru dönüp geliyor ve bu size aittir ve şu ise bann hediye verilmiştir diyebiliyor? O, anasının veya babasının evinde oturup kalsaydı da hediyeleri ona gelecek miydi? Allah’a yemin ederim ki; sizden biri haksız olarak bir şeyi alırsa, kıyamet gününde onu sırtında taşıyarak Allah’la karşılaşır.”³⁷⁵

Hz. Peygamber hediye kabul etmenin rüşvet olacağını bilmeyen bu vergi memurunun şüphesiz sadece getirdiği hâsılâtın hesabını değil aynı zamanda görev bölgesi olan Süleym kabilesi içindeki devlet adına yaptığı harcamalarının da hesabını sormuş olmalıdır.³⁷⁶

Zekât memurunun hediye dahi almasının yasak oluşu ile aslında hem zekât memuru töhmet altına kalmaktan kurtuluyor hem de zenginlerin korunarak fakirlerin hakkının yenmesine engel olunmuş oluyordu.

C- ZEKÂT MEMURLARININ HALKA ZULM ETMEMESİ

Hz. Peygamber görevlendirdiği zekât memurlarının mükelleflere zulmetmelerini ve her hangi bir haksızlık yapmalarını önlemek için onlara bir takım talimatlar veriyordu. Ödemede kolaylık ilkesini benimsemelerini, malların en iyisini almamalarını, yaşlı küçük ve kusurlu olanları da almamalarını, insanların zekâtlarını verirken gönül rızasıyla vermelerini sağlayacak şekilde davranmalarını tembihliyordu.

Zekât mallarını görevlinin getirtmek ya da uzaklaştırmak gibi bir uygulama içerisine girme hakkının olmadığını zekâtın ancak bulunduğu yerden alınacağını bildiriyor aksi durumda insanların dinden soğutulmasından endişe ediyordu. Mazlumun

³⁷⁴ Buhârî, Zekât, 48, c. II, s. 160

³⁷⁵ Müslim, İmâret, 6, c. II, s. 1463

³⁷⁶ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 404

âhından sakınmaları gerektiğini çünkü mazlum kişi ile Allah arasında (duanın kabulüne) hiçbir engel olmadığını bildiriyordu.³⁷⁷

Görev yerlerinden döndüklerinde memurlarını bizzat kendisi hesaba çekiyordu. Eğer talimatlara aykırı bir durumla karşılaşır ya da bölge halkından bir şikâyet gelirse hemen olaya müdahale ediyor ve gerçekten bir haksızlık ya da zulüm yapılmışsa haksızlığın ya da zulmün giderilmesini sağlıyordu.³⁷⁸

Ebu Yusuf'un Amir b. Eş-Şa'bi'den naklen bildirdiğine göre İslam'ın geldiği ilk devirlerde "Zekâtı almakta haddi aşan kimse, tıpkı zekât vermeyen gibidir." denilirdi.³⁷⁹

Hişam b. Urve babasından naklen şöyle bildirdi: Rasûlullah (s.a.v.), İslam'ın ilk yıllarında zekât toplamak üzere bir memuru gönderdi ve ona şöyle dedi: "Yaşlı ve yaşlı küçük olan hayvanları al, halkın gözünü ayırmadığı seçkin hayvanları alma."³⁸⁰

Hiz. Ebu Bekir'in Enes b. Malik'e Rasûlullah (s.a.v.)'in belirlediği zekât miktarlarını açıkladığı mektupta bildirdiğine göre "Zekât (artar veya eksilir) endişesiyle ayrı ayrı bulunan zekât malları bir araya toplanamaz, toplu bulunanlarda parçalanarak zekâta tabi kılınmaz." diye yazmıştır.³⁸¹

Süveyde b. Gafle nakletti ki; Rasûlullah (s.a.v.)'in zekât memuru bana geldi onun yanına oturdum ve o şöyle diyordu: "Sütü sağılanı almak (artar veya eksilir) endişesiyle ayrı ayrı bulunan zekât mallarını bir araya toplamak, toplu halde bulunanların bölmek olmaz." Bu sırada adamın biri ona semiz bir deve getirdi ve bunu al dedi. O'da onu almayı kabul etmedi.³⁸² Bir başka rivayette de adam kendisine büyük bir dişi deve getirdi, onu almaktan çekindi sonra bir başkası, ondan daha küçük bir deve getirdi, onu da almayı kabul etmedi. Sonra şöyle dedi: "Bir müslümanın malının en iyisini almış olarak Allah resulünün huzuruna varırsam, hangi gök beni gölgesinde barındırır ve hangi yer üzerinde taşır."³⁸³

Bütün bu bilgilerin yanında görevlendirilen zekât memurlarından talimatlara aykırı hareket edenlerin olduğu ya da halkın şikâyetinde bulunduğu yine kaynaklardan anlaşılmaktadır. Cerir b. Abdullah Rasûlullah (s.a.v.)'e bir takım insanlar gelerek şöyle

³⁷⁷ Buhârî, Zekât, 42 ve 64, c. II, s. 158-159; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1084-1091, s. 501-504; Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁷⁸ Buhârî, Zekât, 48, c. II, s. 160; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübra*, c. VII, s. 47; İbn. Hişam, *a.g.e.*, c. III, s. 369

³⁷⁹ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁸⁰ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1086, s. 502

³⁸¹ Buhârî, Zekât, 34, c. II, s. 144-145; Ebû Dâvûd, Zekât, 4, c. II, s. 98; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 53

³⁸² Ebû Dâvûd, Zekât, 4, c. II, s. 102; Nesâî, Zekât, 11, c. V, s. 21

³⁸³ Kettânî, *a.g.e.*, c. I, s. 398

dediğini bildiriyor: “Zekât memurlarından bazı kimseler bize zulmediyorlar.”³⁸⁴ Fakat Rasûlullah (s.a.v.) yine de onlara zekât memurlarını hoşnut etmeleri gerektiğini bildiriyor.

Beşîr b. Hasasiyye'nin naklettiğine göre kendileri Rasûlullah (s.a.v.)'e “Zekât memurları bizden (farz olandan fazla zekât almakla) bize zulmediyorlar. Bundan dolayı onların bize yaptıkları haksızlık kadarını mallarımızdan gizleyebilir miyiz?” dedik. O'da: “Hayır” buyurdu.”³⁸⁵

Züheyl b. Avf el-Mücaşi'nin naklettiğine göre; Ebu Hureyre'ye geldim “Ey Ebu Hureyre! Zekât memurları bize zulmettiler, bize karşı haddi aştılar. Bizim en iyi mallarımızı aldılar.” dedim. O da bana “Onların aldıklarına engel olma ve onlara kötü söz söyleme, kötülüklerinden Allah'a sığın.” dedi.³⁸⁶

Bu hadislerde de görüldüğü gibi bazı görevli memurların sert tutumu veya haksızlık gibi görünen davranışları, onlara yardımcı olmamayı veya malı onlardan gizlemeyi haklı gösterecek bir sebep sayılmamaktadır. Diğer yandan özellikle bazı insanlar görüşlerin belirleyiciliği konusunda aşırıya kaçmakta, başkalarının görüşlerine değer vermemektedir.

Şüphesiz açıkça bir zulüm varsa mal sahibi malının zekâtını memura vermeyebilir. Ve şikâyet edebilir. Ödenecek zekâtın miktarı ve kalitesi zaten önceden Rasûlullah (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Nitekim vacip olan zekât miktarıyla ilgili olarak Enes hadisinde şöyle denilmektedir: “Müslümanlardan zekâtı normal ölçüde istenenler zekâtlarını versinler.” Çünkü Rasûlullah (s.a.v.), zekât miktarlarını bütün Müslümanların bildiği açık bir şekilde belirlemiştir. Zekât memurlarından bu miktar dışında isteyen olursa, sözü dinlenmez ve yerine getirilmez.³⁸⁷

³⁸⁴ Müslim, Zekât, 29, c. II, s. 685–686; Ebû Dâvûd, Zekât, 5, c. II, s. 106

³⁸⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 5, C.II, S.105

³⁸⁶ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

³⁸⁷ Karadavî, Yusuf, *a.g.e.*, c. II, s. 576

VIII- ZEKÂT ALINIRKEN DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR

Zekât memurları mükelleflerin zekâtlarını tahmin ederken ya da alırken hoşgörülü olmaları ve mükelleflere tatlı dille davranmaları gerektiği konusunda Hz. Peygamberin talimatlarıyla hareket ederlerdi. Ayrıca dikkat etmeleri gereken ödemede kolaylık, toplu halde bulunan malları ayırmama ya da ayrı bulunanları birleştirmeme, zekâtı bizzat bulunduğu yerden alma ve mükellefe kolaylık sağlama, haksızlık yapmaktan kaçınma, mükelleften hediye almama, zekâtı aldıktan sonra mükellefe dua etme v.b. konular vardır.

A- ÖDEMEDE KOLAYLIK

Hz. Peygamber mükelleflerin vergilerini severek, gönül hoşnutluğuyla, zorluk ve baskıdan şüphelenip kaçamak yollar aramadan vermelerini sağlamak amacıyla, görevlendirdiği memurlara, mükelleflere kolaylık göstermeleri talimatını vermiştir. Bu konuyla ilgili örnekler kaynaklarda fazlasıyla yer almaktadır.

Abdullah b. Ömer'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu, "Müslümanların malları ancak buldukları yerden alınır."³⁸⁸

Bir başka hadiste de Amr b. Şuayb, Hz. Peygamberin şöyle dediğini nakleder: "(Malı) getirmekte yok uzaklaştırmakta yok (mal sahiplerinin) zekâtları ancak buldukları yerlerden alınır."³⁸⁹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber zekât mallarını tahmin için görevlendirdiği memurlara verdiği talimatlar arasında mükelleflere kolaylık göstermelerini emretmiş, "tahmin yaptığınız zaman üçte birini dışarıda bırakınız, üçte birini bırakmazsanız dörtte birini bırakınız. Çünkü malın ariyyesi, vasiyeti, vatiyyesi ve naibesi vardır."³⁹⁰ buyurmuştur.

Ebu Ubeyd'in Makhul'den naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) Tahmin memurlarını gönderdiği zaman onlara, "tahmin yaptığınızda tahmininizi hafif tutun, çünkü yenilmişi, ezilmişi ve yenilecek gibisi vardır."³⁹¹ buyurdu.

³⁸⁸ Müsned, c. XI, s. 21,

³⁸⁹ Ebû Dâvûd, Zekât, 8, c. II, s. 107; Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no:1093, s. 504

³⁹⁰ Tirmizî, Zekât, 17, c. III, s. 35; Nesâî, Zekât, c. V, s. 22; Ebû Dâvûd, Zekât, 14, c. II, s. 110

³⁹¹ Ebu Ubeyd, *a.g.e.*, Had no: 1455, s. 589

Yine zekât mallarının toplanması sırasında zekât olarak alınması gereken malın tam karşılığı yoksa mükelleflerin onun yerine o değerde başka mallar da verebileceğine ilişkin Hz. Peygamber dönemine ait bilgiler kaynaklarda yer almaktadır.

Enes b.Malik'in naklettiğine göre; Hz. Ebu Bekir Enes b. Malik'i zekât memuru olarak görevlendirdiğinde Allah'ın Hz. Peygambere emretmiş olduğu zekât miktarlarını açıklayan bir mektup yazmıştı ki; o mektubun muhtevasında şu bilgiler vardır.

“Kim ki; yanında bulunan develerin sayısı bir cezea (bir yaşını doldurmuş dişi deve) zekât miktarına ulaşır, develeri arasında bu özellikte deve bulunmaz da hıkka (üç yaşını bitirmiş dişi deve) bulunursa (zekât memuru tarafından) o kimseden hıkka kabul edilir. Mal sahibi bu hıkka ile birlikte (eksik kısmı tamamlamak için zekât memuruna) iki koyun vermek kolay olursa iki koyun verir. Ya da 20 dirhem gümüş para verir. Bir kimsenin sahip olduğu develer bir hıkka miktarına ulaşır, develeri arasında hıkka bulunmazda cezea bulunursa, (zekât memuru tarafından) o kimseden cezea kabul edilir. Ve zekât memuru bu cezea ile birlikte mal sahibine 20 dirhem gümüş para veya iki koyun verir. Her kim ki; sahip olduğu develerin zekâtı bir hıkka zekât miktarına ulaşır, yanında da yalnızca bint-i lebun (iki yaşını tamamlamış dişi deve) bulunursa, (zekât memuru tarafından) o kimseden bint-i lebun kabul edilir ve mal sahibi iki koyun veya yirmi dirhem para verir. Her kimin develerinin zekâtı bir bint-i lebun zekât miktarına ulaşır, develeri içinde hıkka bulunursa (zekât memuru tarafından) hıkka kabul edilir ve zekât memuru mal sahibine yirmi dirhem veya iki koyun verir. Yine her kimin develerinin zekâtı bir bint-i lebun zekât miktarına ulaşır, develeri arasında bint-i lebun bulunmaz da bint-i mehad (bir yaşını tamamlamış dişi deve) bulunursa o kimseden zekât olarak bint-i mehad kabul edilir. Ve mal sahibi ayrıca yirmi dirhem ya da iki koyun verir.”³⁹²

B- EN İYİYİ VE EN KÖTÜYÜ ALMAMA

Mal sahibinin rızası olmadan zekât memurunun malın en iyisini veya en kötüsünü alma hakkı yoktur. Rasûlullah (s.a.v.) kendisine çok iyi beslenmiş develerle gelen memurunu azarlamış ve geri göndererek “Git onlara mallarını geri ver ve mallarının orta halli olanlarından al.” buyurmuştur.³⁹³

³⁹² İbn Mâce, *Sünen*, Zekât, 10, c. I, s. 301

³⁹³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, c. VII, s. 47

İbn Abbas hadisinde Rasûlullah (s.a.v.) Muaz'a şöyle buyurmuştur. "Halkın mallarının en iyisini almaktan kaçın. Mazlumun bedduası konusunda da seni uyarıyorum. Çünkü mazlumun bedduası ile Allah arasında perde yoktur."³⁹⁴

Ebu Yusuf'un anlattığına göre Rasûlullah (s.a.v.), bir adamı zekât memuru olarak görevlendirdi. Adam besili develer getirdi. Rasûlullah (s.a.v.), develer arasında çok güzel bir deve görünce memuruna kızarak bu ne dedi. "Hem sen helak oldun, hem de mal sahiplerini helak ettin." bunun üzerine adam; "Ben onu iki küçük deve yerine aldım." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), "Öyleyse zararı yok " dedi.³⁹⁵

Zekât'ın temeli her iki tarafın gözetilmesi ilkesine dayanır. Bu da orta değerde olan malın alınmasıyla gerçekleşir. Çünkü en iyisini almak mal sahiplerine zarar verdiği gibi kötüsünden almak da zekât almaya muhtaç olanlara zarar verir. İki tarafın da korunması orta değerde olan maldan almakla gerçekleşmiş olur.³⁹⁶

Abdullah b. Muaviye'nin naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Üç şey var ki; onları yapan kimse imanın zevkine erer: Yalnız Allah'a kulluk edip de ondan başka ilah olmadığına inanan, gönül hoşluğuyla malının zekâtını seve seve veren ve yaşlı, uyuzlu, hasta ve verimsiz olanı vermeyip malının orta değerde olanı üzerinden veren." (Zekâtınızı) malınızın orta hallisinden veriniz. Çünkü Allah sizden malınızın en iyisini vermenizi istemediği gibi en kötüsünü vermenizi de emretmemiştir."³⁹⁷

C- ZEKÂT ÖDEYENE DUA EDİLMESİ

Kur'an'da "Onların mallarından sadaka (zekât) al. Onunla kendilerini temizlemiş olursun. Onlara da dua et. Şüphesiz senin duan onlar için bir sükûnettir. Huzur kaynağıdır."³⁹⁸ buyurulmaktadır.

Gerek zekât memurunun gerekse mükelleflerin zekâtın ve zekât olarak verilen malın hayırlı ve bereketli olması, zekât verene huzur ve mutluluk getirmesi için dua ederler.

Abdullah b. Evfa'nın naklettiğine göre Hz. Peygamber kendisine zekât getirenlere şöyle dua ederdi: "Allah'ım onlara bereket ihsan eyle." babam Ebu Evfa zekâtını

³⁹⁴ Buhârî, Zekât, 64, c. II s. 158-159; Müslim, İman, 29, c. II, s 50; Tirmizî, Zekât, 6, c. III, s. 21

³⁹⁵ Ebu Yusuf, *a.g.e*, s. 90

³⁹⁶ Karadavî, Yusuf, *a.g.e*, c. I, s. 253

³⁹⁷ Tirmizî, Zekât, 4, c. III, s. 17-20

³⁹⁸ et-Tevbe, 9/103

getirdiğinde ona da şöyle dua etmişti: "Allah'ım! Ebu Evfa'nın ailesine bereket ihсан eyle."³⁹⁹

Vail b. Hicr'in naklettiğine göre; Hz. Peygamber bir bölgeye zekât memuru gönderdi. Bu memur bir müslümanın zekâtını almak için yanına gitti. Adam zekât olarak zayıf bir deveyi getirip verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Allah ve Resulünün zekât memurunu gönderdik ve falan adam ona zayıf bir deve yavrusunu verdi. "Allah'ım ne kendisine ne de devesine bereket verme." dedi. Bu söz o adama ulaştı ve adam bu defa güzel bir deve getirdi. Ve "Allah'a ve Resulüne tövbe ediyorum." dedi. Hz. Peygamber bu defa: "Allah'ım O'na ve develerine bereket ver." diye dua etti.⁴⁰⁰

Hişam b. Urve babasından naklen şöyle anlatmaktadır: "zekât emri gelince, Rasûlullah (s.a.v.), bir adamı zekât memuru olarak görevlendirdi ve ona şöyle dedi: "İnsanların üzerine titrediği, gözünden ayırmadığı iyi malları alma, yaşlı, küçük ve kusurlu olanları al." Rasûlullah (s.a.v.), anlayıncaya ve gönül rızasıyla verinceye kadar, insanları dinden soğutmaktan endişe etti. Adam gitti ve Rasûlullah (s.a.v.)'in emrettiği gibi zekâtları topladı, son olarak bedevilerden bir çobanın yanına vardı. Allah'ın, Hz. Peygambere, malın ve sahibinin temizlenmesi için zekâtı emrettiğini anlattı. Çoban bunun üzerine: "Vallahi senden önce hiç kimse gelip devemden Allah için zekât almadı. Mutlaka en iyilerinden almalısın. Bu Allah içindir, kötüsü verilmez." dedi. Memur dönünce bunu Rasûlullah (s.a.v.)'e anlattı. Rasûlullah'ta onun için dua etti.⁴⁰¹

Cabir. b. Atik'in naklettiğine göre; Rasûlullah (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: "Kendilerine kızdığınız görevliler size gelecek. Size geldiklerinde onlara "hoş geldiniz" deyin ve kendilerini almak istedikleri şeylerle baş başa bırakın. Şayet adil davranırlarsa, kendi lehlerinedir. Zulmederlerse, kendi aleyhlerinedir. Onları hoşnut edin. Çünkü zekâtlarınızın tam oluşu onların hoşnutluğuna bağlıdır. Onlarda size dua etsinler."⁴⁰²

Burada dua edilmesi mutlak bir emir olmayıp tavsiye niteliğindedir. Nitekim İslam âlimleri de burada dua etmenin bir emir olmadığını belki tavsiye olduğunu savunmuşlardır.

³⁹⁹ Buhârî, Zekât, 65, c. II, s. 159; Müslim, Zekât, 54, c. II, s. 756–757

⁴⁰⁰ Nesâî, Zekât, 11, c. V, s. 21

⁴⁰¹ Ebu Yusuf, *a.g.e.*, s. 90

⁴⁰² Ebû Dâvûd, Zekât, 5, c. II, s. 105

Ahmed b. Hanbel zekât memurunun zekât mükelleflerine dua etmesinin bir zorunluluk olmadığını söylüyor. Çünkü Resulullah (s.a.v.), Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman ona verdiği talimatlar arasında dua etmek yoktur.⁴⁰³

Nevevi, Hz. Peygamber Muaz'ı Yemen'e gönderdiğinde kendisine "Onların zenginlerinden mallarının zekâtını al ve fakirlere dağıt diye emretti." Onlara dua et diye bir emir vermedi diyor.⁴⁰⁴

İbn Kudâme de dua etmenin müstahap olduğunu söylüyor.⁴⁰⁵

Rebi' de zekât memuru zekât malını aldıktan sonra mal sahibine şu şekilde dua etmesi gerektiğini söylüyor: "Allah verdiğin şeyden dolayı seni ödüllendirsin ve seni onunla temizlesin. Geriye kalan malına da bereket versin."⁴⁰⁶

Yalnız zekât memuru değil zekât mükellefi de dua etmelidir. Ebu Hureyre, Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu bildiriyor: "Zekât verdiğiniz zaman onun sevabını unutmayın ve şöyle dua edin: Allah'ım bu zekâtı benim için kazanç kıl. Onu gönülsüz ödediğim bir borç kılma."⁴⁰⁷

⁴⁰³ İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 96–97

⁴⁰⁴ Nevevî, *a.g.e.*, c. VI, s. 169

⁴⁰⁵ İbn Kudâme, *el-Kâfi*, c. I, s. 329

⁴⁰⁶ Şâfi'i, *a.g.e.*, c. II, s. 60

IX- ZEKÂT TOPLANMASI VE DAĞITILMASI ESNASINDA KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

Gerek zekâtın toplanması gerekse dağıtımını esnasında bir takım problemlerin yaşandığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmı zekât vermeyi reddedenler ya da zekât vermemek için çeşitli hilelere başvuranların, diğer kısmı ise hakkı olmadığı ya da ihtiyacı bulunmadığı halde zekât malından almaya çalışanların tavırları sonucu ortaya çıkmıştır. Bazen de zekât memurunun uygulamasından kaynaklanan problemlerde olabilmektedir. Biz bunlardan bir kısmına yukarıda çeşitli vesilelerle değindik. Şimdi burada bu konuyla ilgili kaynaklardan elde ettiğimiz diğer bilgileri aktarmaya çalışacağım.

A- ZEKÂT VERMEYİ REDDEDENLER

Hz. Peygamber döneminde zekât vermeyi reddedenler ya da zekâta hileye başvuranlar olmuştur. Bu konuyla ilgili örnek olaylar kaynaklarda yer almaktadır.

Muaz b. Cebel'in naklettiğine göre Resulullah (s.a.v.), şöyle buyurdu: "Kim malının zekâtını sevap umarak verirse ona sevabı verilir. Kim de zekâtını vermezse biz (ceza olarak zorla) hem zekâtını hem de malının yarısını alırız. Bu rabbimin kesin hükümlerinden biridir. Muhammed ailesine ondan bir hak yoktur."⁴⁰⁸ Bu hadis bizlere o dönemde zekât vermek istemeyenlerin var olduğunu göstermektedir.

Abdurrahman b. Zaferi'den Hakim'in, naklettiğine göre; Resulullah (s.a.v.), Eşca' kabilesinden birisine zekât almak üzere bir memur gönderdi. Bu kişi zekât vermeyi reddetti. Zekât memuru durumu gelip Resulullah (s.a.v.)'e bildirdi. Resulullah (s.a.v.), bu adama, "Git kendisine Allah'ın Resulünün bir elçisi olduğunu haber ver" Buyurdu. Eşca'î bu defa da reddedip zekât memuru durumu Resulullah (s.a.v.)'e bildirince Resulullah (s.a.v.), "Bir defa daha git eğer bu defa da vermezse boynunu vur." buyurmuştur.⁴⁰⁹ Fakat bu bilginin kaynağı bulunamamıştır. Dolayısıyla delil olarak zayıftır.

⁴⁰⁷ İbn Mâce, *a.g.e*, Zekât, 8, c. I, s. 299–300

⁴⁰⁸ Ebû Dâvûd, Zekât, 4, c. II, s. 101; Şevkânî, *a.g.e*, c. IV, s. 138; İbn Kudâme, *a.g.e*, c. VI, s. 109

⁴⁰⁹ Buhârî, Tecriid-i Sarîh, c V, s. 21

B- İHTİYAÇ SAHİPLERİNİN TESPİTİ

Zekât gelirlerinden faydalanacak olan sınıflar Kur'an'da belirtilmiştir. Ancak bu sınıflara dâhil olacak kimselerin ve bu gelirden faydalanmak isteyenlerin elbette araştırılması gerekir.

Bir kısım insanlar onurlarından dolayı zekât gelirinden faydalanmak için herhangi bir başvuruda bulunmazlar. Bunlar araştırma ile ortaya çıkarılır ki Kur'an'da onların durumu şöyle anlatılmaktadır:

“(Zekât) Allah yolunda kendilerini adanmış fakirler içindir ki; onlar yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen, durumunu bilmeyenlere karşı gösterdikleri tokluktan dolayı onları zengin sanırsın. (Habibim) Sen onları görünce yüzlerinden tanırsın. Çünkü onlar yüzüzlük ederek insanlardan istemezler. Siz hayır olarak ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.”⁴¹⁰ Diğer taraftan ihtiyaç sahibi olmadığı halde zekât almak isteyenler de vardır.

Hz. Peygamber zekât gelirlerinden faydalanabilecek olanlar hakkında gerekli bilgileri vermiştir. Hilal Oğullarından Kabisa b. el-Muhârik isminde biri, arabuluculuktan dolayı üstlendiği borcunu ödeyebilmek için Resulullah (s.a.v.)'e başvurdu. O anda zekât geliri bulunmadığı için, Hz. Peygamber ona, zekât gelinceye kadar beklemesini söyledi ve şöyle buyurdu:

“Ey Kabîsa! İstemek ancak üç sınıf insan için helaldir:

1- Arabuluculukta kefil olarak borçlanan kimseye, yüklendiği bu borcu ödeyene kadar. Ödedikten sonra böyle bir istekte bulunamaz.

2- Bir afetten dolayı servetini kaybeden kimseye de geçimini sağlayabileceği miktarı istemesi helaldir.

3- Fakir ve sıkıntıya düşmüş kimselerin istemesi helaldir. Bu üç sınıfın dışındakilerin istekte bulunması haramdır. Onlar dilenip aldıklarını haram olarak yerler.”⁴¹¹

Veda Haccı sırasında Hz. Peygamberin zekât dağıttığını gören iki kişi gelip zekâttan kendilerine de verilmesini istediler. Hz. Peygamber onların durumlarını inceledi, onların sağlam çalışabilecek durumda olduklarını gördü ve bunun üzerine de

⁴¹⁰ el-Bakara, 2/273

⁴¹¹ Yeniçeri, Celal, *a.g.e.*, s. 215

onlara: “Eğer isterseniz size zekât veririm. Fakat onda hiçbir zengin ve güçlü, kuvvetli kişinin hakkı yoktur.” buyurdu.⁴¹²

Hadislerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamberin zekât gelirinden faydalanmak için başvuruda bulunanların durumlarını incelemekte ve gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadıklarını tespit etmekteydi.

⁴¹² Ebu Ubeyd, *a.g.e*, Had no:1727, s. 657

SONUÇ

Vergi; tarihte, insan topluluklarının ortaya çıkışından itibaren rastlanılmakta olan bir olgudur. Toplumun başında bulunan reis, hükümdar ve kral gibi yöneticilerin, mutlak otoritelerine dayanan kişisel arzusundan doğan vergiler olduğu gibi, dinî toplumlarda dini ibadetlerden doğan vergiler de olabilmektedir. Ayrıca savaş durumunda bir tarafın galip gelmesi sonucu olarak da vergi ortaya çıkabilmektedir.

Tarihte Babil, Mısır, Arap Yarımadası, Roma ve İran gibi tarihi çok eskilere giden devletlerde vergi çeşitli şekiller altında görülmüştür. Bugün modern toplumlarda görülen vergileme, binlerce yıllık insanlık tarihinde gelişerek günümüze ulaşmış şeklidir.

Siyasî bir çevre içinde ortaya çıkan İslâm, kendisinden önceki din ve toplumlarda mevcut bulunup tatbik edilen bir takım vergilerle karşılaşmıştı. Yani İslâm vergi sistemi de, birden ortaya çıkmış ve uygulama sahasına konmuş olmayıp, İslâm'ın yayılıp gelişmesine paralel olarak yirmi yıllık bir düzenleme ve uygulamaya dayalı olarak kurumsallaşmıştır.

Vergi, kamu yararı ve işlerinin düzenlenmesi söz konusu olduğu zamanlarda, bireylere yüklenen bir mükellefiyet olduğuna göre İslâm, bundan uzak kalamazdı. İslâm'da devletin ortaya çıkışı ve merkezi bir hükümetin kuruluşu ile iktisadi hayat temelinden değişmiş ve devletle beraber mecburi vergiler de ortaya çıkmıştır.

İslâm vergi sisteminde vergilerin isim ve nisbetleri, vergi mükellefinin durumuna göre değişir. Bu da büyük ölçüde Müslüman devletin vatandaşı olan kişinin müslim veya gayr-i müslim olmasına bağlıdır. Bu bakımdan, İslâm dünyasında vergiler genel olarak;

- a- Müslümanlarla ilgili vergiler,
- b- Gayr-i müslimlerle ilgili olan vergiler olmak üzere iki kategoride incelenir.

Zekât, Öşür, Sadaka gibi ibadet manasını da taşıyan vergiler, Müslümanların vermek zorunda oldukları dinî yükümlülüklerdir. Hz. Peygamber ve ilk iki halife zamanında müslümanların ödedikleri bütün vergiler, “Zekât” adıyla toplanmaktaydı. Nitekim tüccarların verdiği vergiye «Ticaret zekâtı», ziraatçıların verdiği vergiye «Toprak zekâtı (Zekâtul'l-Ard)», madenlerin vergisine «Maden Zekâtı (Zekâtul'l-Meadin)», koyun ve deveden alınan vergiye «Hayvan zekâtı» (Zekâtul'l-Mevaşi)” denmekteydi. Aynı şekilde, kervanların getirdiği mallar üzerinde de haklar söz

konusuydu ve bunlar da “Zekât” diye ifade edilirdi. Özetle, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde «Zekât», «Sadaka», «İnfak» vs. gibi isimlerle geçen vergiler, İslam Devletinin müslümanları sorumlu tuttuğu vergilerdi.

Vergiler Hz. Peygamber döneminde devletin mali yapısının temelini oluşturmaktadır. Toplanan vergilerle kamu harcamaları karşılanmış, ordunun ihtiyaçları giderilmiş ve ihtiyaç sahipleri korunup gözetilmiştir. Hz. Peygamber vergi kurumu ile ilgili olarak düzenlemeler yapmış, her aşamada kurumlaşmanın temellerini atmıştır. Öncelikli olarak müslüman olanlar ile Müslüman olmayanların ödemek zorunda oldukları vergiler ayrılmıştır.

Zekâta tabi olan malları Müslümanlara ait olan malların oluşturduğu ve bu mallardan hangi oranda vergi alınacağı, zekât yükümlülüğü gerektirecek olan nisap miktarları ve toplanma zamanı belirlenmiştir. Zekâtın düzenli bir şekilde toplanması için görevliler atanmış, toplanan Zekât kayıt altına alınmış, korunmuş ve Kur'an'da belirtilen yerlere dağıtılmıştır. Uygulamada ortaya çıkabilecek aksaklıklar Hz. Peygamber tarafından titizlikle takip edilmiş ve bireylerin veya devletin haksızlığa uğratılmaması için sıkı bir şekilde denetlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855),

el-Müsned, I-VI. Mısır, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, ty.

Aksoy Şerafettin,

Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi, Filiz Kit., İstanbul, 1991.

Aktan Hamza,

İslam'da Madenlerin Hukuki Statüsü, Atatürk Üniv. Yay. Erzurum, 1986.

Belâzuri Ebû el-Hasan (ö 279/892),

Futûhu'l- Buldân, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya, Müessesetü'l-Meârif, Beyrut, 1987.

Bilmen Ömer Nasûhi,

Büyük İslam İlmihali, İstanbul 1993.

Buhârî Ebu Abdillah Muhammed b. İsmâil (ö.256/870),

Sahîhi Buhârî, I-IX, Dâru İhyâi et-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, ty.

Cezerî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, (ö.630/1233),

Üsd'ül-Ğâbe fî Ma'rifetis-Sahâbe, I-VII, (thk.Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed 'Âşur), by., 1970.

Kırca Celal,

"Orucun İnsana Kazandırdıkları", Diyanet İlmî, Dergi, XXVI, Ankara,1990.

Döndüren, Hamdi,

Delilleriyle İslam İlmihali, İstanbul, 1991

Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/888),

Sünen, I-IV, (nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mısır, ty.

Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam (ö.224/839),

el- Emvâl, (thk.Muhammed İmâre), Dâru'ş-Şurûk, Beyrut, 1989.

Ebu Yusuf Ya'kub b. İbrâhim,

Kitâbü'l-Harâc, Matbaâtü's-Selefiyye, Kahire, 1976.

Ebu Zehra Muhammed,

İslamda Sosyal Dayanışma, (çev. E. Ruhi Fığlalı, Osman Eskicioğlu), Yağmur Yay., İstanbul, 1969

Edizhan Nihat,

Kamu Maliyesi, Yağmur Yay., Bursa, 1989.

Elmalılı, Hamdi Yazır,

Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul, Azim Yay., ty.

Er İzzet,

Sosyal Gelişme ve İslam, Furkan Kit., Bursa, 1994.

Erginay Akif,

Kamu Maliyesi, Ankara Üniv. Huk. Fak. Yay., Ankara, 1973–1974.

Erkal Mehmet,

99 Soruda Zekat, Nun Yay., İstanbul, 1998.

Ezrakî Ebu'l- Velid Muhammed b. Abdullah (ö 250/865),

Ahbârü Mekke Vemâ Câne Fihâ Mine'l-Âsâr, (thk. Rüşdi es-Sâlih Melhese),
Beyrut, 1979.

Falay Nihat

Maliye Tarihi (Ders Notları), Filiz Kit., İstanbul, 1989.

Giray Filiz

Maliye Tarihi, Ezgi Kit., Bursa, 2001.

Hamidullah Muhammed,

- **İslam Peygamberi**, I-II, (Çev. Salih Tuğ), İrfan Yay., İstanbul, 2001.

- **el-Vesâiku's-Siyâsiyye**, Dâr'u'n-Nefâes, Beyrut, 2001.

İbn Habib, Muhammed B. Habib el Haşimi (ö.245/859),

el-Munemmak fî Ahbâri Kureys, (nşr. Hurşid Ahmed), Beyrut, 1985.

İbn Hâcer Ahmed b. Ali el-Asklânî, (ö.852/1448)

el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, I-VIII, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî,
Mektebetü Dirâsetü'l-İslâmiyye, Kahire, 1971.

İbn Hişam Muhammed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî (ö.279/892),

- **Ensâbu'l- Eşraf**, I-XIII, Mektebetü'l-Buhûs ve'd-Dirâsetü fî Dâri'l-Fikr,
Beyrut, 1996.

- **es-Sünenü'n-Nebeviyye**, Beyrut, 1971.

İbn Kesîr, Ebi'l-Fedâ, İsmâil b. Kesîr (ö.747/1346),

es-Sîretü'n-Nebeviyye, I-II, (thk. Mustafa Abdülvâhit), Kahire, 1964.

İbn Kudâme Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed (ö.620/1223),

- **el-Muğnî**, (thk. Abdullah b. Abdül-Hasan et-Terkibî, Abdülfettâh Muhammed
el-Hulvî), I-XV, Dâru Alemi'l-Kütüb, Arabistan, 1999.

- **el-Kâfi fi Fıkhi'l-İmâm-ı Ahmed b. Hanbel**, I-IV, thk, Züheyr eş-Şâveys, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1988.
- İbn Mâce Muhammed Nâsiruddîn el-Bâni,
Sahîhi Süneni İbn Mâce, I-II, Mektebetü'l Terbiyetü'l-Arabiyye li Düveli'l-Halîc, Riyâd, 1998.
- İbn Sa'd,
et- Tabakâtü'l- Kübrâ, I-IX, Dârü's-Sadır, Beyrut, ty.
- İbn. Abd Rabbih el Ebu Ömer Ahmed b. Muhammed, el-Endelüsî,
el-İkdü'l- Ferîd, Matbaâtü'l-Cennet, Kahire, 1965.
- İbn'ül- Esir, İzzeddin Ebi'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem, (ö.630/1233),
el-Kâmil fi't-Târih, I-XII, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1965.
- İbrahim Fuad Ahmet Ali,
el-Mevârid'ül-Mâliyye fi'l-İslam
- İncil, Yeni Yaşam yay., İstanbul, 1991.
- Kallek Cengiz,
Hız. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Devlet ve Piyasa, İstanbul, 1992.
- Karaman Hayreddin,
Hayatımızdaki İslam, İstanbul, 2002.
- KaradavîYusuf
Fıkhu'z-Zekât, I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2002.
- Kâsânî Alâuddîn Ebi Bekr b. Mes'ûd, (ö.587/1191),
Kitâbu Bedâyi'is-Sanâi, I-VII, Dârü'l-Kütübi'l-Arabîyye, Beyrut, 1974.
- Kazıcı Ziya,
- **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, Kayıhan Yay., İstanbul, 1996,
- **Osmanlılarda Vergi Sistemi**, Şamil Yay., İstanbul, 1977.
- Kettâni Abdü'l-Hayy,
Nizâmü'l- Hükümeti'n-Nebeviyye el-Müsemma et-Terâtibü'l- İdâriyye, I-II, Beyrut, ty.
- Kolçak Meşhure
Türk Vergi, Sistemi, Atatürk Üniv. Basımevi, Erzurum, 1994,
- Kurul,
Türkiye'de Zekât Potansiyeli, İstanbul, 1987.
- Kutup İbrahim Muhammed,

- es-Siyâsetü'l-Mâliyye li'r-Resûl**, Mısır, 1988.
- Makrizi Takiyy el-Din Ebu el-Abbas Ahmed b. Ali b. Abdi'l-Kadir el-Şafî (ö.845/1441),
İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Resûl Min el-Ebnâ ve'l-Ahvâl, I-IV, (el yazma) Süleymaniye/Amcazâde üseyin Paşa, No.354–357
- Malik b. Enes (ö.179/795),
el-Muvatta', (thk. M.F. Abdülbâkî), Mısır, 1951.
- Mannan M.A.,
İslam Ekonomisi (Teori ve Pratik), (çev. Bahri Zengin), Fikir Yay., İstanbul, 1973.
- Mâverdî Ebû Hasan Ali b. Muhammed, (ö.364/975),
el-Ahkâmu's-Sultâniyyetü el-Velâyâtü't-Dîniyyetü, Kuveyt, 1989.
- Münzirî Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî (ö.656/1258),
et-Tergîb ve't-Terhîb, I-IV, Dâru İhyâi et-Türâsü'l-Arabî, Beyrut, 1968.
- Müslim Ebu'l-Huseyin Müslim b. Haccâc (ö.261/875),
Sahîh-i Müslim, (thk. M.F. Abdülbâkî), I-V, Dâru İhyâi Kütübül-Arabiyye, 1955.
- Nesâi Ebû Abdurrahman b. Şu'ayb (ö.303/915),
Sünen-i Nesâi, I-VIII, by., 1963
- Neşri Mehmet,
Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşri Tarihi, I-II, Unat Faik Reşit, Köymen Mehmet A. Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1995.
- Nevevi Ebû Zekerriyya Muhyiddin b.Şeref (ö.676/1277),
el-Mecmu', **Şerhü'l-Mühezzeb**, Darü'l-Fikr, by., ty.
- Özek Ali, Karaman Hayreddin, Aydın M. Akif, Erkal Mehmet,
İbadet ve Müessese Olarak Zekât, İSAV, İstanbul, 1984.
- Serahsi Muhammed b. Ahmed b. ebî Selh, (ö.490/1097),
Kitâbu'l-Mebsût, Dâru'l-Marife, I-XXX, Beyrut, ty.
- Şafî'î Muhammed b.İdris (ö.204/819),
el-Umm, (thk. Muhammed Zehrâ el-Habbîr), I-VI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1973.
- Şeker Mehmet,

- İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2000.
- Şenyüz Doğan,
Türk Vergi Sistemi, Bursa, 1999.
- Şevkani Muhammed b. Alî b. Muhammed,
Neylü'l- Evtâr, I-VIII, by., ty.
- Tabakoğlu Ahmet,
Türk İktisat Tarihi, Dergah Yay., İstanbul, 2000.
- Tevrat, Türkçe Çevirisi, İstanbul, 1949.
- Tirmîzi Muhammed b. İsâ (ö.279/892),
Sünen-i Tirmîzî, I-V, (thk. A. Muhammed Şâkir), Kahire, 1937.
- Trak Selçuk
İktisat Tarihi, İstanbul, 1973.
- Tuğ Salih,
İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, M.Ü.İ.F. Vakfi Yay., İstanbul, 1982
- Tuncer Selahattin,
Kamu Maliyesi, Yalçın Matbaacılık, İstanbul, 1969.
- Turhan Salih,
Genel Vergi Teorisi ve Osmanlı Toplumu, Bursa, 1989.
- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Naskali Esko, "İran" XXII, 395,
- **İlmihal**, I-II, İstanbul, 2000.
- **Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh**, Zebîdî Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatîf, I-X, (çev. Kâmil Miras), Emel Matbaacılık, Ankara, 1973.
- Varcan Nezih,
Maliye Tarihi, Eskişehir, 1993.
- Yahya b. Adem (ö.203/818),
Kitâbü'l-Harâc, Mektebetü Dârü't-Türâs, Kahire, by. ty.
- Yavuz Yunus Vehbi,
- **İslam'da Zekât Müessesesi**, Çağrı Yay., İstanbul, 1983.
- **Rahmet**, Bursa, 1992.
- Yeniçeri, Celal,
İslam'da Devlet Bütçesi, Şamil Yay., İstanbul, 1984.

ÖZGEÇMİŞ

1978 Trabzon aykara'da doğdum. İlköğrenimimi burada tamamladım. 1995'te İstanbul Gaziosmanpaşa Küçükköy İmam Hatip Lisesi'nden, 2001'de de Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldum.

2003 yılında Adana ili Yumurtalık ilçesine Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak atandım halen bu ilçede görev yapmaktayım.

Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ danışmanlığında “Hz. Peygamber Döneminde Zekâtın Toplanması da İzlenen Yol” konulu teze başladım.